pipo sohbetleri



Yunus
Bakihan Çamurdan

KALKEDON

PİPO SOHBETLERİ

Yunus Bakiban Çamurdan

PİPO SOHBETLERİ
Yunus Bakihan Çamurdan

Kalkedon Yayınları: 379

Kalkedon Yayınları - Hakan Tanıttıran
Akşemsettin Mah. Sarınasuh Sok. Nadir AP. No 49
Kat 3, Fatih - İstanbul, Sertifika No: 13931

Telefon ve Fax: 0212 512 43 56
e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Yayına Hazırlayan: Hakan Tanıttıran
Kapak Tasarım: Oktay Ay
Grafik Tasarım: Gökhan Sofuoğlu

Bu kitap Ceylan Matbaası'nda (Tuncuy Mat) basılmıştır
Davutpaşa Cad. Güven Sanayi Sitesi 83/ 317-318-319
Zeytinburnu - İstanbul - Sertifika No: 40933
Tel: 0212 613 10 79 Fax: 0212 613 10 79

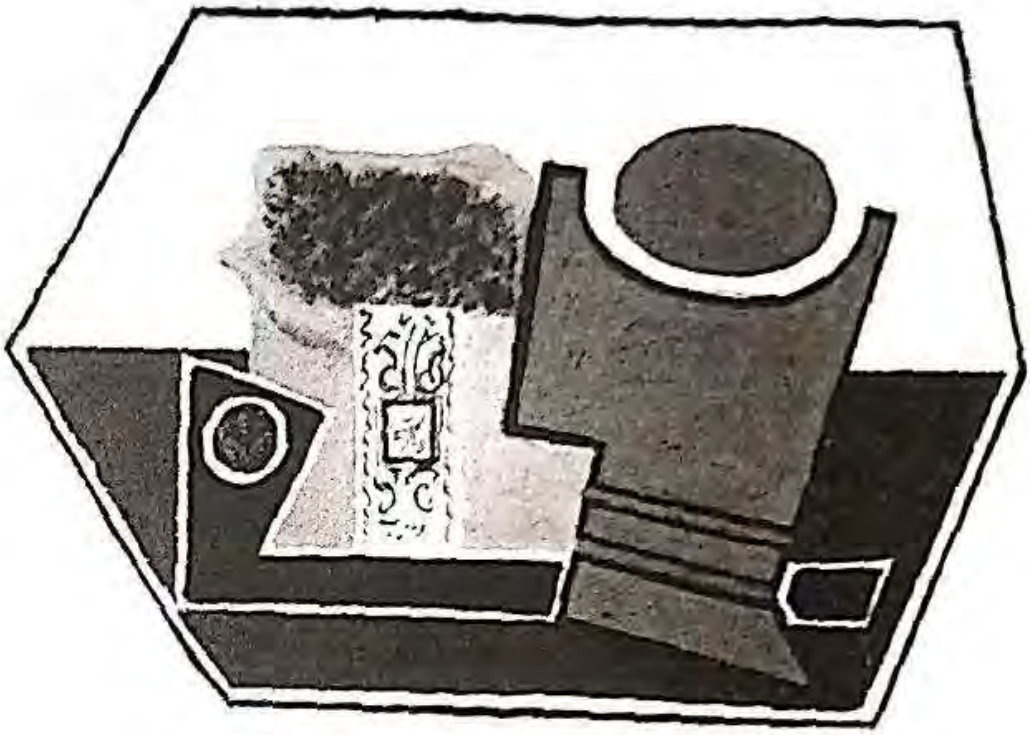
isbn: 978-605-7942-14-2

Türkçe İlk Baskı: Temmuz 2020
Copyright© Kalkedon Yayınları 2020

PİPO SOHBETLERİ

Yunus Bakihan Çamurdan

KALKEDON



Pablo Picasso, Pipo, Bardak ve Tütün Paketi, 1914

ÖNSÖZ

"Tütün İnhisar [Tekel] idaresinin üveyana gözile baktığı bir sınıf varsa o da pipo içenlerdir. Filhal [şu an] idarenin bizlere pipo için ıhzar ettiği [hazırladığı] tütün, tatsız, yeşil, pişmemiş ve her nevi kırpıntı ve tozlarla mahlut [karışık] bir tütündür. Buna karşı bunun 100 gramını 30 kuruşa sattığını söylerseniz, bu müstehlikleri [tüketicileri] ikna edecek bir sebep ve lütuf olamaz. Zira müstehlikler bunu iki misli fiatla yani hazırından fazlasile iştiraya [satın almaya] amadedirler [hazırdırlar], elverir ki pişmiş ve meyan kökü suyu ile terbiye edilmiş, İngiltere ve Amerika'da tatbik edilen usullerle imal edilmiş olsun.

> Vaktile İnhisar idaresi müşterilerini az çok memnun edecek surette bu nevi tütünler imal etmekte ve paketini 100 kuruşa satmakta idi. Halbuki Navy Cut de Wills [Capstan Navy Cut] ve Skaferlatti [Scaferlati Caporal] gibi Fransız rejisinin en âlâ tütünlerinin fiatlarının o zaman ucuz olması dolayısile kendisine rekabet etmekte olduklarından satamamakta idi. Bugün ise şerait [şartlar] ayni olmadığından ve ecnebi tütünlerinin fiatı ateş pahasına yükseldiğinden, Tütün İnhisarı, nev'i hazır [eldeki çeşidi] ıslah ile fiatını iki hatta üç misline iblâğ etse [vardırsa] bile gene onların rekabet etmesine imkân kalmamıştır.
>
> Şu halde Tütün idaresinin yukarıda isimlerini tadat ettiğimiz [saydığımız] tütünlere müşabih [benzer] bir nevi tütün imalile halen Türkiye'de adetleri kesir [fazla] ve anbean tezayüt etmekte [her an artmakta] olan pipo tiryakilerine ciddi bir hizmet ifası suretile varidatını [gelirini] tezyit eylemesi [arttırması] şayanı temennidir [dileğimizdir]."

12 Ağustos 1930 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinde yayımlanan bu serzenişin nedenini biliyoruz. Tekel pipo tütünü üretimini pek sıkı denetlemediği anlaşılan taşeronlara bırakmıştı. Bu işi kendisinin üstlenmesi 1933 yılını buldu ve aynı yıl, adıyla sanıyla Türk Pipo Tütünü, tiryakilerinin aşina olduğu kısaltmasıyla TPT piyasaya sürüldü. 1959 sonunda ise küçük kardeşi Yaylâdağ yanına ilişitirildi. Tekel'in pipo tütünü ürün gamı hep bu iki çeşitten ibaret oldu.

TPT ve Yaylâdağ pipo tiryakilerinde her zaman karışık duygular uyandıran adlar oldu. Bence çok özgün formüllerle yola çıkmış, karakterli harmanlardı bunlar. Ancak, reçetelerine bağlı kalınarak, özenle üretilmediler. Bu nedenle, üretimlerinde yapısal denebilecek bir istikrarsızlık adeta kanıksandı. İstikrarlı oldukları yönlerden de söz etmeliyiz: Ne yazık ki hep kötü paketlenerek, kötü dağıtılarak tüketiciye sunuldular. Böylece Tekel yerli piposeverin gözünde üveyana olmaya de-

vam etti. 1930'da imrenilen Capstan Navy Cut'ın, Scaferlati Caporal'in bile yakınına yaklaşamayacak, yurtdışında burun kıvırılan, en harcıâlem pipo tütünleri ise Türkiye'de kral muamelesi gördü.

Ülkemiz özelleştirme sath-ı mailine girdiğinde, Tekel'in pipo tütünü ve tömbeki markaları Tabac Turc adlı girişim ortaklığına satıldı. Yıl 2008. Fakat Tekel'in üveyanalığı bitti sanmayın. TAPDK adını almış Tekel Tabac Turc'e üretim ruhsatı vermedi. Yaklaşık iki yıl sonra, o da idari yargı kanalıyla alınabildi ruhsat.

Tabac Turc nihayet yola çıktığında çok iddialıydı. Kötü ambalajların yerini teneke kutular alacak, üretimde standartlara uyulacak, pipo tütünü ülke çapında dağıtılacak ve TPT ile Yaylâdağ Türkiye'nin gururu markalar olarak dünya piyasasında boy gösterecekti. Hadi bakalım! Elbette bunların hiçbirisi gerçekleşmedi. Dahası, Tabac Turc üretimi üstlendiği yedi yıl boyunca tüketiciyle ciddi, yapıcı bir diyalog içine girmedi.

2017 yılına gelindiğinde, TPT ve Yaylâdağ da hem koku, hem tat, hem görünüm olarak tanınmaz hale gelmişti. O zaman anlaşıldı ki Tabac Turc pipo tütünü üretimini sırtında kambur olarak görmeye başlamış, gözünü genişleyen nargile piyasasına dikmiş, pipo tütünlerini de kendisine tahsis edilen Menemen tesislerinde değil, Kemalpaşa'daki bir nargile tütünü fabrikasında üretmeye başlamıştı. Nitekim aynı yıl üretime resmen nokta koyuldu ve Menemen tesisleri tahliye edildi. Tekel döneminden miras, antika değeri bile olan el preslerinin, ahşap tezgâhların akıbeti ise meçhul.

O gün bu gündür Türkiye'de ruhsatlı, bandrollü pipo tütünü üretilmiyor ve satılmıyor. Tütün alışkanlıkları Amerikan sigarası ve Arap nargilesi arasına kalmış, tütünde "elitlik" algısı puroyla biçimlenen toplumumuzda çarpıcı etki yarattığını sanmıyorum bu durumun. Ancak, şurası kesin ki pipo içmek Türkiye için daha ulaşılmaz, dolayısıyla daha yabancı,

hatta daha yadırgatıcı hale geldi.

Aslına bakarsanız, piponun dünya çapındaki geleceği için umutlu olmamızı sağlayan pek fazla neden yok. Pipo fabrikaları art arda kapanıyor, üretim kuşkusuz daha sanatkârane ama tüketici için fiyat yönünden daha erişilmez "artizan" pipo yapımına sıkışıyor. Yıllardır piyasada olan tütün markaları ya tamamen tarihe karışıyor, ya da Capstan Navy Cut ve Scaferlati Caporal gibi, Danimarka'daki iki tütün fabrikasından birisinde son demlerini yaşıyor.

İğneyi ülkemizdeki üveyanaya ve haleflerine hak ettikleri şekilde batırdıktan sonra, çuvaldızı ülkemizin pipo camiasına batırmak gerekiyor şimdi. Piponun alışkanlıktan önce kültür olduğu hep söylenir. Türkiye'deki piposeverler bu kültürü geliştirmek, sonraki kuşaklara aktarmak, böylece pipoya ilgiyi diri tutmak için gerekli çabayı gösterebilmiş midir? Olumlu yanıt veremeyeceğimiz açık.

Sayısının sürekli arttığı 1930'da söylenen pipo tiryakilerinin, günümüzde parmakla sayılır hale gelmesinde yalnızca dünyadaki gidişatın değil, bize has gayretsizliğin de payı var kuşkusuz. Bu gayretsizliğin göstergelerinden birisi ister tercüme, ister telif, pipo üzerine tek bir kitabın ülkemizde yayımlanmamış olması. Sigara kitabı, puro kitabı, nargile kitabı yayımlandı ama ortada pipo kitabı yok! Piposeverlerin genellikle kitaplarla da arasının iyi olduğunu dikkate alırsak, bu çok daha sarsıcı bir gerçek haline geliyor.

Elinizdeki kitabı yazma düşüncesi işte bu gerçekten yola çıkarak oluştu. Amaç belki de günün birinde hepten kaybolup gidecek bir nesnede cisimlenen kültüre ve tarihe karşı merak uyandırmak şeklinde biçimlendi. Kapsamlı bir başvuru kaynağındansa sohbet havasında, rahat okunur bir anekdotlar derlemesi olmasının başlıca nedeni bu. Bir başka deyişle, bu kitapta okuyacaklarınız buzdağının görünen kısmı sadece.

Yazarın amacı daha fazla insanı pipoya başlatmak değil el-

bette. Hiçbir tütün tüketme biçiminin sağlıklı olmadığını bilecek kadar akıllandık insanlık olarak. Yazarın mütevazı kaygısı kimisinin belki yıllardır elden düşürmediği, kimisinin belki ne işe yaradığını dahi bilmediği o nesnenin, yani piponun sadece pipo olmadığını okura dili döndüğünce anlatabilmekten ibaret.

Yine de bu kitabın pipo içmeyle doğrudan ilgisi var kuşkusuz. Bu yüzden, pipo tütünü sorduğunda sahte Captain Black veya aroma katkılı Adıyaman tütünü ("Küba tütünü") gösteren tütüncülere, "bu iş Türkiye'de zaten lükstür" diyerek pipolara yurtdışındaki fiyatlarının 2-2,5 katı etiket koyan pipo satıcılarına, "içine çekmiyorsan niye içiyorsun" gibi sorularından, "bununla uğraşıp duracağına bir sigara yaksana" gibi tavsiyelerinden vazgeçmeyen eşe dosta rağmen piposunu elinden düşürmeyen cefakeş piposeverlerimize ithaf ediyorum onu.

SABAH PİPOSU

Immanuel Kant'ın mütevazı keyifleri enfiye, çay ve pipodan ibaretti. Keskin özdisipliniyle tanınan Alman filozof ölçüyü kaçırmamak için sabahları sadece bir bardak çay ve bir dolum pipo içme kararı almıştı.

Ancak, sabahın 5'inde uyanıp sessizlik içinde düşüncelere dalmışken Kant'ın çayı hemen soğur, o da çaydanlıktan üzerine sıcak çay ekler, böyle böyle bir çaydanlığı bitirir, yine de kendisini sadece bir bardak çay içmiş sayardı. Pipo konusunda sözüne sadık kalmak için bulduğu çözüm ise bambaşkaydı. Her seferinde, daha büyük, en büyük hazneli pipoyu bulur, satın alır ve artık onu kullanırdı.

ÖĞÜT

Giacomo Casanova gencecik bir subayken, 1745 yılında İstanbul'a gelir. Burada altmış yaşında, Yusuf Ali adında, ulemadan bir zatla dostluk kurar.

Bir gün, Yusuf Ali'nin konağında yemeğin üzerine karşılıklı çubuk tüttürmeye başlarlar. Genç adam çubuğu ülkesinde pipo içerken alışık olduğu şekilde, tütünün acı tadını atmak için arada tükürerek içer. Yusuf Ali bunun iyi bir tütün olduğunu, tükürerek ziyan etmemesini söyler. Cömert ev sahiplerinin hep suyuna gitmeyi tercih eden Casanova bilgiççe, "Haklısınız, iyi bir tütün tat ve koku duyularımızı birlikte uyararak bize zevk verir" deyince, yaşlı âlim bıyık altından gülümser. "Sen sadece bedenin zevklerinden bahsediyorsun. Pipondaki tütünün küle döndüğünü görmek sana zevk vermiyor mu? Ya da ağzından yükselen dumanı seyretmek? İşte bu yüzden, kimse zifiri karanlıkta pipo içmez ve pipodan keyif alan kör

bir adam bulamazsın. Bu seyirlerin bize zevk vermesi için tütünün iyi olması gerekmez. Çünkü bunlar ruhun zevklerindendir."

Ruhun zevklerine kafa yormayı büyük ölçüde rahiplik geçmişinde bırakmış Casanova elbette ikna olmamıştır. Yine de hayatının geri kalan kısmında pahalı enfiye kutularını cebinden eksik etmezken, çoğu kez sosyal nezaket icabı, pipo içmekten de geri durmaz.

ÇANTA

Londra'daki Wallace Koleksiyonu'nun nadide parçalarından birisi içinde iki tane kil pipo, bambu ve ahşaptan, gümüş ağızlıklı iki tane pipo eklentisi ve gümüş bilezikli, kıvrılmış parmak biçiminde, kemikten bir tamper[1] bulunan deri çanta. Üzerinde elle yazılmış, Latince bir yazı var: "En mutsuz zamanlarımda bana yoldaş oldu." Çantanın Sir Walter Raleigh'nin idamının ardından, Londra Kulesi'ndeki hücresinde bulunmuş olması herşeyi açıklıyor.

Amiral Sir John Hawkins 1564'teki Kuzey Amerika yolculuğundan tütün ve pipoyla döner. Puro içen İspanyolların, enfiye çeken Portekizlilerin aksine, tütünü bir haznede yakıp tüttürmek İngilizlere nedense çok doğal gelmiştir. Elizabeth çağının önemli vakanüvislerinden William Harrison şifa niyetine tütün içmenin daha 1570'lerde nasıl yaygınlaştığını anlatıyor. Bu sayede, Hawkins'i sadece İngiltere'de tütün kullanımının ve Atlantik köle ticaretinin öncüsü değil, piponun babası olarak da hatırlıyoruz.

Piponun babası Hawkins ama piponun ilk ikonu çağımızın

1) Pipoyu yaktıktan sonra tütünün yanışını sürdürmek için kullanılan, çubuk biçiminde bastırma gereci.

süperstarlarıyla boy ölçüşecek üne sahip Raleigh. Hele efsanevi altın şehri aramak için çıktığı, 1594 yılındaki Güney Amerika seferi Raleigh'nin kendisini efsaneye dönüştürmüştür. Ne var ki Elizabeth çağında parlayan yıldızı kraliçenin 1603'te ölümünün ardından sönüverir. Tahta geçen Kral James Raleigh'nin herşeyinden tiksinmektedir. Ama özellikle piposundan. Tarihin en ateşli tütün karşıtlarından olan kral 1604'te yayımlanan *A Counterblaste to Tobacco* adlı zehir zemberek reddiyesini en önce Raleigh'yi düşünerek yazmış olmalı. Yıllar içinde biriken nefreti Raleigh'nin 1618'de idamıyla sonuçlandığında, kralın bu acımasız hükmüne kimse şaşırmayacak.

Raleigh'nin geride bıraktığı ise yalnızca bir pipo çantası olmaz. Şöhret yıllarında, yüzbinlerce İngiliz ona özenip Devon kilinden pipoları artık şifa niyetine değil, sırf keyif için tüttürmeye başlamıştır. Böylece, Gogol'un paltosundan çıkan modern Rus edebiyatı misali, pipo tiryakiliği de Raleigh'nin çantasından çıkacaktır.



KEMİK

Kazak çobanlar pipoya ihtiyaç duyduklarında bir koyunun bacak kemiğini alır, güzelce oyar, yontarlardı. Rusya'nın kuzeyindeki Nenets halkı Buz Çağı'ndan kalma mamut kemiklerini bu iş için kullanırdı. Mağrip köylüleri ise beyzadelerin süslü çubuklarına güç yetiremeyeceklerinden, kuzunun kaval kemiğinden, boru biçiminde, *adham* denilen pipolarını yaparlardı. Fazla uzatmaya gerek yok; yüzyıllar boyunca çeşitli hayvanların bacak kemikleri Kalahari Çölü'nden Kuzey Kutbu'na kadar, dünyanın sayısız köşesinde basit ama pratik pipolar yapmak için kullanılmıştır.

Bu tarzda ama çok önemli bir yönüyle diğerlerinden ayrılan bir pipodan Alfred Dunhill sayesinde haberdar oluyoruz. Çin'den alınan ve Stanley Clark koleksiyonunda bulunan bu pipo Dunhill'e göre "lületaşı gibi güzel renklenmiştir". Benzerlerinden temel farkı ise küçük bir çocuğun uyluk kemiğinden yapılmış olmasıdır! Dunhill bu irkiltici nesnenin yapımcıları olarak Çin'in güneyindeki savaşçı kabileleri işaret eder. Teşhis ettiği fail doğru mudur bilmiyoruz ama öyleyse bile insan kemiklerini pipo için kullanmanın bu topluluklarda dahi yaygın bir uygulama olmadığı düşünülüyor.

Yeni Dünya'nın arkeolojik bulguları ise bize daha farklı veriler sunuyor. Kuzey Amerika'nın çeşitli yerlerinde yapılan kazılarda, genellikle taştan bir haznenin, insan kol veya bacak kemiği takılarak pipo haline getirildiği örneklere bolca rastlanmıştır.

TÜTÜN NİYETİNE...

1590'larda, Raleigh'nin şöhretinin zirvesinde, İngiltere'de tütün çılgınlığı başlamıştı. Artık herkes, her yerde piposunu tüt-



Anthony Chute'un Tabaco (1595) broşüründen, tütün (ya da belki labada) içen adam.

türüyor, tütünün güzelliğini övüyordu. İşin ilginç tarafı, bu tiryakilerin pek çoğu hayatında hiç tütün içmemişti! Tütün zannettikleri, ortalıkta tütün diye satılan başka bitkilerdi. George Chapman'ın *An Humorous Day's Mirth* adlı piyesinde (1597), züğürtlemiş ev sahibi misafirine "en iyi tütün benim evimde içilir" diye böbürlendikten sonra uşağına döner ve fısıldar: "Oğlum, biraz labada yaprağı kurut, getir."

17. yüzyıla gelindiğinde, tütün niyetine veya tütün zannedilip içilen bitkilerin en ünlüsü, Avrupa'da yüzyıllardır yakılıp dumanı solunan öksürük otudur (*Tussilago farfara*). Hatta şaka yollu "İngiliz tütünü" diye adlandırılmaya başlanır ve kurnaz tütün tüccarları tarafından tağşiş maddesi olarak kullanılması da yaygınlaşır. 1789 Devrimi sonrasında, Fransa'da devletin tütün tekeli kaldırılınca, tüccarlar tütüne aç Fransızlara

bol bol öksürük otu içirir ve servetlerine servet katarlar. Bu madrabazların halini gören Napolyon tütün tekelini geri getirmekte tereddüt etmez.

Dünyada tütün tarımının yaygınlaşması, ticaretin kolaylaşması ve Avrupa'da refahın artmasıyla birlikte, öksürük otu içmek de neredeyse tarihe karışır. "Neredeyse" diyoruz çünkü tütün kıtlığı yaşanan dönemlerde tekrar hatırlanıverir. Örneğin, 2. Dünya Savaşı yıllarında, Hollandalı tiryakiler tütüne yarı yarıya öksürük otu karıştırıp pipolarını bu hüzünlü harmanla doldurur.

ALTIN ÇAĞ

1581 yılının Avrupa'sı tüccarların yönettiği ve tüccarları yöneten bir devletin doğuşuna tanıklık etmiştir. Körpecik Hollanda Cumhuriyeti Kuzey Denizi'nin öte yakasında hazır bir müttefik ve öğretmen bulur.

Hollandalıların İngilizlerden kaptığı en önemli alışkanlıklardan birisi tütün, tütünde en önemli kaynak ise İngiltere'nin Virginia kolonisidir. 1619 yılında, bir Hollanda gemisi kolonin ilk kölelerini Chesapeake Körfezi'nde satınca, Hollanda pazarına bağlı tütün plantasyonları ardı ardına kurulur. Chesapeake'ten gelen *baai-tabak*, yani körfez tütünü Hollanda'da yaklaşık 300 yıl boyunca iyi tütünle eşanlamlı hale gelir. Ancak, Hollandalının girişimci ruhuna yetmeyecektir bu. 1630'larda, Hollanda toprağında, Amersfoort şehri civarında tütün üretilmeye başlanır. 1636'da Amersfoort'taki tütün yetiştiricisi sayısı elliye çıkmıştır. Burada üretilen tütün iç pazarı beslemekle kalmaz, Baltık Denizi üzerinden, onu *mahorka* adıyla bağrına basacak Ruslara satılır.

Hollandalılara pipoyu yalnızca içmeyi değil, yapmayı öğreten de İngilizler olur. Amsterdam'daki pipo atölyesi İngiliz

William Boseman tarafından, 1607'de kurulmuştur ama dönüm noktası Tudor hanedanını desteklediği için ülkesinde başı belaya giren duvarcı ustası William Barends'ın Hollanda'ya yerleşmesi olacaktır. Adını Baernelts'a çevirir ve 1617'de Gouda şehrinin ilk pipo atölyesini kurar. Elbette hâlâ sadık olduğu Tudor Gülünü pipolarına marka yapmayı ihmal etmeden. 1641'e gelindiğinde, Hollandalılar İngilizlerin üye olamayacağı Gouda pipocular loncasının beratını alırlar. Kil pipo yapma tekniklerini öyle geliştirirler ki artık pek kaba saba bulunan İngiliz pipolarının yüzüne bakan kalmaz. Gouda'da üretildikleri için Gouwenaar adıyla bilinen ve Hollanda zanaatkârlığının sembollerinden birisi haline gelecek bu pipoların İngiltere'de taklit edilmesi de gecikmez.

Birçok alanda boynuz kulağı geçmiş, Hollanda'nın kısa denebilecek bir sürede İngiltere'ye rakip olması 1652'de patlak verecek İngiliz-Hollanda Savaşı'nı tetiklemiştir. Hollanda tüm bu yıllar boyunca tütüne doymayı ve Avrupa'yı tütüne doyurmayı da unutmamıştır. Hollanda'nın altın çağı, tarihçi Simon Schama'nın tabiriyle tütün kokmaktadır.

ŞÖMİNE

Flaman kökenli İngiliz hekim Raphael Thorius *Hymnus Tabaci* adlı eserini 1625'te yayımlar. Bilgili hekim ve piposever bu mensur kitabında tütüne ve pipoya övgülerin yanında, pipo içme konusunda tavsiyelerini de sunar. Thorius'a göre, pipo öd ağacı talaşıyla yakılmalı, tütünün tadı ağacın aromasıyla zenginleştirilmelidir.

Günümüzden çok farklı zamanlardan bahsediyoruz. Piponuzu yaktığınız nesne ateş kaynağının kendisi değil ve aynı zamanda, tütüne yanarken tat ve koku vermek için de kullanılıyor. Bu dönemde, piponuzu dışarıda veya ortak mangalla-

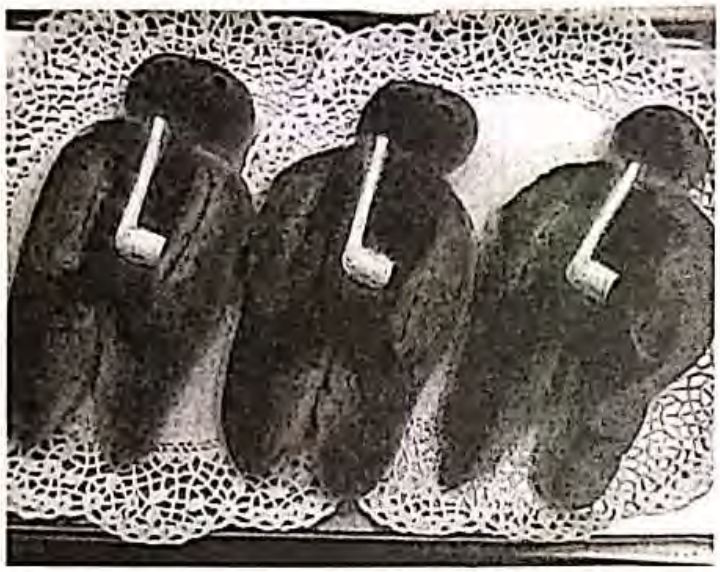
rın yerleştirilmiş olduğu bir işletmede içmiyorsanız ateş kaynağı bellidir: Şömine. Şöminenin ateşinde tutuşan nesne ise piponuzun son tadını verecek katkıdır. En basit ve en yaygın yöntem şöminede yanan odundan köz alıp pipoya güzelce yerleştirmek ve piponuzu sonuna kadar onunla içmektir. Nefesiniz közü besleyecek, köz de tütünü yakacak.

19. yüzyıl ortalarında, bu gelenek farklı biçimler alarak devam etmektedir. Daha sonraları puro tiryakilerinin benimseyeceği yöntemle, sedir ağacından çıralar şöminede tutuşturularak pipoları yakar. Piposeverlerden daha maceracı olduğu anlaşılan İngiliz puro tiryakilerinin tütsü çubukları kullandıkları anlatılır. Ancak, daha yüzyıl bitmeden değişim iyice hızlanmıştır. Kibritler bir tarafa, 1890'da J.M. Barrie'nin "makinaların hayatın en nazenin keyiflerinden birine sokuşturulması" olarak mahkûm ettiği çakmaklar pıtrak gibi çoğalır. Bu gidişata karşı, Barrie piposunu tatsız, kokusuz kâğıtlarla yaksa da onları şöminede tutuşturmaktan ve piposunu şömine başından kalkmadan içmekten vazgeçmemiştir.

Georges Herment ise 1952 gibi geç bir tarihte, pipo yakmak için en iyi yöntemin şömineden alınan köz olduğundan hâlâ kuşku duymamaktadır. Odunun reçinesinin pipodaki tütüne vereceği tattan bahsetmeyi de ihmal etmez ki bu durumda, iyi bir piposeverin yakacak odun bilgisinin de iyi olması gerekeceği açıktır.

GELENEK

Almanya'da pipo üretimi 1600 yılında, Bavyera'da başlamış ama pipoların Alman topraklarına yayılması Otuz Yıl Savaşları'nda gerçekleşmiştir. Pipolarından asla ayrılmayan İngiliz ve Hollandalı askerler 1620'de Saksonya'ya ve Almanya'nın güneyine ulaşırlar. Çok geçmeden, düşman Katolik ordugâhın-



2007 yılından Weckmann çörekleri.
Weckmann pipo keyfini sürmeye devam ediyor.

da, Von Tilly ve Wallenstein'ın askerleri de Almanya'nın mahvına pipolarını tüttürerek katkıda bulunmaktadır.

Bu muazzam yıkım döneminin ardından, pipo Almanın da tutkusu haline gelir. Johann Sebastian Bach'ın *Erbauliche Gedanken eines Tobackrauchers* eseri bu tutkunun içli tanığı, dünyanın en görkemlilerinden Ulmer pipoları Almanya'nın haklı gururu olur. Fakat değişim elbette kaçınılmaz. Yüzyıllar içinde, tok içimli, rüstik *Landtabak* yerini bol soslu, şekerli harmanlara bırakır. Önce Oldenkott'un Turbo serisi, ardından Porsche Design pipolarıyla Almanya yeni bir pipo estetiğine kavuşur. Ülkenin ilk göz ağrısı kil pipo ise Westerwald bölgesindeki tarihi pipo atölyelerine çekilmiş halde, birtakım geleneklerin tamamlayıcısı olarak yaşamaya devam eder.

Böyle geleneklerden birisi Bremen'de her yıl, Şubat ayının ikinci Cuma akşamı verilen Schaffermahlzeit ziyafetidir. Şehrin gemi kaptanlarının, armatörlerinin ve deniz ticareti erbabının katıldığı, daima tavuk çorbasıyla başlayan yemeğin sonunda Mokka tipi koyu kahve servis edildiğinde, kil pipolar çıkarılır, eski tarz gemici tütünü içilir. Bir başka gelenek ise

dini takvime göre Advent döneminde, yani Kasım-Aralık arasındaki dört hafta boyunca pişirilen Weckmann çörekleridir. Bu çöreklerin bir özelliği insan biçiminde olmaları, diğeri de ellerinde veya ağızlarında küçük bir kil pipo taşımalarıdır. Rivayete göre, Westerwald pipocularının her Advent öncesinde bol miktarda pişirip fırınlara sattığı bu nesne eski zamanlarda piskopos asası iken, çöreklerinde Katolik sembolü görmek istemeyenler tarafından pipoya çevrilmiştir.

Ancak, sırf gelenek diye Weckmann ve piposunun rahat bırakıldığını da düşünmemek gerek. Önce adındaki *Mann*, yani adam kısmı eleştirilir ve bazıları tarafından, cinsiyet belirtmeyen şekilde, Weckmensch olarak anılmaya başlanır. Nihayet piposunun çocukları tütüne teşvik ettiği keşfedilir. 2018 yılında, çok sayıda fırıncı Weckmann'ı (ya da Weckmensch'i) artık piposuz pişireceklerini açıklar. Westerwald'de kaşlar çatılırken, veliler piposuz Weckmann (ya da Weckmensch) alma yarışına girerek, bu sorumluluk sahibi fırıncıların yüzünü güldürür.

YEPYENİ BİR PİPO

16. yüzyıl sonlarında Osmanlı topraklarına ulaşan İngiliz pipolarını Hollanda pipoları takip eder. Ancak, 1620'lere gelindiğinde, bu topraklardan farklı bir pipo tasarımı yayılmaktadır. Çubuk ilk bakışta boyuyla dikkat çekse de tek parçalı kil pipolar karşısında getirdiği asıl yenilik lüle, sap ve ağızlıktan oluşan üç parçalı yapısındadır.

17. yüzyılda, birisi güneyde, Venedik'in Chioggia kasabasında, diğeri kuzeyde, Macaristan'ın Debrecen şehrinde olmak üzere iki merkez tasarımı Türk çubuklarına dayanan pipoları Avrupa'ya tanıtmaya başlar. Kısa süre sonra, Batı Avrupa üç parçalı pipoyla tek parçalı piponun savaş alanı haline gelecektir. Bu iki merkezden Debrecen kuşkusuz daha başarılı olanı-

dır. Macar pipoları yüzyıllarca gerçek sanat eserleri olarak kabul edilirken, 1800'lerde Alman ve Avusturyalı ustaların elinde, Kalmasch, Ragoczy gibi modellerle teknik mükemmelliğe de kavuşacaktır. Chioggia'dan çıkanlar ise Maison Gambier'nin 20. yüzyıl başlarındaki Italienne ve Alessandria modelleri gibi pipolara esin kaynağı olsalar da görece sönük kalacaktır.

Peki, bu tasarım Osmanlı'ya nereden gelmiştir? İzler bizi önce Osmanlı'nın Garp Ocakları olarak bildiği Kuzey Afrika kıyılarına, buradan da Sahra kervan yollarını takip ederek, Gine Körfezi'ne götürüyor. İşte burada yolumuz çatallanıyor çünkü ortada iki teori var. Birincisine göre, bu pipo tasarımı bölge halkının Hint keneviri içmek için kullandığı geleneksel pipolarından geliyor. Ancak, Hint kenevirinin Afrika kıtasında yayılma tarihi bu teoriyi dayanaksız bırakıyor. İkinci teori ise yabancı bir kaynağa ve yine İngiliz gemicilere işaret ediyor. Buna göre, piponun babası Sir John Hawkins Florida'daki Fransız kolonisi Fort Caroline'i 1565'te ziyaret ettiğinde, adamları ora halkının yerlilerden öğrenip benimsediği tarzda pipoları yanlarına almış, köle satın almak için uğradıkları Afrika'ya ulaştırmıştır.

Fort Caroline aynı yıl İspanyollar tarafından yerle bir edildiği için, sakinlerinin gerçekte nasıl pipolar içtiğini bilemiyoruz. Dolayısıyla, ikinci teoriyi peşinen kabul etmek de mümkün değil. Ancak, piponun denizcilik, sömürgecilik ve elbette kölecilikle iç içe geçmiş ilk yıllarında, Hawkins'in bu işte de parmağı olması akla yatkındır.

SAMURAY

Katolik samuray Amakusa Shirō liderliğindeki Shimabara isyanının 1638'de bastırılmasının ardından, Japonya tarihinin bir dönüm noktasına gelmiştir. Hıristiyanlık tüm ülkede ya-

saklanır, Portekizliler ülkeden kovulur ve 1854'e kadar titizlikle sürdürülecek dışa kapanma politikasına geçilir. Ancak, isyan sırasında şogun güçlerine bol bol barut tedarik eden Hollandalılar için ayrıcalık getirilmesi de unutulmaz.

Nagasaki Körfezi'ndeki Dejima Adası'na yerleşmiş pipo düşkünü Hollandalıları taklit eden Japonlar Hollandalı gemicilerin kilden daha dayanıklı, kalay çanaklı pipolarını kendi malzemelerine, sanatlarına uyarlar ve kiseru denilen pipolar ortaya çıkar. Ülkenin Batı'ya açılan tek kapısı Hollanda olunca, İspanyolların Filipinler'e taşıdığı puro üretimi de, başka tütün icatları da Japon adalarına giremez. Japonya'nın 1868'e kadar sürecek Edo döneminde tütün tüketiminin tek aracı kiseru olur. Kiseru ülkeye yayılınca da Japon toplumunun katı sınıfçı yapısı kendisini gösterir. Örneğin, kiseru tutma biçimleri sınıflara göre ayrılır.

Japonya'nın öncü pipo tiryakisi Japon kültüründe yarı mitolojik bir yer edinmiş *daimyō*[2] Date Masamune'dir. Batı'yla yakınlaşmanın destekçisi, Batılıların kültürünü öğrenmeye meraklı, 1613'te yaptırdığı *San Juan de Bautista* gemisi 1615'te Roma'ya ulaşan Date'nin bu yeniliği şevkle benimsemiş olması şaşırtıcı değil. Date günde iki defa, belli saatlerde ve çay seremonisini andıran bir ağırbaşlılıkla tüttürür pipolarını. Date 1636'da ölür ve ertesi yıl, en sevdiği eşyaların da gömüldüğü anıtmezar inşa edilir. Anıtmezar 1945'teki Amerikan bombardımanlarında yıkılınca, kazı yapmak için Date ailesinden izin alınır. Kazıdan çıkan eşyalar Date'nin hayattaki tutkularının özeti gibidir: Bir zırh, yazı gereçleri, Avrupa'dan gelme süs eşyaları ve kiserunun prototipi denilebilecek, ağır bir pipo.

2) Feodal Japonya'daki toprak sahibi samurayların en güçlülerinin taşıdığı unvan.

KAZAKLAR

"Durun!" diye haykırır Taras Bulba, "Pipom içinde tütünle birlikte yere düştü. Onu dinsiz Lehlerin eline bırakmayacağım!" Bu cesur kararı yaşlı Zaporog Kazağının sonu olur. Atından iner ve piposunu bulur bulmasına ama çevresini saran Polonyalılar onu yakalayıp acı dolu bir ölüme doğru götürür.

Nikolay Gogol'un kahramanı ona canı pahasına değer verdiğine göre, piposu armut, ıhlamur veya ceviz ağacından yapılmış, kısa, sade bir *burunka* değil. Taras Bulba'nın talihsizce yere düşürdüğü, Ortodoks haçı işlemeli örme kesesi içinde, çanağı kilden, belki de Kırım'daki İnkerman'da çıkarılan lületaşından, sapı mahlep ağacından, ağızlığı manda boynuzundan bir *lyulka*. Piposunun içinde kalan *tyutyun* steplerde 1604'ten beri yetiştiriliyor ve Kazak tarifince, bolca kumarin içeren sarı taşyoncası (*Melilotus officinalis*) eklenerek kokulandırılmış olmalı.

Burun, lüle, tütün gibi tanıdık kelimeler Kazakların bu tutkusunun izini Kırım Hanlığı üzerinden Kefe'ye, oradan da İstanbul'a kadar sürebilmemizi sağlıyor. Gerçekten de steplerin çocukları pipo içmeye Rus boyarlarından önce başlamışlardır.



2014 yılından Ukrayna posta pulu.
Kazak Mamay kobza çalarken lyulka tüttürüyor.

Pipo her Kazağın kutsal nesneleri arasında yer alırken, tütün tarımı ülkelerine yayılmıştır. 17. yüzyılın ikinci yarısında, Çerkasi'den satılan tütün İskandinavya'ya, İran'a ulaştırılır. İvan Skoropadski ve bahtsız halefi Pavlo Polubotok gibi Zaporog atamanları tütün plantasyonlarıyla servetlerine servet katarlar. Hatta Polubotok'un tutuklanmak için 1723'te Petersburg'a çağrıldığında bir İngiliz bankasına gizlice yatırdığı iki yüz bin altın sikkenin önemli bir kısmı tütünden kazanılmıştır.

Çariçe Katerina'nın Zaporog özerkliğini ortadan kaldırması ve 1775'te, Kazakları bir zamanlar tütün içmeyi yasaklayıp tiryakilerine çok zulmetmiş Rusya'nın hizmetine koşması da Taras Bulba'nın ırkını pipolarından ayıramaz. Dahası Kazak, piposu olmadan düşünülemez artık. Savaş meydanında ölümünü, David Samoilov'un 1981'de yazdığı şiirde "bir pipo içtim, acı Türk tütünüyle dolu" diye anlatan hafif süvari Kazak olmadığı halde Kazak sanılacaktır hep. Ukrayna folklorunun en ünlü kahramanı, Zaporog Kazağı Mamay ise günümüze dek ağzında piposuyla tasvir edilecektir.

FİLTRE

Waldshut şehrinde hekimlik yapan Johann Jakob Franz Vicarius 1689 yılında bastırdığı kitabında pipolar için yeni bir tasarım öneriyordu. Doktora göre, o zamana kadar üretilen toplayıcı hazne modelleri tütün dumanını süzmekte yeterli değildi. Kitapta kil pipoların sap kısmına geniş bir cam hazne takılması, bu hazneye de sirkeye batırılmış sünger doldurulması, dumanın bu şekilde filtrelenmesi öneriliyordu.

Vicarius'un icadına heves eden Viyanalı pipo ustaları bu modeli örnek alan pipolar geliştirdiyse de Almanya'da kil pipoların yerini, en azından varlıklı çevrelerde, porselen pipolara bırakmasıyla yeni arayışlar da başladı. Bugün "Alman pipo-



1926 yılından Dr. Perl reklamı.
"Sağlık pipoları" sayesinde inci gibi dişler.

su" denildiğinde ilk akla gelen, çift porselen hazneli *Gesteckpfeife*, yani parçalı pipo görkemli ve nostaljik imajıyla bilinse de böyle sağlık kaygılarının ürünüdür. Tasarımda amaç tütün dumanının alt haznede toplanması ve "zehirli" maddelerin içene ulaşmadan burada biriktirilmesiydi. Ancak, briar pipoların yaygınlaşmasıyla birlikte, teknoloji ve sağlık düşkünü Almanların farklı çözümler araması gecikmez.

Vauen firması 1. Dünya Savaşı sonrasında, Dr. Perl adını verdiği ve kâğıt filtrelerle kullanılan "sağlık piposu" modellerini agresif bir reklam kampanyasıyla piyasaya sürer. Vauen 1934'te, Dr. Perl Junior filtreleriyle birlikte 9 milimetrelik aktif karbon filtreye geçer ve Almanlar bu filtrelerden o kadar memnun kalırlar ki günümüzde Almanya'da halen yılda 150 milyon civarında Dr. Perl Junior filtresi satılmaktadır.

DONANMA

Britanya'nın dalgalara hükmetmeye başladığı 18. yüzyılda denizcilerin en vazgeçilmez zevklerinden birisi gemideyken çiğnedikleri, limanda kil pipolarına doldurup içtikleri, genellikle twist[3] biçimindeki tütündür. Bir süre sonra, can düşmanları İspanyolların *andullo*, yani sosis adını verdikleri tütünleri nasıl hazırladıklarını öğrenir, limanlardan aldıkları yaprak tütünleri kendileri işlemeye başlarlar. Böylece gemiler ufak çaplı birer tütün imalathanesine dönüşür.

Yaprak tütünler önce iyice ıslatılır. Şekerkamışı üretilen kolonilere uğrayan gemiciler bolca esmer romu ve şekerkamışı melasını, hatta tropikal meyvelerin sularını esirgemezler. Diyelim Hindistan'a gittiler, baharatları da bu karışıma katıverirler. Ardından yaprakları birleştirerek rulo yapar, önce yelken bezine sarar, sonra gemideki makaraların yardımıyla, iple bağlayarak iyice sıkıştırırlar. Aylar süren yolculukta, tütün güzelce olgunlaşır ve sonraki seferlerde rahatça çiğnenecek, içilecek kıvama gelir. Tütünün *prick* adı verilen bu biçimde hazırlanması öyle yaygınlaşır ki 19. yüzyılda kraliyet donanması gemicilerine tütün istihkakı kurutulmuş yaprak halinde verilir.

Bu yöntem tütün imalatçılarının da ilgisini çeker ve donanmayı çağrıştıran şekilde Navy Roll, Navy Plug gibi isimler taşıyan, en azından hazırlama yöntemi benzer tütünler piyasaya sürülür. İşin bu kısmı şaşırtıcı değil ama asıl mesele "prick" kısmında çıkar. Böyle hazırlanan tütünler, belki de kelimenin İngilizcedeki münasebetsiz çağrışımından kaçınmak için, "perique" yazımıyla anılmaya başlanır. İngiltere'de ortaya çıkan kavram karmaşası aslında hesapta yokken, Louisiana'da fıçı yöntemiyle hazırlanan Perique tütününün devreye girmesiyle

---

3) Yaprakların önce sarılıp halat (*rope*) haline getirildiği, daha sonra kıvırılıp sıkıştırıldığı tütün. Tütün uzun süre saklandığında nemini kaybetmemesinin en garantili yoludur.

sonuçlanır. Öyle ki Navy Roll tütünlerde Perique kullanılması âdeta geleneksel hale gelir.

Günümüzde en klasik VaPer (Virginia-Perique harmanı) sayılan, Liverpool'da bir dönem dünyanın en büyük tütün fabrikasının sahibi Cope Bros & Co şirketinin 1912 yılında piyasaya sürdüğü Escudo Navy De Luxe gibi tütünler böyle doğar.

HAVUÇ

18. yüzyıl Fransa'sında tütün iki yalın şekle sahiptir: *Torquet*, yani twist tütün ve *carrote*, yani havuç. Havucun hazırlanışı, birkaç ince detay dışında, *prick*'le neredeyse aynıdır ama yüzyıl boyunca havuç özellikle enfiye kullanımını gözeten yöntemlerle biçimlenecektir.

Havuçta kullanılan tütün yaprakları yalnızca tatlandırıcıları değil, potasa, nişadır, güherçile, krem tartar gibi katkıları da içeren bir sosla ıslatılır. Hatta fermantasyonu yoğunlaştırmak için bu sosa şarap tortusu, maya eklendiği de olur. Havuçlar en az 6 ay (hatta bazı tavsiyelere göre 10 yıl!) olgunlaştırılır. Enfiye severler özel tütün rendelerini alır, havuçtan istedikleri kadarını *râpé* denilen toz kıvamına gelene kadar rendelerler. Bu adlandırma günümüzde Black Rapee enfiye türünde ve Göteborgs Rapé snus[4] markasında yaşıyor. Pipo tiryakilerinin işi daha zahmetlidir. Tütünün keyfini çıkarmak için önce havuçtan bir dilim kesmek, sonra buharda yapraklarına ayırmak gerekir.

Artois Kontluğu'ndaki Saint-Omer'in demirhindi meyvesiyle tatlandırılan sosu dillere destandır. Üreticinin tercihine göre, bu sosa amber, gülağacı (*Aniba rosaeodora*) yağı, sandala-

4) İskandinavya'ya, özellikle İsveç'e özgü dumansız tütün mamulü. Nikotinin ağız mukozasınca emilmesi prensibine dayanır. Kısacası bizim Maraş otunun mektep medrese görmüşü. "Snüs" diye okuyunuz.



1815 yılından tütüncü afişinde kraliyet Tekel'inin havuçları ön planda.

ğacı (*Santalum album*) tozu gibi koku maddeleri de eklenir. Saint-Omer sosunu Strasbourg ve Dunkerque sosları ancak gerilerden takip eder. Yalnızca sosunun ünüyle değil, yerel tütün tarımıyla ve hem İngiltere'ye, hem Hollanda'ya yakınlığıyla Saint-Omer dünyanın havuç başkenti haline gelmiştir. Fransız Devrimi'nin patlak verdiği 1789'da, 20 bin nüfuslu şehirde 28 tütün fabrikası çalışmaktadır.

Enfiye kullanımının Eski Rejim'in çöküşüne bağlı olarak azalmasıyla, havuç gittikçe daha az tüketilir ve pipo tiryakilerinin rağbet ettiği, Scaferlati denilen ince şerit kesimli tütünler yaygınlaşır. Napolyon Savaşlarının tozu dumanı kalktığında, Saint-Omer sosu artık Saint-Omer'den çok Rotterdam'daki havuç üreticileri tarafından kullanılmaktadır. Yine de havuç sembolik anlamını korur ve 19. yüzyıl boyunca Fransa'da "tütün" denildiğinde ilk akla gelen havuç olur. Tütüncü dükkânları bu tütünü andıran şekle sahip metal levhaları kapılarına asmaya başlar. Öyle ki 1906 yılında, ruhsat alan her tütüncü dükkânına havuç levha asma zorunluluğu getirilir.

Kullanımı 20. yüzyılın ilk yarısında tarihe karışsa da tütüncü dükkânlarının, hatta tütünün havuçla özdeşleşmesi devam ediyor. 2017 yılında, tütüncü dükkânları hükümetin yeni zam tasarısını protesto etmek için bildiğimiz, sebze olan havucu sokaklara dökmüşlerdi.

TRÜF MANTARI

Perique'in tarihine damga vuran Pierre Chenet'nin hayatı hepsinden bahsetmeye değmeyecek efsanelerle örülüdür ama en azından, Kızılderililerle yarenlik eden, Kanada sürgünü bir çiftçi olmadığını biliyoruz. Baba tarafı Louisiana'nın ilk Fransız öncülerinden olan, varlıklı bir ailedendir. 1758 ve 1837 arasındaki ömrünü, 1811'de Amerikan tarihinin en büyük köle isyanına sahne olan topraklarda, bir tütün plantasyonunun sahibi olarak geçirir. 1820'lerin ortalarında, bugün bildiğimiz haliyle Perique'in ilk örneğini satmaya başlar.

Louisiana birbirine benzeyen ve birbirlerini etkilemiş üç tütün hazırlama yönteminin, Fransızların *carrote*'unun, İspanyolların *andullo*'sunun ve İngilizlerin *prick*'inin kavşağındadır. 1803'te Amerikan egemenliğine girmesiyle birlikte üçüncü ismin galip geldiği, ancak Fransızvari yazıma uydurularak, artık *perique* olarak tanındığı anlaşılıyor. Chenet'nin tütünü, atası sayılacak diğer tütün hazırlama yöntemlerinin püf noktasına, yani basınç fermantasyonuna sadık kalmış, fakat halatlarla sarmanın yerini fıçıda sıkıştırma almıştır. Hikori ağacından viski fıçıları ve başkaca ayrıntıların sonradan geldiği tahmin ediliyor.

Fıçı yöntemi diğer yöntemlerden açıkça üstündür. Kâh karabiber, kâh incir çağrışımlı kokunun dolgun lezzetle birleşmesi başka hiçbir tütünde bulunmaz ve Perique "tütünlerin trüf mantarı" benzetmesini sonuna kadar hak eder. Ancak, orto-

doks ekole göre, işin sırrı sadece yöntemde değildir. St. James Parish'te üretilen Red Burley dışında hiçbir tütün kullanılmamalıdır çünkü Perique'in benzersizliği daha dalında, buradaki manolya bataklığı toprağında başlamaktadır. Çok daha az seçici olanlara göre ise önemli olan, nerede yetiştirildiğine bakılmaksızın, uygun Burley menşelerinin, Acadiana bölgesine has tekniklerle işlenerek Perique haline getirilmesidir.

İşin sırrını bir yana bırakıp işin gerçeğine gelirsek, karışımlarda esasen Green River Valley Burley'den üretilen Perique kullanılır. Hatta St. James Parish üreticileri, ürünlerini çoğaltmak için, başka yerlerden getirdikleri Burley'lerden de basarlar fıçılara. Saf St. James Perique, yani müşkülpesentlere göre tek gerçek Perique, değil ticari harmanlara bol kepçe katılmak, meraklı tiryakinin gidip özellikle almaya güç yetiremeyeceği kadar değerlidir. Perique işte bu haliyle de "tütünlerin trüf mantarı" benzetmesini fazlasıyla aşar.

RAYİHANIN BABASI

1744 yılında, Lazkiye bölgesinde çıkan iç karışıklık nedeniyle, köylüler tütünlerini pazara götüremezler. Yetiştirdikleri tütün bölgenin en kıymetlisi *duhan cebelî*, yani dağ tütünü olduğu için, nasıl olsa para edecek diye saklamaya başlarlar ve kulübelerinin tavanına asarlar. Aylar sonra ortalık yatışınca, tütünleri tavandan indirdiklerinde, kulübede yaktıkları pırnal meşesinin dumanıyla karardığını ve değişik, cazip bir koku kazandığını görürler. Lazkiye'deki tüccarlar artık böyle islemeye başladıkları tütünü Abu Riha, yani rayihanın babası adıyla satarlar.

Bu yaygın hikâye, doğruluğu tartışmalı olsa da Abu Riha'nın, bugün en çok bilinen adıyla Latakia'nın 18. yüzyıl ortalarında üretilmeye başlandığına işaret ediyor. Abu Riha ön-



"Mısır'da Bir Köy Kahvesi".
Frank Leslie's Popular Monthly dergisinden (1878).

ce bölgede çok büyük talep görür ve yüksek fiyatlardan satılır. Suriye'nin Kavalalı hanedanı egemenliğine girdiği 1830'larda ise ehlikeyif Mısırlılar tarafından keşfedilir. Tonlarca Abu Riha Lazkiye Limanı'ndan yüklenip İskenderiye'ye gönderilir ve tiryakilerin çubuklarına dolar. Böylece, Mısır'ın en çok aranan tütünü haline gelir.

Andrew Chatto Abu Riha'ya övgü içeren bir şiiri aktarıyor:

Tütünümün dumanı ne güzeldir,
Kahire rakkasesinden daha cazibeli.
Tütünümün kokusu ne güzeldir,
Narın rayihasından daha tatlı.

ONBAŞI

Fransızca argoda pipoya *bouffarde* denir. Buffardi öyküsünü hemen herkes işitmiştir. Buffardi adındaki Korsikalı onbaşı 1807'deki Friedland Savaşı'nda bir top güllesine hedef olarak parçalanır ama yine de piposu elinden düşmez. Böylece, ordu-da pipolar onun adıyla anılmaya başlanır. Ancak, Buffardi bu kahramanlıkta rakipsiz değildir. 1808 yılındaki Vimeiro Savaşı'nda, kendisi ölse de, ordusu savaşı kaybetse de piposunu kaptırmayan Alsaslı süvariyi unutmayalım.

Tarihsel doğruluğu elbette kuşkulu bu öykülerin işaret ettiği bir gerçek var: Napolyon'un ordusu piponun kalesidir. Napolyon'un Büyük Ordusunu, hele ki *grognard* denilen İmparatorluk Muhafızlarını piposuz düşünmek mümkün değildir. Hatta bu durum Napolyon'un hükümranlığı bittikten sonra



Théodose Burette'in *La Physiologie du fumeur* (1841) kitabından, Alcide Lorentz'e ait desen.

bile devam eder. Restorasyon döneminde, artık aristokrasiyle özdeşleşmiş tüm eski âdetlerle birlikte enfiye kutuları da tekrar ortaya çıkar ama ordu tam anlamıyla, piposunu elinden düşürmez. Dahası, *grognard* pipoları Fransız pipo yapımcılarına esin kaynağı olmaya 19. yüzyıl boyunca devam edecektir.

Aristokratlar tütünlerini, ister burunlarına çeksinler, ister nadiren de olsa tüttürsünler, kimisinin afrodizyak özelliği olduğu ileri sürülen parfümlerle kokulandırmaktadır. Bu parfümlerden en ünlüsü misktir. Öyle ki kibar müşterilere hizmet eden, pahalı tütüncü dükkânları *civette*, yani misk kedisi olarak anılır. Günümüzde bu adlandırma puro dükkânları için kullanılmakta. Ancak, tütündeki parfüm pipo yanmaya başladı mı kolayca uçup gider. O yüzden, bazı yavan içimli tütünler için hâlâ sürdürülen, pipo yanarken arada tütünün üzerine bir çimdik enfiye serpme huyunun Rokoko çağı salonlarına uzandığını tahmin edebiliyoruz.

Ordu ise tok içimli, saf tütün kokan harmanların el üstünde tutulduğu yer olmaya devam eder. Nihayet bu tip tütünler *caporal*, yani onbaşı olarak bilinmeye başlanır. Belki tütünün keyfini en iyi uyanık onbaşılar sürdüğü için, belki de Napolyon'un ordudaki lakabı "küçük onbaşı"yı gizliden gizliye hatırlatması için, kim bilir. Böylece tütün aristokrasiye karşı örtülü biçimde devam eden ama hayli politize bir sınıf savaşının konusu haline gelir.

Théodose Burette, aristokrasinin toplum sahnesinden yavaş yavaş çekilmeye başladığı bir dönemde, 1841 yılında, onbaşıyı biraz da alaycı biçimde "tütünlerin kralı" ilan eder. En önemli meziyetini eklemeyi de ihmal etmez: "Misk değil, buram buram tütün kokar."

KUTSAL ŞEHİRLER

Richard Francis Burton Hindistan'da subay olarak geçirdiği yılların ardından, henüz 31 yaşındayken çılgın bir plan yapar. Müslüman olmayanların ayak basması yasak kutsal şehirler Mekke ve Medine'ye gidecektir. Ne olur ne olmaz diye, sünnet olmayı bile ihmal etmez.

1853 Nisan'ında, Afgan bir hekim kılığında, Kahire'nin iskelesi Bulak'a çıkar ve zenginlerin müdavimi olduğu bir kahvehanede yeni tutkusuyla tanışır. Biraz Bafra tütünüyle karıştırılmış dağ tütününe, yani Latakia'ya, yani Lazkiye dağlarının meşhur Abu Riha'sına vurulmuştur. Onu İngiltere'nin en sevilen tütünleriyle[5] karşılaştırır ve hiç tereddütsüz, "onlar sert, ucuz İspanyol şarabıysa bu Château Margaux'dur" diye yazar.

Fakat Burton'ın Latakia'ya tamamen yabancı olduğunu sanmayın. Nadir enfiyeleri Londralılara sunmakla övünen ve 1825'te şehrin ilk puro salonunu açan Arthur Gliddon'ın Latakia enfiyeleri İngiltere'de çok revaçtadır. Burton'ın lüksü bu değerli tütünü çubuğa doldurup yakabilecek kadar bol bulmaktan ibarettir. Tıpkı yolu Burton'dan altı yıl önce Mısır'dan geçmiş yazar Harriet Martineau gibi o da bolluğun keyfini çıkarır.

Burton Hicaz'a doğru yoluna devam eder ve Mekke-Medine seyahatnamesi ona kâşif ve şarkiyatçı olarak dünya çapında ün kazandırır. Şimdi gözüne kestirdiği, Habeşistan'daki Müslüman şehri Harar'dır. Şehir öyle kutsaldır ki rivayete göre, surlarından içeri bir tek Hıristiyan girse şehir yerle bir olacaktır. Burton 1854 Ekim'inde Aden'e geçer ve yeni serüveni için hazırlıklara başlar.

Burton bu sefer Arap bir tüccardır ve yolculuğuna başladığı

---

5) Burton özel olarak, şerit halinde kesilen tütünü (*shag*), yaprağın ortadaki sapıyla birlikte kıyıldığı tütünü (*bird's-eye*) ve şerit tütünler kalburdan geçirildikten sonra üstte kalan iri parçaları (*returns*) sayıyor.

Somali topraklarında dost kazanmanın en kolay yolunun tütün hediye etmek olduğunu bilmektedir. Yanında iki çeşit tütün taşır: Somalililerin çiğnemesi için Hindistan'dan gelme Surat tütünü, kendi çubuğu için ise dünyadaki başka hiçbir tütüne değişmeyeceği dağ tütünü. Ne var ki günün birinde, dağ tütününü meraklı bir Somalilinin burnuna tutup yüzündeki tiksintiyi görünce, tütün dünyasında çok iyi bilinen bir gerçeği, Latakia'nın herkese göre olmadığını öğrenir.

Burton 1855 yılı başında Harar'a varır ve hatta emirin sarayında on gün kalır. Harar yerle bir olmaz. Belki de Burton Hıristiyan değil ateist olduğu için, kim bilir.

BARUT MAKİNASI

Thomas Harrison 1792 yılında memleketine, Lakeland bölgesindeki Kendal'a dönüyor. Cumberland limanlarından gelen tütün yapraklarının kasabasından geçişini yıllarca seyrettikten sonra Glasgow'a giderek enfiye işini öğrenmiş. Yanında getirdiği elli tonluk makinayı da gururla gösteriyor kasabalılara ama çaktırmayın, bu bir tütün değirmeni değil. Glasgow fabrikatörlerinin istediği parayı denkleştiremeyince, "işimi bu da görür" diyerek, elli senelik bir barut makinası satın almış. Barut makinası işini gerçekten görecek ve şirketinin küçük ortağı yapacağı eczacı Thomas Brocklebank'le hazırladığı Kendal Brown enfiyesi onu zengin edecek.

Thomas'ın ölümünden sonra şirketin başına geçen ve onunla aynı adı taşıyan oğlunun derdi başka. Oğlu yok, iki kızı var ve şirketi gönül rahatlığıyla devredebileceği, saygın bir damat arıyor. Ne var ki küçük kız Jane gider, Samuel Gawith adlı bir tesisatçıya âşık olur. Babası karşı çıkınca da evden kaçar ve 1838 yılında evlenir. Thomas üç yıl sonra, vârisi olmayan Brocklebank yedi yıl sonra, evlenmeye meraksız abla Ann de

1852'de ölünce ipler tamamen Samuel'in eline geçer. Harrison & Brocklebank şirketinin adını Samuel Gawith & Co olarak değiştirir. Politikaya atılır ve önce belediye meclisi üyesi, derken 1864'te Kendal belediye başkanı seçilir. Ancak, aynı yıl Jane'i kaybeder ve 1865'te onun peşinden gider.

Barut makinası Samuel'in ölümünden sonra şirketin başına geçen ve onunla aynı adı taşıyan oğlunun zamanında, hatta Hollandalı bir sanayi koleksiyoncusuna satıldığı 2015'e kadar çalışmaya devam eder. Dahası, enfiye yapımından öğrenilenler pipo tütünlerinde de uygulanır. Böylece, incelikli olgunlaştırma tekniklerinin ve kokulandırma formüllerinin biçimlendirdiği bu tütünler Lakeland harmanları adıyla ünlenirken, tesisatçı Gawith'in ve kasabası Kendal'ın adları kuşaklar boyunca, tütünde zanaatkâr üretim kalitesinin sembolleri haline gelir.

KIRPINTI

1800'lerin başlarında, Toskana Grandüklüğü'ne Amerika'dan getirilen Kentucky tütünleri enfiye yapımında kullanılmaktaydı. Napolyon Savaşları sonrasında Avrupa'yı puro salgını sarınca, Grandük Ferdinando elindeki Kentucky tütünlerinden cheroot[6] tipi purolar yapılıp yapılamayacağını merak eder.

Havuç haline getirilmek üzere soslanmış tütün yapraklarından bir kısmı ayrılır ve bunlardan puro sarılır. Olgunlaşmaya bırakılan purolarda sosun tetiklediği fermantasyon sayesinde tütünün daha zengin, daha yumuşak bir tat kazandığı görülür. Grandükün Floransa'daki tütün fabrikası 1818 yılında Ken-

6) Hindistan (Madras) kökenli, iç sargı yaprağı olmadan hazırlanmış purolar. En ünlüleri Trichinopoly adını taşır. Genellikle puroya uygun görülmeyen tütünlerden hazırlanır ve çok daha ucuza satılırlar. Gerçek puro meraklılarının burun kıvırdığını söylemeye gerek yok sanırım.



1930 tarihli reklamda Spuntature İtalyan Tekel'inin diğer pipo tütünleriyle birlikte.

tucky purolarının üretimine başlar. Bu yeni puroların başarısıyla birlikte, Kentucky tohumları ve alevde kurutmadan sonraki aşama olarak fermantasyon uygulaması ülkeye yayılır. Pipo tiryakileri de o güne kadar içtikleri tütünlerin pek tatsız olduğunu fark eder.

Ama telaşa mahal yok! Fabrika sahipleri puro üretiminden kalan *spuntature*'yi, yani kırpıntıları uygun fiyata onlara satmaya hazır. ABD'de İtalyan usulü Kentucky purosu üreten, Pennsylvania'da 1894'te kurulmuş De Nobili ve New Jersey'de 1915'te kurulmuş Parodi fabrikaları bile vatan hasreti çeken göçmenlere bol bol kırpıntı satmayı ihmal etmez. 1927'de başlayan Tekel döneminde, İtalyan devleti başka bir isim vermeye gerek duymaksızın, Spuntature adıyla sunar onu.

Mussolini rejimi Kentucky purolarını yabancı purolar karşısında desteklemek istemektedir. Amaç en azından, İtalyan göçmeni Rodolfo Pedroni'nin 1847'de üretimine başladığı, aynı tarzdaki İsviçre purolarının cazibesini kırmaktır. 1930 yılında, Kentucky puroları ilk üretildikleri yere atıfla Toscano markasında toplanır. Kalite ve üretimde standart yakalanır ve en önemlisi, purolar bollaşarak ucuzlar. Bunun kırpıntı me-

raklıları için anlamı puroları artık kendileri kesip pipolarına doldurulabilecek olmasıdır. İtalyan piposeverliğinin piri Eppe Ramazzotti'nin de onayladığı bu uygulamada en beğenilen puro Benevento Kentucky'lerinin yumuşak, tatlı karakterini yansıtan ve 1982'de piyasaya sürülen Toscano Garibaldi olur.

Öte yandan, bazı tiryakiler İsviçre'nin Brissago kasabasında üretilen Avusturya usulü purolara rağbet ederler. Hikori odunu alevinde kurutulmuş Virginia tütünlerinin biraz Kentucky'yle çeşnilendirildikten sonra, aromatik bir tutkal yardımıyla Sumatra yaprağına sarıldığı bu purolardan doldururlar pipolarına. Kırpıntının pipo tütünlerinin en İtalyan biçimi haline geldiğini anlamak için, Toscano'dan vazgeçebilen ama kırpıntıdan bir türlü vazgeçmeyen bu seçici azınlıktan daha net bir kanıt bulunamaz herhalde.

DİNDARLIK

1786 yılında, Henry Overton Wills adında genç bir adam Bristol'a adım atar. Babası mütevazı bir saat yapımcısı, annesinin babası, adını adında gururla taşıdığı Henry Overton ise Kongregasyonalist kilisenin önemli isimlerindendir. Soluğu Bristol'daki Kongregasyonalist merkezi Penn Street Tabernacle'da alır ve tütüncü dükkânı açacağı bir ortak bulması gecikmez.

Anglikan kilisesine muhalefet Kongregasyonalist kiliseyi ilerici davaları savunmaya sürüklemiştir. Bu çizgi Wills ailesinin de hayat görüşünü biçimlendirir. Kıta Avrupası'nın sürüklendiği sınıf savaşlarını İngiltere'ye sokmamayı amaçlayan reformist politikaları destekler ve Liberal Parti'yle bütünleşirler. İşçilerine yemekhane ve ücretsiz sağlık hizmetleriyle birlikte tatil hakkı verirler. Onların refahını öyle çok düşünmektedirler ki işçinin kâğıt ve zar oyunları oynamasının fesih nedeni olduğunu belirten hükümler iş sözleşmelerinde yer alır. Dahası,

Bristol şehrinde Wills adı hayırseverlikle özdeşleşir ve bu ismi taşıyan hastaneler, eğitim kurumları ardı ardına kurulur. Elbette Kongregasyonalist kurumları desteklemek için cömert bir bütçe ayırmayı da unutmazlar. Wills ailesi ticarete de dindarca yaklaşır. Özenle seçtikleri tütünler, işçilik kalitesine verdikleri önem Wills tütünlerinin en çok arananlar arasına girmesini sağlar. Hele ki 1893 Temmuz'unda piyasaya sürdükleri ve bugün hâlâ üretilen, olgunlaştırılmış Virginia tütünlerinin tonka fasulyesiyle hafifçe kokulandırıldığı, bocurgat anlamındaki Capstan büyük sükse yapar.

Ne var ki işçilerine karşı kuşkusuz Wills ailesi kadar hayırsever olmayan Amerikalı patronlar kapıya dayanmıştır. American Tobacco Company'nin İngiliz tütün endüstrisini ele geçirmeyi planladığı öğrenilince, Wills ailesi Nottingham'daki büyük rakipleri Player ailesiyle el sıkışır ve iki aile küçük ortaklarıyla beraber, 1901 yılında birleşirler. Yeni şirketin adı Britanya'nın görkemini sonradan görme Amerikalılara her zaman hatırlatmak üzere Imperial Tobacco yapılır.

Bir yıl sonra British American Tobacco kartelinin öncüsü olacak şirketin ismi belki biraz abartılı gelse de Wills ailesi 19. yüzyıl boyunca gerçek bir tütün imparatorluğu kurmayı başarmıştır. İşin tuhaf tarafı bu imparatorluğun temellerinin, yine dini inançları gereği tütün kullanmayan adamlarca atılmış olmasıdır.

KASABA

1860'larda, Drama sancağına bağlı Yenice tarihinin en parlak günlerini yaşıyor. Yörede yetişen altın yaprak tütün hafif içimi, kendine has kokusuyla Batılıların ilgisini çekmiş ve stratejik konumuyla, kasaba uluslararası bir tütün ticareti merkezi olmuş. Yenice'den yola çıkan ve tütünü payitahta

ulaştıracak Karaağaç iskelesine yönelen katırlar artık Kavala'ya gidiyor.

Kavala limanında kimler yok ki? İngilizler, Fransızlar, Avusturyalılar, Selanik'in Yahudileri... Eski hanlar tütün deposuna çevrilmiş ama malınızı daha iyi korumak istiyorsanız, Levanten Abbott ailesinin modern tütün deposuna yüklüce bir ücret ödeyeceksiniz. Yenice'deki canlılık da bundan farklı değil. Ovada kurulu kasabanın sıcak ve nemli havasına aldırmadan Yenice'ye yerleşmiş Rumlar tütün aracılığına başlamış, Türk toptancıların Avrupalı tüccarlarla bağlantılarını sağlıyorlar. Kasabadaki herkes altın yaprağın gerçekten altın kadar değerli olduğundan emin.

Ancak, paranın çok olduğu yerde kavga eksik olmaz. Yenice'nin felaketi de İskeçe'nin önde gelenlerinden Halil Paşa ve Yenice'nin en büyük tütün toptancısı Hacı Emin Ağa arasındaki kavgadan çıkacak. Halil Paşa 1870 yılında gözünü kararıp Hacı Emin Ağa'nın depolarının yakılması emrini verince, yangın tüm kasabaya yayılıyor ve Yenice'nin büyük kısmı küle dönüyor. Rum aracılar kasabayı terk ediyor. Yenice bu harap halinden toparlanmaya çalışırken, 1872'de kaza merkezi İskeçe'ye taşınıyor. Dahası da var; 1883'te kurulan Osmanlı Tütün Rejisi, 1896'da açılan ve kasabayı es geçen İstanbul-Selanik Demiryolu derken, Yenice unutulmaya terk ediliyor.

Yenice ismini günümüzde yaşatan tek şey altın yaprak tütünün kasabanın adıyla tanınmış olması. Üstelik Ova, Yaka, Cebel gibi, yörenin coğrafi kuşaklarından veya başı bağlı, basma gibi, tütünlerin fiziksel özelliklerinden kaynaklanan deyimler çoğu kez anlamı bilinmeyen, egzotik isimlendirmeler olarak dünya tütün terminolojisinde kullanılmaya devam ediyor.

KALİTELİ TÜTÜN

Çinlilerin *shuiyan* dedikleri sulu pipoların en ünlü tiryakisi Çin'e, 1908'deki ölümüne kadar 47 yıl boyunca, demir yumrukla hükmetmiş İmparatoriçe Cixi'ydi. Pipoyu küçümseyen, tütün dumanından tiksinen, enfiyeye düşkün Mançu soyluları ve bürokratlar çaresiz, Cixi'nin yolundan giderler. Qing hanedanından önce enfiyenin saltanatı çökecektir Çin'de.

Yasak Şehir'de akşam vakti. Hizmetkârlar Cixi'nin piposunu hazırlıyor. Changbai dağında, 2000 metre üstü rakımda yaşayan siyah arıların balı soğutulmuş, yumuşak kaynak suyuyla karıştırıldıktan sonra süzülüyor ve piponun su haznesine doldurulуyor. Fakat Cixi'nin piposunu benzersiz kılan içtiği tütündür. Lanzhou bölgesindeki, yaklaşık 5 dönümlük bir tarla imparatoriçeye tahsisli. Wuquan, yani beş pınar dağından gelen suyla sulanıyor. Hasatta, tarladan seçilen yaklaşık 15 kilo tütün işleniyor ve imparatoriçenin keyfine sunulmak üzere başkente gönderiliyor. Ülkenin en elverişli toprağında, en vasıflı tohumlarla ve böyle titizlikle yetiştirilen tütünün kötü olması elbette mümkün değil.

Ancak, tarihçiler ilginç bir gübreleme yöntemine de işaret ediyorlar. Belli dönemlerde, civar köylerden oğlan çocukları toplanıyor. Mideleri bolca suyla doldurulduktan sonra, mesanelerini serbestçe boşaltmaları için tarlaya salınıyorlar. Böylece, tütünün kalitesini arttıran mineralleri, gazları toprağa cömertçe yediriyorlar ve kuşkusuz imparatoriçeye büyük bir hizmette bulunuyorlar.

MADENCİLER

Günümüzde hâlâ kullanılan presleme teknikleri 19. yüzyılın ortalarından itibaren geliştirilince, Britanya'nın pipo tirya-

kileri *plug* denilen, doygun içimli ve nemini uzun süre koruyan tütün kalıplarına kavuşur. Yine de hem çiğnenerek, hem pipoda içilerek tüketilebilen twist tütün değerini bir meslek grubu için asla kaybetmez.

Madencinin cebinde pirinçten tütün kutusu ve onun içinde de birkaç dilim tütün olmadan madene inmesi düşünülemezdi. Bu tütünün keyif vermenin ötesinde, pratik bir faydası vardı. Ağza atılıp çiğnendiğinde, madenin tozlu ortamında ağzın kurumamasını ve ıslak kalmasını sağlıyordu. Fakat madencimizin tütünüyle işi madende bitmezdi. Çiğnendikten sonra kutusuna geri konulur, mesai bitene kadar orada kurur ve pub'da madencinin kil piposuna dolarak, içtiği biraya eşlik ederdi. Madenci elbette bununla da yetinmezdi. Külü yine kutuya doldurur, evine götürür ve iyice ezip eleyerek enfiye olarak kullanırdı.

Bunca badire atlatan tütünün hâlâ tat verebilmesi için en sert, en ağır içimli tütünlerden hazırlanması zorunluydu. Samuel Gawith ile Gawith Hoggarth markaları başta olmak üzere, twist üretenler günümüzde de bu türden tütünler kullanmaya devam etmekteler. Tütün eskisi kadar zor bulunur bir nimet olmadığı için, preslenip buharda pişirilmiş Black Bogie'den önce bir dilim çiğnedikten sonra birkaç dilim daha kesip pipoda içerek keyif çatmak artık serbest. Dahası, haznede kalan külü çöpe dökmek de serbest. Eskinin tutumlu madencilerine saygı gösterisinde ısrarcı tiryaki bu uzun soluklu nikotin seansını Wilsons of Sharrow Irish No. 22 enfiyesiyle bitirebilir.

SİGARA

Britanya 1882'de Mısır'ı işgal ettiğinde, ülkenin tütün alışkanlıkları Burton'ın zamanından beri hayli değişmiş durumdadır. Dağ tütünüyle, yani Latakia'yla karıştırılmış Bafra dolu

çubuklar gitmiş, yerlerini Nestor Gianaclis'in Yenice ve Latakia'dan oluşan, özel aroma katkılarıyla kokulandırılmış sigaraları almıştır.

Gianaclis 1836'da Gümülcine'de doğar ve 1856'da Süveyş'te tütün ticaretine başlar. 1869'da Kahire'ye taşınır ve sigaralarıyla ünlü olduktan sonra, Hıdiv Tevfik Paşa'nın resmi tütün tedarikçisi olur. Hayri Paşa Sarayı'ndaki büyük bir sigara fabrikasını 1883'te kurar. Aynı yıl Osmanlı Tütün Rejisi'nin kurulması çok sayıda Rum tütün tüccarının Mısır'a taşınmasını getirir. Bunlardan, Teselya kökenli ama servetini 1873'te kurduğu şirketle, İzmir'de edinmiş Ioannis Kyriazis 1897'de, Kahire'de bir sigara fabrikası kurar. Birkaç yıl içinde de Gianaclis'i geride bırakır.

Bu sigaraları dünyaya tanıtan, Mısır'ın yeni sahibi İngilizler olsa da Britanya'nın tütün endüstrisi Wills, Player gibi temsilcileriyle birlikte, tekelleşme dönemine girmiştir. Mısır sigaraları ya lüks, ithal mallar olarak bir avuç zenginin keyfi olacak, ya da yerli üreticiler tarafından melezlenerek, kendi markalarıyla sunulacak. Öte yandan, 1869'da Port Said'e yerleşerek tütün ticaretine başlamış Alman Yahudisi Simon Arzt 1907'de Kahire'de açtığı sigara fabrikasıyla Alman pazarını doyuracak. Arzt'ın sigaraları amber kokusuyla tüm dünyada ün kazanacak.

Girişimci göçmenler için hâlâ bakir Yeni Dünya'da durum bambaşka. Varlıklı bir ailenin oğlu olan Sortirios Anargyros 1883'te göç ettiği Amerika'da Thomson Tobacco Company'de iş bulur. 1885'te şirketi devralır ve Mısır'dan çıkan modayı yakalayarak, Rum ırkdaşlarının sigaralarını taklit etmeye başlar. 1899'da ise şirketini tütün devi American Tobacco Company'ye satar, armatör ve Eski Mısır hayranı olarak öleceği Yunanistan'a döner. Mısır sigaralarının bu yıllardaki egzotik cazibesi Amerikalı yazar Kate Chopin'in 1900'de yayımlanan *An Egyptian Cigarette* öyküsünde tasvir edilmektedir.

Böylece, Britanya'da özellikle Latakia pipoyla anılmaya de-

vam ederken, Amerikalı tiryakinin gözünde tüm Şark tütünleri sigara tütünleri olarak yerleşir. Amerikalıların bu konuda fikir değiştirmesi hayli zaman alacak, Dunhill'in 1951'de piyasaya sürdüğü Early Morning Pipe gibi "İngiliz harmanları" ile tanışmalarını bekleyecektir.

RAHİBELER

Glasgow Başpiskoposu Charles Eyre'in çağrısına uyan Notre Dame de Namur rahibeleri eğitim kurumları açmak üzere Liverpool'dan kalkıp, 1894 yılında bu şehre gelir. Victoria Circus'ta yerleştikleri binayı manastıra dönüştürerek çalışmalara başlarlar. Tam da o sırada, yolun karşısındaki evde başka türden çalışmalar sürmekte.

Şehrin ünlü tütün fabrikatörü James Taylor Bell yeni Navy Cut harmanını piyasaya sürme arifesinde. Kentucky ve Perique karışımı hazırlanmış, Virginia yaprağına Navy Roll biçiminde sıkıca sarılıp olgunlaştırılmış. Sıra bu üç tütüne de hakkını verecek bir isim bulmakta. Bell pencereden dalgın dalgın bakınırken telaşlı yeni komşuları gözüne çarpıyor ve harmanını Three Nuns, yani üç rahibe adıyla vaftiz ediveriyor.

Bell Three Nuns üzerine planlarını yapadursun, bizim rahibeler yine kendi dünyalarındalar. 1895'te açtıkları kız meslek okulu 1897'de Notre Dame Kız Lisesi'ne dönüşüyor. Lise gittikçe yoğunlaşan karma eğitim tartışmalarının ortasına düştüğü 1980'lere kadar Glasgow'un en saygın eğitim kurumlarından birisi olmaya devam ediyor. Ne var ki Bell'in şirketi o kadar uzun ömürlü olmayacak. 1904 başında iflasını ilân edip yerel rakibi Stephen Mitchell & Son tarafından yutulacak.

Three Nuns ise şirketten şirkete gezerek Britanya'nın, hatta dünyanın en çok bilinen, en tanıdık tütünlerinden birisi haline gelir. Öyle ki piposeverler keyifle tüttürürlerken, tuhaf adı-

nın kaynağını çoğu kez merak bile etmezler. Ancak rivayete göre, İrlandalı yazar C.S. Lewis'in ateist ve okültist olarak geçirdiği yılların ardından Hıristiyanlığa dönmesinde, yalnızca koyu Katolik J.R.R. Tolkien'le dostluğu değil, sadık bir Three Nuns tiryakisi sıfatıyla bolca soluduğu bu kutsal duman da etkili olmuştur.

ARKADYA

İspanyol asilzade Don José Carreras y Ferrer'in 1852'de, Londra'da kurduğu Carreras Ltd şirketi kısa sürede İngiltere'nin önde gelen puro satıcısı haline gelmiştir. Asıl büyük değişim Don José'nin oğlu José Joaquin Carreras'ın 1860'ta Regent Street'te açtığı, enfiye ve pipo tütünü de satılan dükkânla gelir. 1866 yılında Galler Prensinden ve Saksonya-Coburg ve Gotha Dükünden, 1874 yılında İspanya Kralından tedarik beratları alınır. 3. Craven Kontu George Crimston Craven için 1867'de hazırlanan karışımın ise en azından adıyla, ilginç bir akıbeti olacaktır.

Regent Street dükkânının eski müşterilerinden J.M. Barrie'nin *My Lady Nicotine* adlı otobiyografik romanı 1890'da yayımlanır. Kahramanımız ve arkadaşları, yani İngiliz orta sınıfının tuzu kuru, boş zamanı bol erkekleri makinalaşan, otomatikleşen, duygusuzlaşan bir dünyadan kaçışı Arcadia Mixture'da aramaktadır. Bu karışımın dumanı onları Yunan mitolojisinde doğanın, lirizmin, peri kızlarının diyarı, Tanrı Pan'ın hüküm sürdüğü Arkadya'ya götürür. Romanın ünü Amerika'ya ulaşınca, New York'un Surbrug şirketi Arcadia Mixture adlı bir Virginia, Yenice, Perique, Latakia karışımını 1893'te piyasaya sürer.

1894 yılında, Carreras Ltd Sussex'in deri sanayicilerinden, tütün işine bol para dökmeye hevesli William Johnston Yapp'e

satılır. Ismarlama tütünlerin aristokrasinin lületaşı pipolarına dolduğu devir geçmeye başlamış, kutuda satılan tütünlerin orta sınıfın briar pipolarına dolduğu devre girilmiştir. Yapp *My Lady Nicotine*'in başarısını fırsat olarak görür. 1897 yılında, Barrie'yle anlaşma yapılır ve Yapp'in 3. Craven Kontu'na atıfla, Craven Mixture adıyla sunduğu karışımın tam da romanda anlatılan Arcadia Mixture olduğu, taklitlerden kaçınılması yönünde reklamlar başlar.

Yapp'in Imperial Tobacco'yla sigarada rekabet planı elinde patlayınca, 1903 yılında, Carreras Ltd Rus Yahudisi kökenli, Amerikan vatandaşı sigara fabrikatörü Bernhard Baron'un olur. Zamanla, Craven Mixture geri plana düşer ve nihayet 1973'te, markanın o sıradaki sahibi Rothmans International Ltd üretimini sona erdirir. Anlaşılan o ki tiryakiler Craven Mixture'ın vadettiği Arkadya'ya yetmiş altı yıldır kanmamış, *My Lady Nicotine*'in Arcadia Mixture'ı içildiğinde değil, okunduğunda keyif veren tek tütün olmaya devam etmiştir.

KARIŞIM UZMANI

1872 doğumlu otomobil parçacısı Alfred Dunhill'in tütün işine neden ve nasıl girdiğini tam olarak bilmiyoruz. Otomobil sürerken rahatça pipo içmek için tasarladığı rüzgâr siperlikli piponun patentini 1905'te alır. İki yıl sonra, Londra'da, Duke Street'teki dükkânında buluyoruz onu. Yanlış anlaşılmasın; ne burası tütüncü dükkânı, ne de Dunhill tütüncü. O kendisine gururla verdiği unvanla bir "karışım uzmanı". Hangi sektöre dalarsa dalsın asla terk etmeyeceği formülü burada da uyguluyor: Müşterinin ihtiyaçlarını bil, başka yerde bulamayacağı şeyi ver, o da istediğin parayı seve seve verecektir.

İşte centilmenimiz dükkâna adımını atmış. Dunhill nasıl bir karışım istediğini soruyor, o yanıtlıyor. Dunhill elindeki tü-

tünlerin nitelikleri, karışımların tatları ve yanış özellikleri konusunda onu bilgilendiriyor. Belirlenen süre sonunda sipariş hazır. Dunhill'in George Dobie & Son of Paisley gibi üst düzey harmancılardan aldığı tütünler öngörülen oranlarda karıştırılarak sunuluyor. Fakat Dunhill'in müşteriyle işi daha bitmedi. Tütün içildikten sonra, Dunhill tiryakimize ayrıntılı sorular soracak ve kalite sınavını geçen karışım sıra numarası verilerek, centilmenin adı not düşülerek, üstünde "My Mixture" yazan kara kaplı defterde yerini alacak.

Ne var ki Dunhill'in kendisine ciddi pazar payı yaratması bu sistemle mümkün değil. 1912 yılına gelindiğinde, önceden paketlenmiş ilk karışımlarını piyasaya sürüyor: Olgunlaştırılmış Connecticut Nehri Virginia'larından oluşan Royal Yacht, narin Yenice'yi sunan Durbar ve Havana yaprağıyla zenginleştirilmiş Cuba. Üçlü içinde Cuba en talihsizidir. Castro rejimi La Corona fabrikasını 1960'ta kamulaştırınca, Dunhill'de Havana yaprağı krizi başlayacak ve Cuba'nın seri üretimi durdurulacak. My Mixture 1167 adıyla, Dunhill dükkânında hazırlanan karışımlar arasına dönerek orada unutulacak. Royal Yacht ve Durbar ise yollarına devam edecek. 1915 yılı uzun soluklu olacak bir başka karışımı, Amerikan Eski Kuşak ve Orta Kuşak[7] Virginia'larını birleştiren, çayı andıran kokusuyla ünlenecek Ye Olde Signe'ı getirir. Ancak, Dunhill'in aklı hep kara kaplı defterdedir. Öyle ki en kusursuz eseri olarak gördüğü karışımını ayrı isim vermeye gerek duymadan, My Mixture 965 adıyla el üstünde tutmaya devam eder.

Alfred Dunhill'in emekliye ayrıldığı 1929'dan sonra, başka şirketlerden satın alınan markalarla, gittikçe artan üretim hacmiyle müşterinin arayışlarından çok pazar payına odaklanan Dunhill az çok sıradan bir tütün imalatçısına dönüşmüştür.

---

7) Kuzey Carolina ve Virginia eyaletlerinde tütün tarımının en eski olduğu yamaç bölgesine Eski Kuşak, kıyı ovasıyla arada kalan bölgeye ise Orta Kuşak denilir. Eski Kuşak özellikle Red Virginia tütünüyle tanınır.

Kaçınılmaz sonuç parlayıp sönen, kalıcılıktan yoksun karışımlar olur. Kısır döngünün kırılması için Dunhill'in yeni bir üçlüyü piyasaya sürdüğü 1951'i beklemek gerekir.

Bu sefer kibar müşterilerin günün farklı zamanlarında ne tüttüreceği düşünülmüştür. Early Morning Pipe güne hazırlıktır. Latakia'sı ılımlı bir "Balkan harmanı". Bir damla Ardbeg viskisi eklenmiş Lapsang Souchong çayıyla iyi gider. Apéritif akşam yemeği öncesinde, günün yorgunluğunu Campari'yle atmanıza yardımcı olacak, hafif şekerli, İskoç tipi karışımın adı. Nightcap ise günün ağır topu. Latakia'lı, Perique'li sert tütününüz geç saatlerde, ona eşlikçi edeceğiniz Porto'yla birlikte emrinize amade.

Alfred Dunhill'in belli ki bir dönem unutulan formülü yine tıkır tıkır işler. 1951 serisi unutulmaz Dunhill tütünleri arasında yerini alacak ve özellikle Amerikan piyasasında, en klasik "İngiliz harmanları" olarak kabul görecektir.

AMERİKALI PRENS

22 Haziran 1907 akşamı. Ünlü yazar, Amerikan halk kahramanı Mark Twain Kral Edward'ın Windsor Sarayı'nda verdiği gardenpartinin ilgi odağı. Twain'in kralla ve Kraliçe Alexandra'yla samimi sohbetleri Amerikan basınında geniş yer buluyor.

Gardenparti resimlerini görenlerden birisi Winston şehrinin yenilikçi ve girişken tütün patronu Richard Joshua Reynolds. Piyasaya süreceği pipo tütünü için aradığı aristokrat imaj karşısında duruyor. Kralın üstündeki giysiler çalınıyor ve bu giysilerin giydirildiği ama kralla hemen hiçbir fiziksel benzerliği olmayan bir karakter ve marka yaratılıyor: Prince Albert. Kıyafeti ve adı fazlasıyla İngiliz olsa da kendisi, kutusunu süslediği, Burley esaslı, bol aroma katkılı ve şekerli harman gibi yüzde yüz Amerikalı. Mısır koçanı dışında bir pipoyla içilme-



1935 yılından Prince Albert reklamı. "Benzemez kimse sana."

si teklif dahi edilemez.

1913 yılında, Reynolds bu sefer dönemin gözdesi Mısır tarzı sigaraların imajını çalan Camel sigarasını piyasaya sürüyor. Prens ve deve 1919'daki ölümüne kadar Reynolds'ın en önemli kazanç kapıları olmaya devam ediyor. Devenin prensi satış gelirlerinde geride bırakması 1930'ları bulacak ama prens "milli keyif dumanı" sloganıyla, Amerika'da pipo tütünü denildiğinde akla ilk gelen marka olmayı sürdürecek. Öyle ki Amerikalı tiryakiler Dunhill karışımları ve Murray, Sons & Co şirketinin Elizabethan Mixture'ı gibi, Atlantik'in ötesinden gelen tütünleri "İngiliz harmanı" olarak anmaya başladıklarında, Prince Albert "geleneksel Amerikan harmanı" nitelemesine layık görülecek.

Prince Albert ve benzerleri günümüz Amerika'sında, biraz alaycı tarzda *codger blend*, yani moruk harmanı olarak biliniyor. Ancak, İngiliz kıyafetli ve adlı prensin Amerikanlığına 1907'den beri tek bir itiraz gelmediğini de belirtmemiz gerek.

ANANAS

1760'lar Britanya'sında ananas çılgınlığı hüküm sürüyor. Dunmore Kontu John Murray 1761'de, ananas yetiştirilecek bir sera yaptırıyor. Üstelik sera üzerine ananas biçiminde, İskoçya'nın en ilginç yapılarından olacak bir kubbe kondurmayı unutmadan. 1771'de Virginia valisi olarak başladığı görevinde, Amerikalı asiler karşısında bozguna uğrayınca da 1776'da gerisingeri sevgili ananaslarına dönüyor.

Şimdi 1923 yılındayız. Londra'nın kibar evlerinde pipolardan yükselen Dunhill karışımı ve Three Nuns dumanları hanımefendilerinin burunlarını sızlatadursun, Belfast'ın Murray, Sons & Co şirketi, kimyacısı "Daddy" Burns'ün bulduğu aroma katkısıyla hazırlanan Erinmore Mixture'ı piyasaya sürüyor. Yeni karışım pipo tiryakilerinin evlerine huzur getirmesi bir yana, şirketin her kuşağında en fazla iki kişiye açıklanan gizli formülüyle de merak uyandıracak.

İrlanda bölünüp 1922 sonlarında, adanın güneyinde Serbest İrlanda kurulmuş. Yeni devletin taca bağlı kalmasına karşı çıkanların başlattığı iç savaş on ay sonra cumhuriyetçilerin yenilgisiyle bitmiş. Erinmore "etrafınızdakilerin sizden daha fazla seveceği" tarzda pipo tütünlerinin en klasik örneği olurken güncel imgelerle, mesajlarla da dolu. Kutusundaki Protestan rengi turuncudan "imparatorluk tütünü" sloganına kadar, adanın tamamının imparatorluğun parçası olarak kalacağını bildiriyor. İrlanda anlamındaki "Erin" kelimesiyle Dunnmore'u buluşturan adı ve ananas logosu ise İskoç Murray klanının imparatorluğu dağılmaktan kurtarma görevini hatırlatıyor.

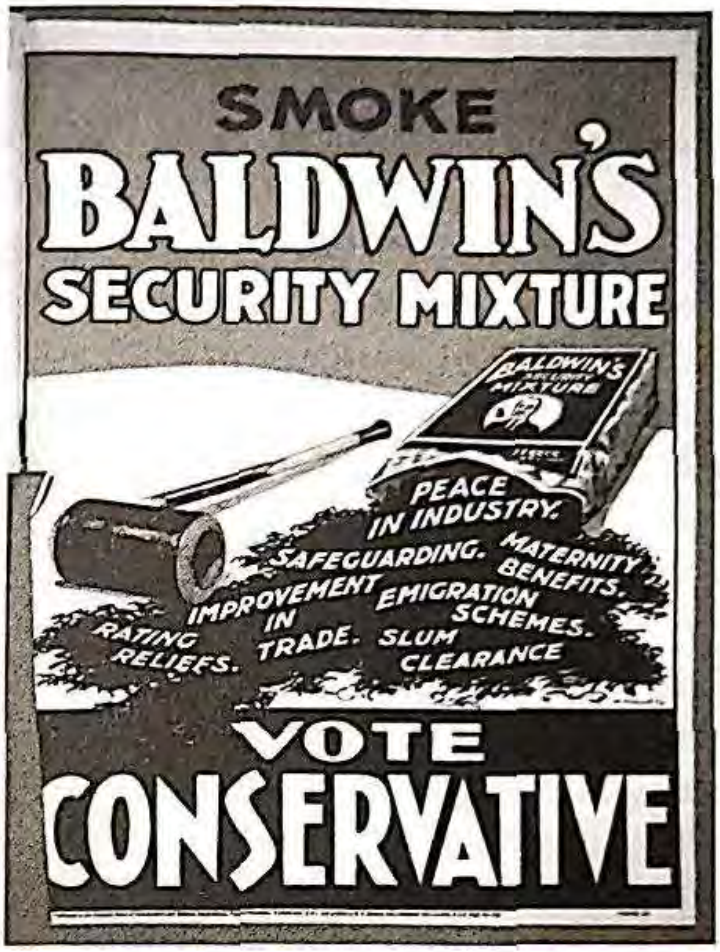
Ne var ki Murray, Sons & Co görevinde selefi Dunmore Kontundan daha başarılı olamayacak. Serbest İrlanda iç savaşın mağlûbu ama demokrasinin galibi Éamon de Valera'nın kabul ettirdiği anayasayla 1937'de cumhuriyete adım attığında, ananaslı logo artık yalnızca tropikal bir meyveyi çağrıştı-

racak. Tiryakiler sentetik meyve aromasıyla dolu Erinmore'un gizli formülünde ne olduğunu kestirmek için yıllarca kafa patlatsın, her zaman bir akıldane çıkıp logoyu işaret ederek "ananas suyu" deyiverecek.

VAİZ İLE POLİTİKACI

İskoç vaiz Dr. John White elinde piposu, Glasgow sokaklarını kaygıyla seyrediyor. Durum Roma'ya başkaldırarak 1560'ta Presbiteryen kilisesinin temellerini atan John Knox'un zamanından daha vahim. İskoç şehirlerini dolduran İrlandalı göçmenler sadece Katoliklik değil, İngiliz karşıtlığı, alkolizm, sosyalizm gibi illetleri de yaymakta, Presbiteryen değerlerin temeline dinamit koymaktalar. İskoçya Kilisesi'nin 1923'te yayımlamasını sağladığı, "İskoç Milletimizi Tehdit Eden İrlanda Irkı" başlıklı broşür White'ın böyle bir ülkenin selameti hakkında görüşlerini yansıtmaktadır.

White 1925 yılında İskoçya Kilisesi'nin başına geçtiğinde, Britanya'nın tam kafa dengi bir başbakanı vardır. Anne tarafından İskoç, muhafazakâr politikacı Stanley Baldwin İskoçya hakkında White'la benzer düşüncelere sahip olduğu gibi Britanya'nın en tanınmış pipo tiryakisidir. O yıl Dundee şehrinde yaptıkları görüşmede White kendisi için özel üretilen, dönemin modasına uygun, Yenice'li karışımdan Baldwin'e ikram eder. Ancak, Baldwin tütünün dumanında, Yenice'nin geldiği Karasu boylarını değil, İngiltere ve İskoçya arasındaki Tweed nehrini, korunması gereken ortak manevi değerleri görecektir. Bu karışımın fabrikasyon üretimine geçilmesini ister ve tanıtımını bizzat üstleneceğine söz verir. A. Gale & Co Ltd şirketi Dr. White's Glasgow Presbyterian Mixture'ı kısa süre sonra piyasaya sürerken tütün kutusunda Baldwin'in övücü sözlerine yer verecektir.



1929 yılından seçim afişi seçmeni Baldwin'in güvenlik karışımından içerek Muhafazakâr Parti'ye oy vermeye çağırıyor.

Yıllar içinde, White'ın görüşleri fazla çağdışı bulunmaya başlanır. İskoçya Kilisesi 1923 tarihli ünlü broşürü nihayet 2002 yılında resmen mahkûm ederken, bir avuç tutucu Presbiteryen John Knox'un mirasına ihaneti protesto etmektedir. White'ın tütünü Presbyterian Mixture ise benzer bir kadere kurban olmaz ve günümüze dek üretilmeye devam eder. Ne var ki "Dr. White's" ibaresi çoktan kaldırılmış ama saygın başbakan Baldwin'e yapılan atıf, 1937'de aldığı kont unvanı ihmal edilmeksizin, daima korunmuş halde.

KUTSAL KASE

Davyd Roitenshtern 1878'de, Balkanlara en yakın Rus toprağı Besarabya'da, Yahudi bir zahire tüccarının oğlu olarak dünyaya gelir. Ancak, o ticaret değil, devrim yapmak istemektedir. 1905 Devrimi yenilince, önce hapishane, sonra sürgün derken, korktuğu nihayet başına gelir. Ağabeyine uymasın diye daha 16 yaşında dayısının yanına gönderilen kardeşi Shaia gibi Londra'da, dayısı Albert Weinberg'in 1879'da kurduğu tütün şirketinde bulur kendisini.

Weinberg Sobranie markasıyla ün, St. James Sarayı'na özel üretimiyle saygınlık kazanmış bir sigara fabrikatörüdür. Dayısının sigaraları arasında Davyd'i en çok çekenler Eski Kuşak Virginia'larını Yenice'yle birleştiren, İngiliz sigaralarıyla Mısır sigaraları arasında orta yolu bulanlardır. Bu formülden pipo tütünü üretildiğini hayal eder ama dayısı geleceğin sigarada olduğuna kesinkes inanmaktadır. Davyd 1910 yılında sürpriz bir kararla, Sibirya sürgününde kurduğu ailesini yanına alarak Rusya'ya döner, 1917 yılının devrimlerine tanıklık eder. 1921'de Kronştad ayaklanmasının bastırılmasıyla da ülkede havanın değiştiğini anlar. Bolşevikler tarafından ister Menşevik yanlısı bir burjuva, isterse İngiliz casusu sayılsın, gençlik kahramanı Lev Troçki'nin ona insaf etmeyeceğini düşünür ve soluğu 1922'de tekrar Londra'da alır.

Bu sırada, Weinberg ölmüş, şirket Shaia'ya kalmıştır. İşleri artık "Isaiah ve David Redstone" olarak birlikte yönetirler. Davyd hayalini gerçekleştirmekte kararlıdır ama benzer formüllere sahip tütünler çoktan moda olmuştur. Yine de Balkan Sobranie Smoking Mixture 1929'da piyasaya sürülür ve yoğun ilgi görür. En iddialı rakipleri bile ancak Sobranie'nin ününe ün katar ve "Balkan harmanı" tabiri Sobranie sayesinde oturur. Kaderin cilvesi olsa gerek, Londra'daki yeni bahtı Balkan'la açılan Davyd'in istihbarat subayı damadı Kavan Elliott

2. Dünya Savaşı'ndaki casusluk görevlerini Balkanlar'da yürütecektir.

Balkan Sobranie yıllar içinde, "pipo tütünlerinin kutsal kâsesi" unvanını bileğinin hakkıyla elde eder. Ne var ki piponun geleceği konusunda Weinberg gibi düşünen Gallaher Ltd şirketinin eline geçtiği 1980'den itibaren, ömrünün en çalkantılı dönemini yaşayacaktır.

KAPTAN

Hermann Lewin Almanya'nın Gollub şehrindeki tütün fabrikasını 1890'da kurar. 1. Dünya Savaşı sonrasında Gollub Polonya topraklarında kalınca, oğlu Julius 1919'da fabrikayı bir başka Yahudi işadamının, Hugo Zietz'in Yenidze sigara fabrikasının bulunduğu Dresden'e taşır. O da kaliteli Yenice'yi esirgemediği Yramos sigaralarını üretmeye başlar.

Sadece Yahudilere değil, tütüne de düşman Nazilerin iktidara geldiği 1933 Lewin ailesi için zor günlerin başlangıcıdır. Beş yıl sonra, Julius fabrikayı sigara devi Reemtsma'ya satmak zorunda kalır ama aldığı para "Arileştirilir", yani devlet tarafından gasp edilir. Julius'un oğlu Hermann Danimarka'da, oradan da New York'ta alır soluğu. Dindar ve her zaman mütevekkil Julius ise Dresden'de kalır. 1942'de karısı Sarah ile birlikte Theresienstadt Gettosu'na gönderilir. Savaş sonrası, harabe halindeki Dresden'e döndüğünde, soykırım cehenneminde yitirdiği Sarah yanında yoktur. Bir süre sonra, oğlunun çağrısına uyar ve New York'a gider.

Hermann Lewin adı artık "Herman G. Lane" olmuş, tütün ve pipo ticareti yapmaktadır. Julius ona 1950'deki ölümüne kadar yardımcı olur. 1960'larla birlikte, Hermann'ın şirketi Lane Limited'ın genişleme dönemi gelir. İngiltere'nin iki köklü pipo markası, Charatan ve Ben Wade 1962'de satın alınır.

1971'de Ben Wade Danimarka pipo dünyasının harika çocuğu, 24 yaşındaki Preben Holm'a emanet edilir. Holm sayesinde, Lane Limited dönemin Danimarka rüzgârlarını Amerika'da bol bol estirir. 1976'da ise artık 72 yaşına gelmiş Hermann cazip bir teklif karşılığı, Lane Limited'ı Alfred Dunhill Ltd şirketine satacaktır.

Lewin ailesinin üç kuşaklık öyküsü böyle sona eriyor. Ancak, tütün buharlama tekniğini mükemmelleştiren Danimarkalı Halberg ailesine Hermann'ın cevabı olarak 1973'te piyasaya sürülen, adı L Orlik Ltd şirketinin "ikinci hat" pipo markalarının birisinden alınmış Captain Black dünyanın en tanınmış pipo tütünü sıfatıyla, seferine pupa yelken devam ediyor.

KRALIN KARIŞIMI

1939 yılında ve Kopenhag'da mısınız? "Keşke Londra'da olsaydım da Dunhill dükkânında özel bir karışım yaptırsaydım" mı diyorsunuz? Østerport İstasyonu'ndaki Poul Olsen hizmeti ayağınıza getirdi. Belki Dunhill kadar kılı kırk yarmıyor ama karışımınızı yaptırıp hele BBB piponuzda içtiniz mi kendinizi Londra'da hissedeceğiniz kesin. Hem dükkânın karikatürist Robert Storm Petersen gibi ünlü müdavimlerine de rastlayabilirsiniz. Dükkâna 1964'te gittiğinizde Olsen orada olmayacak ama sistemi ve ünü My Own Blend markasıyla devam ediyor. Aynı yıl, pipo düşkünü Kral Frederik'in resmi tütün tedarikçisi bile olmuş. Kralın içtiği ağır, İngiliz usulü Virginia ve Latakia karışımından dükkânda hazırlatabilirsiniz. Fakat artık Danimarka malı, el yapımı bir pipoda içmelisiniz onu. 1989'da geldiğinizde ise My Own Blend dükkânının yerinde yeller esiyor olacak.

My Own Blend tarif defterini Horsens'teki A&C Petersen fabrikasından çıkartmak markayı 1999'da ele geçiren Orlik To-

bacco Company'ye nasip oluyor. Tecrübeli harmancı Michael Mortensen Christian IX's Gade'deki dükkânda müşterilere özel karışımlar hazırlamaya devam ediyor. Yaklaşık on yıl sonra, My Own Blend taşınıp Silkegade'deki Davidoff puro barına iliştirilirken, ana üretimi Kopenhag'dan Assens tütün fabrikasına taşımanın zamanı da geliyor. Mortensen'in yanında pişen ve My Own Blend harmancılığını ondan devralan Lasse Berg artık yepyeni bir çağın yaşandığından emin. İnternet varken kimse gelip sipariş vermek zorunda değil ve daha da önemlisi, kimse kralın içtiği karışımı içmek zorunda değil.

Berg ve asistanı Didde Christensen "Coca Cola tadında tütün istiyorum" diyen gibi uçuk kaçıklar dâhil, tüm siparişleri fabrikada özenle, sabırla hazırlıyorlar. "Ağzımda meyankökü tadı kalsın" diyen birisinin, akçaağaç şurubu, anason, Sambucca ve elbette meyankökü eklenerek hazırlanan siparişi InterTabac Dortmund 2013 fuarında ödül alınca, Berg cesaretleniyor. Seçtiği 21 çeşit tütünü, bataklık mersini (*Myrica gale*) yapraklarıyla kokulandırıyor. Ardından, özel yaptırdığı, eski tip bir el presiyle presliyor. Fırtına koparmasını beklediği başyapıtı, W.Ø. Larsen 2015 Hand Pressed nihayet hazır. Puro tiryakilerinin belki "bu kadarcık mı" diyeceği, pipo dünyasında fırtına değil ama skandal koparan fiyatıyla piyasaya sürülüyor: 100 gramı 900 Euro. Satın alanlar da umdukları mucizeyi bulamamanın hayal kırıklığını yaşıyorlar.

Berg'in yeni çağ algısını biraz aceleye getirdiği böylece anlaşılıyor. Pipo tiryakilerinin ezici çoğunluğu bu parayı verecek durumda değil. Verebilenlerin ezici çoğunluğu ise kralın karışımını içmekten hâlâ memnun.

HOBİ

Carl Ehwa hobisini mesleği yapmak isteyenlerden. 1969 yılının bir günü, Kansas City'nin ünlü tütüncüsü Fred Diebel'ın kapısını çalıyor. 24 yaşındaki Carl pipolar ve tütünler hakkında engin bilgisi sayesinde iş bulmakla kalmıyor, bir süre sonra Diebel'ın küçük tütün fabrikasının baş harmancısı oluyor.

Carl eve iş getirmekten yüksünmeyenlerden. Şu farkla ki iş getirdiği ev kendi evi değil, dedesi ve ninesinin, yani McClelland ailesinin evi. Karısı Mary ile birlikte, evin bodrumunu bir harmancılık laboratuvarına çeviriyor. 1971 yılında, Carl ve Mary bildiklerini, öğrendiklerini kitaba dökmeye karar veriyorlar. *The Book of Pipes and Tobacco* 1974'te yayımlanıyor.

Bu işte ayrılmaz ikili haline gelen Carl ve Mary'nin en önemli kararı ise 1977'de geliyor. Carl Diebel'la yolunu ayırıyor ve aynı bodrumda, McClelland Tobacco Company seçme tütünlerden, sentetik katkı maddesi olmadan, titizlikle harmanlanan on çeşitle demir alıyor. İkili için üzücü olanı, en büyük destekçileri, Carl'ın dedesi Dr. Clyde W. McClelland'ın ilk sevkiyatı göremeden, 87 yaşında göçüp gitmesi.

Carl'ın yine hobilerinden birisiyle uğraşırken, 1982'de başına gelenlere kadar McClelland'da herşey yolunda. Carl evde ağırlık çalışırken kaza geçiriyor. Uğradığı beyin hasarından kurtulmuş görünse de o artık başka bir insan. Sadece ağırlık çalışma değil, yemek yapma, bahçecilik, fotoğraf gibi hobilerinin yanında pipodan da uzak durmaya başlayınca McClelland için çanlar çalmaya başlıyor. Yük faaliyetini durdurduğu 2018'e kadar şirketi sırtlayacak ve dünyada McClelland adını duyuracak Mary'nin omuzlarında şimdi.

Carl'ın pipo ve tütün dünyasındaki mesaisi hepi topu on üç yıl. Ancak, Kansas City'deki bir bodrumda kurduğu McClelland Amerika'da yeni bir akımın, seçici ve eklektik beğenilere sahip, kültürlü, eh azıcık da snop piposeverlere hitap eden

butik harmancıların öncüsü olacak. Kendisi buna tanıklık edemese de.

ADA

Tiryakilerinin keyfi için yabancılara her yıl bolca para kaptırmaktan hoşlanmayan İngilizlerin, Latakia'yı, yani Lazkiye dağlarının meşhur Abu Riha'sını sömürgeleri Kıbrıs'ta yetiştirme çabaları 1924'te olumlu sonuç vermiştir. Bu dönemde, Sarı Yaprak diye bilinen İzmir menşei tütün sakız ağacıyla (şinya) işlenmeye, zümrüt otu (*Dittrichia graveolens (L.) Greuter*) ise yapışma aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Yine de ortaya çıkanın kötü bir taklit olarak görüldüğünü, "Kıbrıs Latakiası" tabirinin bile dudaklarda alaycı bir tebessüm yarattığını belirtmek gerekir.

Ne var ki Akdeniz'in karşı yakasındaki gelişmeler bu iğreti mahsulün talihini değiştirecektir. Abu Riha böyle kıymetli olunca, üreticiler isleme odunu için Suriye ormanlarını acımasızca tahrip etmekten geri durmamıştır. 1960'ların başında, Suriye hükümeti üretime ciddi kısıtlama getirmekten başka çare bulamaz. Yüzü gülen Kıbrıslı üreticiler olur. Adanın tütün merkezi Karpaz isleme odalarıyla dolar. Kıbrıs Latakiası dünyanın dört bir yanındaki harmanlarda adıyla sanıyla boy gösterirken, etnik çatışmalarla gölgelenen ekonomik gelişmenin lokomotiflerinden birisi haline gelir.

Bu tablo 1974'te değişir. Karpaz'ı terk eden Rum ailelerin yerine getirilenler tütün namına hiçbir şey bilmemektedir. Bu işi kendilerine öğretildiği kadarıyla yapmaya girişenler de beceriksiz yöneticilerden yaka silkerler. En kötüsü, üretimin yanında kalite de hızla düşer. Suriye hükümetinin kısıtlama kararını 1980 yılında kaldırması işleri daha da kötüleştirir. Kıbrıs Latakiası'nın tekrar dirilebileceğine inanan, Türkiye'deki

bir avuç tütün eksperidir sadece. 1997'de, sayıları iyice azalmış üreticilere Yayladağ tohumları götürülür, zümrüt otu kullanımı yerine daha modern yöntemlerle isleme gösterilir. Ancak, tütüncülük cazibesini çoktan yitirmiştir. 2004 itibariyle de Karpaz'da her türlü tütün üretimi durur.

Kıbrıs Latakiası'nın kaderini tekrar değiştiren olay bu kez 2011 yılında, yine karşı yakada yaşanır. Suriye'de çıkan iç savaş nedeniyle dış pazarlara Abu Riha sevkiyatı durmuş, uluslararası tütün aracıları stoklarını eritmeye çabalayan Karpaz kooperatifinin kapısını çalmıştır. Uzun yıllardır ambarda yatan tütünler beş yılda tükenir ve 2017 yılında, on üç yıl sonra ilk üretim yapılır. Tarihi karşı yakada yaşananlara, talihi pamuk ipliğine bağlı Kıbrıs Latakiası için yeni bir sayfa açılmıştır.

HAYVAN

İngiliz okültist Aleister Crowley 1875 yılında varlıklı, Evanjelik Hıristiyan bir ailede dünyaya gelir. Hayatta en çok bağlı olduğu insanı, babasını henüz 11 yaşında kaybedince ilk buhran dönemi başlar. Oğlunu "hayvan" diye isimlendiren ve aralarındaki ilişki ömür boyu gergin olacak annesiyle başbaşa kalıvermiştir. Ergenlik döneminde çareyi ailesinin mensup olduğu küçük cemaatin kurallarına ve özellikle tütün yasağına başkaldırıda bulur, pipo içmeye başlar. Annesinin cevabı onu cezalandırmak ve üzerindeki baskıyı arttırmaktan ibarettir. Genç Crowley dağcılığa yazılarak yeni kaçış yolunu bulur. 1894 yılında Alpler'e çıkıp piposunu yaktığında kendisini ilk defa özgür hisseder ve 1947'ye kadar süren hayatındaki bu belki de en masum zevkten hiç vazgeçmez.

Crowley'nin pipoları hakkında uzun uzadıya konuşmaya gerek yok; lületaşı pipolarla başlar ve Dunhill marka pipolarla devam eder. Asıl ilgi çeken yanı ise içtiği tütünlerdir. İngiliz

yazar Colin Wilson'ın *The Occult* adlı, 1971 basımı kitabında Crowley'nin "romla ıslatılmış perique" içtiği belirtilince bu ilgi iyice depreşir. Crowley'nin 1922'de yazdıklarından bunun romla ıslatılıp sıkıştırılarak hazırlanmış Navy Roll olduğu bellidir. Ancak, 1917'de yazdıklarında Louisiana'nın Perique tütününden de bahsedilmektedir. Hayal gücü işte burada devreye girer ve Crowley'nin Perique'i romla ıslatıp öyle içtiği rivayeti yaygınlık kazanır. Doğrusu, Crowley gibi egzantrik bir hazcının şöhretine daha uygundur bu.

Crowley'ye atfedilen bu formül ticari harmancıların merakını uyandırmaktan da geri kalmaz ve Perique ile romu birleştiren çeşitli harmanlar üretilir. ABD'nin en ünlü butik harmancısı G.L. Pease kariyerine 1998 yılında, Aleister adlı harmanıyla adım atar. Bunu 2003'te Haddo's Delight takip eder. Oliver Haddo Somerset Maugham'ın 1908 tarihli *The Magician* romanında yarattığı ve Crowley'den esinlenen karakterin adıdır. 2016'da ise yenilikçi tütün şirketi Cornell & Diehl görevi devralır. Romlu, Perique'li bu yeni harmanın ismi Crowley'ye annesinin taktığı ve ünlü okültistin yetişkin hayatında gururla taşıdığı lakaptır: The Beast.

FARE ZEHİRİ

Amerikalı ev yapımı Kentucky halatını sıkıştırmadan önce bolca geyikdili (*Dichantelium clandestinum*) ekliyor. Hollandalı Van Rossem markası Schippers'ın kapağını açıp içindeki orman iplikçiği (*Galium odoratum*) parçalarına bakıyor. İngiliz Samuel Gawith'in Cob Flake'inin odaya doldurduğu tonka fasulyesi (*Dipteryx odorata*) kokusuyla mest oluyor. Scaferlati Caporal'ini sadece Ropp'un mahlep ağacından pipolarında içen Fransızı da bunlara ekleyelim. Pipodan ve tütünden biraz anlıyorsanız, doğru bir iş yaptıklarını bilirsiniz. Çünkü andı-

ğımız dört bitki de yüksek oranlarda kumarin içeriyor. Pipodan ve tütünden biraz daha anlıyorsanız, farklı milletlerden dörtlümüzün kumarin fobisinden önce yaşadıklarını da tahmin etmişsinizdir.

Sentetik kumarin 1940'lardan itibaren Amerikan gıda endüstrisinin her yerinde kullanılmaya başlanınca, fareler üzerinde yapılan deneyler kumarinin toksik özelliklerini ortaya koyar ve ABD gıda maddelerinde kumarin kullanılmasını 1954'te yasaklar. Kumarin Amerikan kamuoyunda fare zehiri olarak bilinecektir bundan sonra. Artan baskı sonunda, tütün şirketleri kumarini sigaralarından çıkardıklarını 1985'de duyururlar. Ne var ki 1995 yılında, Brown & Williamson şirketinin eski yetkililerinden, tütün karşıtlarının ünlü köstebeği Jeffrey Wigand fare zehirinin pipo tütünlerinde kullanıldığını açıklar. Anlaşılan o ki eski patronları, Sir Walter Raleigh tütününde kumarin kullanmaktan hiç vazgeçmemiştir. Wigand'ın açıklaması Brown & Williamson'a ve genelde tütün şirketlerine karşı infial uyandırır. Hatta Güneyli tütüncülerin İç Savaş'ın intikamını kumarinle almaya çalıştıkları şeklinde komplo teorileri ortalığa saçılır.

Wigand'ın tütünle mücadelesi şimdi kumarin ekseninde yürümektedir. Butik tarzda, eski usûl tütünlerine geyikdili eklemeye devam eden birkaç harmancı dışında kimse kumarine bulaşacak kadar cesur değildir artık. Tütün şirketlerinin 1985'te sigara için yaptıklarına benzer bir duyuruyu 1996'da, bu sefer pipo tütünü için yapmaları gecikmez. Tüm bu gürültü patırtı içinde, ilk defa J.G. Flynt Tobacco Co. tarafından, 1884'te piyasaya sürülen Sir Walter Raleigh de eski tadını yitirmiş, olsa olsa çöp tenekesine layık tütünler arasında yerini almıştır.

Dünyanın en çok pipo içilen ülkesinde yaşananlar elbette başka ülkeleri vurmakta gecikmez. Avrupalılardan, içtiği tütünde kumarin olduğunu öğrenince hastalananlar mı dersiniz, kumarin içeren malzemeler kullanmamaları için harmancılara

yalvaranlar mı. Ancak, hiçbirisi gıdalarda kumarinin 1954'ten beri yasak olmasına rağmen Amerika'nın nasıl hâlâ en büyük tonka fasulyesi ithalatçısı olduğunu ya da Amerikalı bünyelerin kumarine karşı neden daha hassas olduğunu açıklayamaz.

TIPA

2000 yılında, Belçika'nın Mont-de-l'Enclus kasabasındayız. Jacobs pipo kulübünde hem sevinç, hem hüzün var. Sevinçliler çünkü kulübün yüzüncü yılında, yine bir pipo içme yarışmasında beraberler. Hüzünlüler çünkü Jacob pipolarının yanında kulübün ikinci varlık nedeni olan ve yarışmalarda kullandıkları *bouchon*, yani tıpa tütün üretimi durdu. Jacob en son 1956 yılında üretilmişti, doğru ama Maison Gambier ve taklitçileri tarihe karışmadan önce ardında en az iki yüzyıl yetecek kadar Jacob bırakmıştı! Oysa bir defa üretilen tütün, yine bir defa tüketilebilir. İçildiğinde sadece tarihe değil, dumana ve küle karışır.

Kulübün gözüpek başkanı Guy Peereboom yılmak niyetinde değil. Ne var ki sıkı sarımlı, tıknaz, konik bir puro görünümündeki, pipo haznesine bütün olarak konularak içilen bu tütünün üretimi yalnızca özel bilgi değil, özel aletler gerektiriyor. Önce kendi aletlerini yapmaya çalışıyorlar ama sonuç fiyasko. Olur da işe yarayacak aletler yapsalar bile tıpa üretme bilgileri yok zaten. Kübalı bir puro ustasıyla anlaşıyorlar, son tıpa üreticisinin aletlerini satın almayı düşünüyorlar ama hayli mütevazı kulübün tüm bunlara verecek parası olmadığı nihayet kafalarına dank ediyor. 2001 yılı tıpasız, yarışmasız, kısacası tatsız tuzsuz geçiyor.

Şükürler olsun ki tıpaya meraklı olan sadece Jacobs pipo kulübü değil. Ömrünü Batı Avrupa'nın en ünlü tütünü Semois'yı tekrar ayağa kaldırmaya adamış, amatör ruhlu, profesyonel

ufuklu harmancı Vincent Manil Corbion'dan kalkıp Bruges'e gidiyor, aletleri fabrikanın deposundan çıkarttırıp satın alıyor. Yalnız ufak bir pürüz var: Bu aletlerin nasıl kullanılacağını o da bilmiyor. Kaldı ki tıpa üreten son usta o arada ömrünü tamamlayıp kendisi tarihe karışmış. Manil gecesini gündüzüne katıyor, sayısız deneme, sayısız yanılma sonucunda, kusursuz tıpayı üretmeyi başarıyor. İşte o gizemli Semois tütünü tekrar huzurlarınızda.

Manil'in başarısı yalnızca tıpayı değil, Jacobs'daki çaresiz kafadarları da kurtarıyor. Sadece bir yıl arayla, 2002 itibariyle, yarışmalar kaldığı yerden devam ediyor. Jacob pipolar tütüyor, tıpalar keyifle içiliyor ve hep bir ağızdan "daha nice yüz yıla" deniyor.

SENTEZ

Japonya'nın Robin Hood'u Ishikawa Goemon gümüşten, kocaman kiserusunu yakmış, manzarayı seyrediyor ve kendi kendine konuşuyor: "Başkalarının dili der ki ilkbahar manzarası bin altına değer. Ishikawa Goemon'un gözleri diyor ki bin değil, on bin altına değer." Ishikawa 1594'te idam edilen bir haydut ama bu replik 1778'de yazılan kabuki oyunu *Sanmon Gosan no Kiri*'den.

Japonya Portekizlilerin getirdiği tütün tohumlarını ektiği, Hollandalıların pipolarını kiseruya dönüştürdüğü günden beri, tiryakilerinin derdi kiserunun küçük haznesine sığacak ama yanışı engelleyecek kadar sıkışmayacak tütünler bulmak olmuştu. Nihayet 1880'lerde 0,1 mm kalınlığında *kizami tabako*, yani kıyılmış tütün üretebilen Sakai makinasına yatırım yapanlar iyi para kazanırlar doğrusu. Ancak, 1904'te getirilen Tekel'le birlikte Japon tütün endüstrisinde yeni bir dönem başlayacaktır. 1970'lerde ise bir avuç moruk ve feodal Japon-

ya'yı sadece sahnede değil, hayat alışkanlıklarında da yaşatan kabuki oyuncuları dışında kiseru içen kalmamıştır. Tekel tek kıyılmış tütün markası Koiki'ye 1979'da noktayı koyar. Sonrasında, Macau'da harmanlanan, daha ucuza mal edilen Yamabuki'yi sunar ama bunu kıyılmış tütüne benzetebilen çıkmaz. 1985'te Tekel yerine Japan Tobacco Inc. kurulunca, hatırlı kabuki oyuncuları şirketin kapısını çalar. Koiki aynı yıl tekrar raflardadır.

Japon pipo devi Tsuge'nin 2000'lerde Çin'de alüminyumdan, ucuz kiserular üretmeye başlamasıyla, kıyılmış tütün beklenmedik bir diriliş dönemine girer. Adı artık Japan Tobacco International olmuş üreticisi Koiki'yi çeşitlendirir. Yalnızca Matsukawa tütününden, yalnızca Daruma tütününden hazırlanan özel harmanları piyasaya sürer. Asıl değişim ise 2011'de, bizzat Tsuge'nin sunduğu markayla gelir. Levrau ailesinin Flandria şirketi tarafından harmanlanan Takarabune 0,1 mm kalınlığı dışında Batılı, tipik bir pipo tütünüdür. Böylece, kiraz çiçeklerini Ishikawa'nın gümüş kiserusunda Belçika tütünü içerek seyredenler, adına Japonya denilen ilginç sentezin sayısız görünümünden birisi olacaktır.

BALKAN'DAN ÖTESİ

2. Dünya Savaşı sonrasında, Davyd Roitenshtern'in formülü Sobranie House adıyla ünlü bir harmancıya dönüşen şirketinde hâlâ altın standarttır. Amerikalı tütün tüccarı Joseph Zieve 1950'de, hem az yer kaplayacak, hem de pipoya rahat doldurulacak bir harman istediğinde yapılan, Balkan Sobranie'yi presleyip dilimleyerek, Krumble Kake adını alacağı Amerika'ya göndermekten ibarettir.

Davyd'in ölümünden on yıl sonra, 1977 yılında, Sobranie House aynı tarzdaki kendi markasını sunmaya karar verir.

Krumble Kake bu sefer anason ve meyankökü çağrışımlı bir üst notayla kokulandırılıp Sobranie House'un Amerikalı iştiraki James B. Russell Inc. üzerinden piyasaya sürülür. Bengal Slices adlı harman başarılı olur olmasına ama Sobranie House vârisi, tıp doktoru Isadore Redstone 1980'de şirketin tüm markalarını Gallaher Ltd şirketine satınca, Bengal Slices'ın üretimi Manchester Tobacco Company fabrikasına taşınır. 1991 yılında, buradan Danimarka'ya, A&C Petersen fabrikasına yolcu edilir. A&C Petersen 1999'da Orlik Tobacco Company tarafından satın alındığında ise Gallaher Bengal Slices'a noktayı koyar. Gallaher yönetiminde, Balkan Sobranie'nin kendisi bile acı bir kaderden kurtulamayacaktır. 1995 yılında, ABD dağıtımının sona erdirilmesine karar verilir. Dr. Redstone belki de pişmanlıkla, James B. Russell Inc. şirketinin kapısını çalar ve Balkan Sasieni adlı karışım Balkan Sobranie ikamesi olarak Amerikan piyasasına sürülür. 2002'ye gelindiğinde ise Gallaher Balkan Sobranie'nin ömrünün sonuna geldiğini dünyaya duyurur.

Sobranie House'un bu iki yadigârı tarihe karışmış gibi görünse de rüzgâr nihayet yön değiştirir. 2012 yılında, Amerikalı ünlü harmancı Russ Ouellette Bengal Slices anısına bir harman hazırlar. Fusilier's Ration adını verdiği harman ABD'nin en eski pipo tütünü şirketi Sutliff Tobacco Company tarafından üretilmiştir. Mac Baren Tobacco Company 2013'te Sutliff'i satın alınca da Bengal Slices Mac Baren'ın radarına girer, gerekli girişimler başlatılır. 2015 itibariyle, Bengal Slices tüm ihtişamıyla tekrar raflardadır.

Öte yandan, 2011 yılında, Gallaher Balkan Sobranie markasını Arango Cigar Co. şirketine satar. 2013'te, Balkan Sobranie'nin üretimi Jersey'de kurulu, önce Krumble Kake'i, daha sonra, Krumble Kake'in fazladan Latakia takviyelisi Penzance'ı üretmiş J F Germain & Son Ltd şirketine teslim edilir. "Pipo tütünlerinin kutsal kâsesi" 1929'da, Londra'da başlayan yolculu-

ğuna, on bir yıllık zorunlu aradan sonra, artık bu küçük Manş adasında devam edebilecektir.

YAPRAK

Alman Doğu Afrikası 1922'de Tanganyika mandası olunca, ülkenin yeni efendisi Britanya Kıbrıs'takine benzer üretim hamlesini başlatır. Pipo tütünlerinde ve enfiyelerde çok aranan, alevde kurutulmuş esmer tütün için güneybatıdaki Ruvuma bölgesi seçilmiştir. 1928'de başlayan denemelerin ardından, 1930 itibariyle sürekli üretime geçilir.

Tanganyika 1961 yılında bağımsız oldu, üç yıl sonra da Tanzanya oldu. Fakat Ruvuma'da her tütün hasadı sonrası yaşananlar hiç değişmedi. İşte esmer tütün yaprakları ambarlara dolduruluyor ve altlarına bölgedeki koruluklardan toplanmış mtondoro (*Julbernardia globiflora*) ve miombo (*Brachystegia* türleri) odunlarından ateşler yakılıyor. Püf noktası tütünleri bir süre kurutmak, ardından ambar dışında dinlendirmek ve alevleri her zaman uygun seviyelerde tutarak bu döngüyü tekrarlamak. Yaklaşık iki aylık sancılı süreç tamamlandığında, tütünler hakkıyla kurutulmuş ve meşhur Tanzanya yaprağı dünyaya gelmiş olacak.

Tanzanya yaprağının aldığı en mükemmel biçimi görmek için, artık yabancısı olmadığımız bir İngiliz kasabasına uğrayacağız. Kendal'a sağ salim ulaşan Tanzanya yaprakları ayıklanır ve Virginia yapraklarıyla karıştırılıp buhardan geçirilir. Seçme, esnek ve sağlam Tanzanya yapraklarıyla sarılıp bohça yapıldıktan sonra el presinde en az iki saat tutularak kalıp haline getirilir. Ardından, en üst sıcaklığa alınmış buharlı preste üç saat boyunca hem preslenir, hem kavrulur. Soğuyup nemini çektiğinde katılaşan kalıp Cob Plug adıyla satılmaya hazır ama hedefe ulaşmak için iki ufak adım daha var. Cob Plug di-

limlenecek ve tonka fasulyesi ile biraz viski içeren karışımla kokulandırılacak.

İlk adıyla Cob Flake, günümüzdeki adıyla 1792 Flake'i içmeye niyetlendiğinizde sakın ola çerez muamelesi yapmayın. En iyi zaman sıkı bir akşam yemeği sonrasıdır. En iyi pipo tercihi ise dar hazneli bir kil pipo. Neme doymuş bir tütün bu. Pipoyu doldurmadan önce, alçısız, doğal kalsiyum karbonat tebeşirinden birkaç parçayı[8] duman yolunu tıkamadan hazne dibine sıkıca döşeyin. Tonka kokusundan vazgeçemeyenlerdenseniz, hazneyi yarıladığınızda tütünün üstüne serpeceğiniz, yine Kendal'ın medar-ı iftiharı Elmo's Reserve enfiyesini eksik etmeyin. Müşkülpesentler yanında Tamdhu tek malt viskisinden şaşmamanızı öğütleyecek ama bence Kenya AA kahvesinden bol sulu bir fincan yeter de artar bile.

Ya da iyisi mi siz böyle marazi tavsiyelerin tümünü bir yana bırakın ve bu şaheserin keyfini dilediğiniz gibi sürün. Yeter ki yalnız Kendal'ın becerikli harmancılarını değil, Ruvuma'nın çilekeş tütün üreticilerini de aklınızdan çıkarmayın.

İKİ FABRİKANIN HİKAYESİ

Kolding kasabasından bir fırıncının genç oğlu, Svend Bønnelycke rızkını aramak için yollara düşüp Fyn adasının Svendborg şehrine gelir. 1828 yılında, bir binanın giriş katında kurduğu tütün işleme atölyesini 1876'da ölümüne kadar iyi kötü idare eder. Ancak, yerine geçen oğlu Carl Henrik o kadar becerikli değildir ve atölyeyi haraç mezat satılığa çıkarır. Ærø adasından armatör Hans Nielsen Halberg'in oğlu Harald Andreas Halberg tütün işinin iyi para getirdiği bu yıllarda fırsatı kaçırmak istemez. Atölyeyi 1887'de satın alır ve kısa zamanda

8) Bu türden nem tutucu "filtre" taşlarının özel tasarımlıları İngiltere'de Philtpads markasıyla satılmakta.

bol para dökerek büyük bir fabrikaya dönüştürür.

Harald'ın 1919'da ölümüyle ailenin başına geçen oğlu Einar Viggo Halberg'in merakı yalnızca ticarete değildir. Politikaya atılır, 1950 yılında, muhafazakâr Halk Partisi'nden Svendborg belediye başkanı seçilir. Danimarka İşadamları Derneği yönetim kurulu üyeliği gibi görevlerde bulunur. 1969'da ölene kadar, politika ve iş bağlantılarını Halberg adının yalnızca Svendborg'da değil, tüm ülkede saygınlık kazanması için kullanır. Ancak, Halberg adı dünya çapındaki saygınlığını Einar'ın oğlu Jørgen'in 1950'lerde, Amerikan tütün işleme yöntemlerini geliştirerek yarattığı Danimarka Cavendish'ine[9] borçlu. Öyle ki günümüzün pipo dünyası bu hanedanı 1958'de piyasaya sürdükleri Mac Baren Mixture'ın şöhreti nedeniyle 1995'te benimsedikleri Mac Baren Tobacco Company adıyla tanımakta.

Kopenhaglı Georg Theodor Walter Gundersen 1863'te Fyn adasına yerleşip tütün ticareti yapmaya başlar. Bir yıl sonra da Assens kasabasındaki fabrikasını açar. Gundersen ailesi nesiller boyunca, fabrikayı pipo tütünü ve snus üretiminde uzman hale getirirken, yolları 1970'lerin başında, Orlik tütünlerinin imalatçısı C. B. Møller & Co. ile kesişir. Orlik harmanları ailenin Assens Tobaksfabrik şirketi tarafından hazırlanmaya başlanır. 1988 yılında, C. B. Møller & Co. ve Assens Tobaksfabrik daha da yakınlaşır ve ülkenin en köklü tütün şirketlerinden E. Nobel'i yanlarına alarak bir ortaklık oluştururlar.

1990 yılında, fabrikanın kaderini değiştirecek gelişme yaşanır. 1961'de kurulan, 1973'te British American Tobacco'nun ortaklığıyla palazlanan Skandinavisk Tobakskompagni yeniden yapılanma kararı almış, şirketin pipo tütünü ve snus üre-

---

9) Cavendish üretiminde, şeker içeriği yüksek katkı maddeleri buharlama gibi tekniklerle Burley yapraklarına emdirilir. Görece nötr tada sahip Burley katkı maddelerinin pasif taşıyıcısı rolündedir.

timi için Assens fabrikasının tahsis edilmesini uygun görmüştür. Skandinavisk Tobakskompagni'nin hisselerin yarısını elde tuttuğu, diğer ortakları C. B. Møller & Co. ve Assens Tobaksfabrik olan Orlik Tobacco Company fabrikayı yönetmeye başlar. 2008 yılında ise Skandinavisk Tobakskompagni snus yatırımı Fiedler & Lundgren'i elden çıkarınca, Assens Tobaksfabrik kendine snus fabrikası kurmak üzere Orlik Tobacco Company'den ayrılır, hisselerini Skandinavisk Tobakskompagni'ye satar. Aynı yılın Aralık ayında Skandinavisk Tobakskompagni adını Scandinavian Tobacco Group olarak değiştirir.

Danimarka'nın Fyn adasını haritada gösterebilecek pipo tiryakisi belki azdır ama havasını solumamışını bulmak neredeyse imkânsızdır. Çünkü bugün, etiketi, markası, geçmişi ne olursa olsun, dünyada satılan pipo tütünlerinin yaklaşık yüzde 65'i, adada kurulu, birbirlerine rakip bu iki fabrikada üretiliyor. Kısacası, yüzölçümü küçük ama pipo dünyası için önemi büyük adada, Mac Baren Tobacco Company ve Scandinavian Tobacco Group arasındaki çekişme kıyasıya devam ediyor.

ORDİNARYÜS

Görevine 2001'de başlayan baş harmancı Per Georg Jensen'e göre Mac Baren'da neyin yanlış gittiği açık. Marka hâlâ Jørgen Halberg'in Danimarka Cavendish'inin gölgesinde. Hele 1998'de başlayan, düşük kaliteli tütünlerden harmanlanmış, bol tatlandırıcılı ve ucuz Choice serisi hepsinin üzerine tuz biber olmuş.

Svendborg'daki beşinci yılında, Per durumu değiştirmeye kararlı. Halberg tütün hanedanının kurucusu Harald Halberg'e atıfla HH olarak adlandırılan, Choice'la taban tabana zıt bir seri tasarlıyor. Seçme tütünlerden, tatlandırıcı kullanılmaksızın,

incelikli formüllerle, Per'in gözde yöntemi sıcak preslemeyle hazırlanan, ağır oturaklı harmanların ilki 2006 yılındaki HH Vintage Syrian'dır. Vintage Syrian'ı 2009'daki Acadian Perique takip eder. Sonrası, 2012'deki Old Dark Fired, 2014'teki Bold Kentucky ve el mahkûm, Kıbrıs Latakiası kullanılan Latakia Flake derken, Mac Baren'ın farklı bir yüzü vardır.

Per'in dokunduğu herşeyi altına çevirdiğini sanmayın yine de. Douwe Egberts'in ünlü Hollanda Cavendish'i Amphora 2006'da Mac Baren Tobacco Company tarafından harmanlanmaya başlayınca eskisini aratır. Artık Scandinavian Tobacco Group elindeki Captain Black'e rakip olsun diye 2010'da piyasaya sürülen 7 Seas ise kocaman bir hayal kırıklığıdır. Fakat HH serisi Per'in pipo dünyasında yepyeni unvanıyla, "tütün profesörü" olarak anılmasına yeter.

2018'e gelindiğinde, Halberg ailesi Fyn adasındaki yeni rakibi olarak Gundersen ailesinin snus fabrikasını gözüne kestirmiştir. Rustica tipi tütünler, yani Rusların sevgili *mahorka*'sı Svendborg'a getirilir. Ada *bondetobak* diye bildiği bu tütüne yabancı değil ama sadece snus üretiminde kullanır. Ortalama bir tiryakiyi devirecek nikotin canavarını pipo tütünü harmanlarında kullanmak kimsenin aklına gelmez.

Elbette tütün profesörü hariç kimsenin. HH Rustica adlı harman nihayet 2020 Nisan'ında raflarda yerini alır. Rustica'nın sürpriz başarısı Mac Baren için itibar, boynu bükük *bondetobak* için iade-i itibar, 62 yaşına gelmiş Per için ise ordinaryüslük vesikası olur.

TANRIÇA

Hollandalı gemici Cornelis de Houtman 1590 yılında, bugünkü Endonezya topraklarına tütünü getirir. Hollandalıları Portekizliler ve İspanyollar ve elbette yanlarında taşıdıkları tütün tohumları takip eder. Böylece, bu tropikal takımadalara özgü tütün çeşitleri farklı iklim ve toprak koşullarının verdiği özelliklerle birlikte gelişir.

Ama tüm Endonezya tütünleri arasında Srinthil'in yeri bambaşkadır. Temanggung ilindeki üç dağda, belli bir rakım üzerinde yetişir. Ayrı bir menşe değildir; yörede yaygın ekilen Kemloko tütününden elde edilir. Ayrı bir hazırlama yöntemi de değildir çünkü o doğanın ya da yerel halkın inanışıyla, Bereket Tanrıçası Dwi Sri'nin armağanı ya da sürprizidir. Hasatta tütünlerin yalnızca üst yaprakları toplanır, ambara indirilir ve telaşlı bekleyiş başlar. Mayıs-Ekim dönemi yeterince yağışsız ve bol güneşli geçmişse, tütünlerden bazıları şekerli, meyvemsi bir koku salar ve diğerlerinden ayrılırlar. Gerek koku yoğunluğu, gerekse nikotin oranı o yılki hava şartlarının elverişliliğine göre değişir ve tütün bu özellikleriyle, rengi yeşile çalan A'dan simsiyah İ'ye, kötüden iyiye derecelendirilir. Srinthil "gurmeleri" hangi yılın iyi bir yıl, yani İ yılı olduğunu şarap uzmanları gibi bilirler.

Srinthil tıpkı Latakia gibi, Perique gibi bir çeşni tütünüdür. Yerel beslenme alışkanlıklarını yansıtan şekilde, Srinthil "katık tütünü", karıştırıldığı Kemloko "pirinç tütünü" olarak adlandırılır. Nihayet tüm işlemlerden geçtikten sonra, çiftçinin cebini parayla, demirhindi ağacı veya daha nadir Amboyna piposunu yakan tiryakinin damağını tatla ve hepsinin kalbini Dwi Sri'ye şükranla doldurur.

SİLAH

Edo dönemi sert askeri rejimine rağmen, hatta belki tam da bu yüzden, Japon şehirlerinin önemli güvenlik sorunları yaşadığı bir çağdı. Çünkü dönemin başlangıcından itibaren, şehirlerdeki emniyet vakalarının önemli bir kısmı, *kabukimono* denilen başıboş samuray çetelerinden kaynaklıydı. Ne var ki çoğunluğu tüccarlardan oluşan ve kılıç taşımaları yasak olan kentli sınıf mensupları buna kendilerince bir çözüm aramakta gecikmedi.

Büyük ve kalın, tamamen demir veya çelik gibi sert metalden yapılmış ve normal kiserulann aksine, gövdeleri çoğu kez kenarlı, bazen delici kısımları da bulunan ve ağırlığı onlardan yaklaşık 15 kat daha fazla pipolar *kenka-giseru*, yani dövüş piposu olarak adlandırılmaya başlandı. Biçimleri kullanıcının ihtiyaçlarına göre değiştiğinden ve savaş sanatı okullarının parçası olmadıkları için, nasıl kullanıldıklarını tam olarak bilemiyoruz. Sahiplerini korumakta ne kadar başarılı olduklarını da.

Dövüş pipolarının bu belli belirsiz tarihine rağmen, Japon popüler kültüründe yaratıcılığı tetiklemekten elbette geri durmadıklarını da eklemek gerekir. Örneğin, Hayate Kuku'nun *Nekomata* çizgi romanında, polis memuru olan başkarakter Jinbe'nin tek silahı lüle kısmına kamelya deseni işlenmiş bir dövüş piposudur.

KEFE KİLİNDEN PATALA

En ciddi kaynakların bile tekrar etmekten bıkmadığı şehir efsanelerini bir tarafa bırakırsak, lületaşının tarihindeki yolculuğumuz bizi önce Kırım Hanlığı topraklarına, İnkerman'a götürüyor. Buradan çıkan ve İstanbul'a Kefe limanından ulaştığı için Kefe kili adıyla bilinen lületaşı esasen hamamlarda sabun

olarak kullanılmaktadır. Ancak, tophane lülesi yöntemleriyle fırınlanarak pipo haline getirildiğini de biliyoruz.

Kırım Hanlığı'nın 1783'te yıkılması Osmanlı'yı Kefe kili için yeni kaynaklara yöneltecektir. En önemli yataklar bugünkü Yunanistan'da, antik Thebai şehri yakınlarında bulunmaktadır. Fakat Batı Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki yataklardan lületaşı da İstanbul'a getirilmeye başlanır. 19. yüzyıl başında Avrupa'yı saran Türk çubuğu modası ise lületaşının Batı'da tek bir kullanım alanıyla tanınmasını sağlar. Bu dönemde, Orta Avrupa yataklarını kullanan pipo yapımcıları lületaşı pipoların kıtadaki en önemli öncüleri olurlar. Özellikle, Saksonya'daki Ruhla şehrinin pipoları ön plana çıkar.

Yüzyıl yarılanmadan, lületaşı pipo yapımında tüm temel yöntemler yahut hileler keşfedilecektir. Göze cazip gelmeyen pipolar balmumu ve başkaca maddelerin kullanıldığı, pipoya yanık görünüm veren kalsinasyon işlemine tâbi tutulur ve "kırmızı lületaşı" adıyla satılır. Keza üretimden artanlar alçıyla ve diğer maddelerle birleştirilir ve Kummer adıyla tanınacak "sıkıştırma lületaşı" elde edilir.

Böylece, her lületaşının eşit yaratılmadığı da öğrenilir. Rağbet fırınlama gibi ek işlemleri en az gerektiren, temiz renklenen, Anadolu'da, yerel halkın Eskişehir adını verdiği Dorylaion harabeleri yakınında çıkan lületaşınadır. Çok geçmeden, Afyonkarahisar'ın Ermeni tüccarları patal olarak anılan bu taşı Avrupa'ya bol bol yollamaya başlayacaktır.

CULOTTAGE

Dünyadaki piposeverlerin çoğu için pipo onu yapan ustanın eseridir. Fransızlara göre ise yapanın ve içenin ortak eseridir. Bu nedenle, Fransızlar yüzyıllar boyunca, adına *culottage de-*

nilen ve pipoyu içenin ellerinde biçimlendirecek teknikler geliştirmişlerdir.

Kil piponun saltanatının sürdüğü dönemde hedeflenen, lülenin üst yarısının beyaz kalması, renk değişiminin sadece alt yarısında gerçekleşmesiydi. Bunun için hazneye önceden ağzına kadar su konulur, biraz bekletilip boşaltıldıktan sonra yarısı tütünle doldurulur ve pipo yalnızca mangalın dibindeki ince, beyaz küllerle yakılırdı. Kuzey Fransa'da *estaminet* denilen ve içkiyle birlikte pipo ve tütün satılan taşra kafelerinin müdavimleri ise zamanla farklı bir alışkanlık geliştirirler. Ya bir taşla iki kuş vurmak için, ya da bu tekniğin daha etkili olduğunu düşündüklerinden, pipolarını suyla değil, yüksek alkollü içkilerle doldurturlar.

Kil pipolar için belki de etkili olan bu yöntem briar pipolar yaygınlaşınca felakete dönüşür. Her piponun böyle içildiğini sanan pek çok Fransız pipolarını yüksek alkollü içkiyle doldurmaktan ve değerli briar pipolarının canına okumaktan yıllarca vazgeçmez.

LÜLETAŞININ RENGİ

19. yüzyıl Avrupa'sında, lületaşı pipoların içerek renklendirilmesi kimileri için sanat, kimileri için saplantı, hatta kimileri için geçim kapısı halini almıştı. Öncelikle, mesele sadece renklenme değil, renklenme sonucunda piponun nasıl bir görünüm kazanacağıydı. En muteber görünüm geçmişte kil pipolar için tercih edilendi. Bu amaçla, içilirken ve ardından tütünün salgılarını emmeye devam ettiği süre boyunca pipoya geçirilen, güderi bir kılıf icat edilmişti.

Yine de çoğu kez işin inceliklerine bakılmaksızın, renklenmiş pipo kendi başına bir zenginlik ve statü sembolüydü. Varlıklı adamlar bütün günlerini pipo içirerek geçiremeyecekleri

için, renklenmeyi kısa sürede elde edecek çözüm yolları bulunmuştu. Almanya'da pipo yanında ona aylarca yetecek tütünle birlikte bir yoksula bırakılır, tatmin edici renklenme meydana geldiğinde, garibanın elinden alıverilirdi. Paris'te ise yeni bir meslek türemişti. Pipo renklendiricilere piponuzu ve bolca tütün istihkakını verdiğinizde, gündeliği 1 franktan olmak üzere, bu işi sizin için seve seve üstlenirler.

Alfred Dunhill böyle olanaklar yönünden şanslı olmayan İngiltere'de geçen bir öykü anlatır. 1850'lerde, pipo meraklısı bir zengin lületaşı piposunu süvari alayına bırakır. Tek şartı bu piponun alaydaki her nöbette, durmaksızın içilmesidir. Tütün masrafını dert etmelerine de gerek yoktur. Askerler bu değerli pipodan içmek için yarışırlar ve yedi ayın sonunda, pipo çok güzel bir kehribar rengine bürünür. Asıl çarpıcı renk değişimi ise başka yerde gerçekleşir. Askerlerin içtiği tütünlerin faturasını okuduğunda, adamcağızın suratı beyaz lületaşınınkinden farksız bir renk alacaktır.

FUAR

Yaşlı kıtanın devrimlerle ve karşıdevrimlerle sarsıldığı 1848'den Fransa'nın payına düşen Louis Napoléon Bonaparte'ın imparator unvanıyla tahta geçmesi olur. 1851'deki Londra Evrensel Fuarı'nın başarısı üzerine, 1853'te imparator iki yıl sonra yapılacak Paris Evrensel Fuarı'nı ilan eder. Louis Napoléon Fransa'nın, amcası meşhur Napolyon'u mağlûp eden İngilizlerle bu sefer endüstri, sanat ve teknolojide boy ölçüşebileceğini dünyaya göstermek istemektedir.

Bu yıllarda, lületaşı pipolar yalnızca aristokrasinin değil, onun beğenilerini daha az formaliteyle benimseyen burjuvazinin de tutkusu olunca, Fransa sahadaki büyük oyuncu Avusturya'nın karşısına çıkmaya niyetlenmiştir. Avusturya daha es-

ki, kökleri en geç 1820'lere dayanan Sidon Nolze, Ludwig Hartmann, Hermann Flöge, Gerhard Flöge, Samuel Alba gibi isimlerle temsil edilir. Fransa ise geç girdiği bu yarışa Avusturya'dan pipo ustaları ithal ederek başlar. GBD markasıyla özellikle İngiltere'de Fransa'nın yüzakı olacak Ganneval, Bondier & Donninger şirketi 1850'de kurulur. Onu 1852'de kurulan Séjournant, Cardon & Cie. takip eder. Hatta şirket ortaklarından Cardon en iyi lületaşını kapmak için bizzat Anadolu'ya gider. Jean Sommer'in 1855'te kurduğu şirket ise 1988'e kadar Paris'in en tanınmış pipo adresi olacaktır.

Fuar 15 Mayıs 1855 günü başlar. Paris yalnızca Haussmann'ın açtığı bulvarlarla değil, Louis Napoléon'un çiçeği burnunda imparatorluğuyla da görücüye çıkmıştır. Fuarın yaptığı sükse Louis Napoléon'u, Britanya'ya rakip olabilecek bir dünya imparatorluğunu Meksika'dan Çinhindi'ne kadar kurmaya iştahlandırır. Ta ki silleyi hiç ummadığı bir yerden yiyip 1870'te, Sedan'da Prusyalılara esir düşene kadar. Üç yıl sonra ise bir zamanlar aşık atmaya kalktığı İngilizlerin yanında, sürgünde son nefesini verecek.

Fuarın bizi ilgilendiren kısmı pipolar ve Fransa'nın bir başka imparatorlukla rekabeti elbette. Avusturyalılar jüri ödüllerinin büyük çoğunluğunu toplarken, ev sahibi kayırmasıyla avutulan Fransızlar da pes etmemeye ant içerler. Bu sayede, lületaşı pipo yapımına damgasını vuracak iki ekol ortaya çıkar. Fransız ekolü malzemenin içim kalitesini gözeten, kullanışlılık vurgusuyla briar pipoların yolunu açan anlayışı benimser. Avusturya ekolü ise piponun burundan ve damaktan önce göze hitap etmesinden yanadır; pipo yapımcılığını heykeltıraşlıkla birleştirir.

KÖKÜN KÖKENİ

Briar pipoların ortaya çıkış öyküsünü herhalde hepimiz biliyoruz. Napolyon hayranı bir Fransız imparatorun mezarını ziyaret etmek için Korsika'ya gelir. Yoksa kış tatilini Midi'de geçirmekte olan Cenevreli bir turist miydi? Her kimse, yanında taşıdığı lületaşı piposu yere düşüp kırılır. Bir dakika, pipoyu makiliklerde gezerken kaybetmişti sanırım. Bunun üzerine, yerel bir marangoza gider. Hayır, pipo ustasına gider. Ardından...

Tamam, artık itiraf edelim. Bu güzel ve bol çelişkili öykülere rağmen, briar pipoların gerçekte nasıl ortaya çıktığını bilmiyoruz. Kesin olarak bildiğimiz tek şey Fransa'nın Akdeniz kıyılarında tuzluk gibi küçük ev eşyaları yapımında kullanılan *Erica arborea* kökünün bir şekilde, Jura dağlarının Saint-Claude kasabasına ulaşmış ve burada pipoya dönüşmüş olması. Dahası, kasabanın kaderini değiştirmesi. En güvenilir kaynaklara göre, yıl 1854. Kasaba civar köyleriyle birlikte, neredeyse tamamen briar pipo üretimine adar kendisini. Bu pipoların gördüğü ilgi sayesinde, kısa sürede "dünyanın pipo başkenti" unvanını kazanır. Ardından, Henri Comoy'nın 1879'da başını çek-



Racine & Laramie koleksiyonundan ve
2017 tarihli Butz-Choquin kataloğundan.

tiği pipo ustaları Saint-Claude'dan çıkıp İngiltere'ye yerleşir ve briar pipo imalatını dünyaya yayarlar. Bu dönemde dahi uzun yıllar, pipolar çanak kısımları önce Saint-Claude'da biçimlendirilip Londra'ya öyle yollanır.

Briar pipoların nasıl ortaya çıktığını bilemesek de günümüze ulaşan örnekler sayesinde, ilk briar pipoların neye benzediklerini biliyoruz. Esas olarak, daha sonra "bilardo topu" adını alacak biçimde bir çanak S harfi biçiminde bir gövdeye oturtulmuştur. Aradan yaklaşık 160 yıl geçtikten sonra, Saint-Claude'un gurur kaynaklarından, tasarımlarda gelenekle geleceği birleştirmeye özen gösteren Butz-Choquin markası "S pipo" modelini tanıtır. Doğru tahmin ettiniz, bilardo topu çanak S harfi biçiminde bir gövdeye oturtulmuştur.

AİLE SIRLARI

Pipo tarihini araştıran herkesin yolu güneydoğu Fransa'da, *Erica arborea* yönünden zengin Maures dağları ile Akdeniz arasına kurulmuş Cogolin köyüne düşecektir. 19. yüzyılın sonlarından itibaren, Fransa'da ikinci sınıf briar pipoların üretim merkezi olarak bilinen köy L. Roux, Monn, Courrieu gibi tanınmış markalara ev sahipliği yapmıştır. Bugün ise Cogolin'in pipoculuk sektörünü Courrieu tek başına temsil ediyor ve o da hatıra pipoları, figür pipolar ve eski tip "hanım pipoları"[10] üreterek ayakta kalmaya çalışıyor.

Cogolin'i pipo tarihi açısından daha ilgi çekici kılan ise Courrieu ailesinin, firmalarının ve dolayısıyla briar pipoların geçmişiyle ilgili bazı iddiaları. René Courrieu 1991 yılında,

10) Uzun saplı, küçük çanaklı pipolar. Genellikle emsallerine göre daha zarif hatlara sahiptirler.

ünlü pipo ustası ve araştırmacısı Gilbert Guyot'ya firmanın geçmişini anlatmıştır. Courrieu'ye göre pipo atölyesi 1801 yılında, Jean-Baptiste Courrieu tarafından kurulmuştur ve en başından beri briar pipolar üretmektedir! Ne var ki Courrieu'nün anlatımındaki bazı belirsizlikler ve tarihi gerçeklerle uyumsuzluklar iddiasının yaygın kabul görmesine engel olur.

Günümüze gelindiğindeyse yine Courrieu ailesi çok başka bir öykü anlatıyor: Ulysse Courrieu Cogolin'de yaşayan bir çiftçidir ve 1802 yılında, her nasılsa bir kök pipo yapar. Bu piponun büyük sükse yapması üzerine, köy halkı için de üretmeye başlar. Başka hiçbir kaynak tarafından desteklenmese de Courrieu ailesinin briar pipoların öncülüğünü Saint-Claude'a bırakmama gayreti takdire şayandır. Ancak, 1991'den bu yana aile tarihinde ne değişmiş olduğunu anlamak elbette mümkün olmaz. Bunu da herhalde küçük bir aile sırrı olarak görmek doğru olur.

KÜÇÜK YAHUDİ

Alman Yahudisi Adolph Frankau 1844 yılında göç ettiği Amerika'dan kalkıp 1847'de Londra'ya yerleşir, lületaşı pipo ve diğer tütün eşyalarını sattığı bir dükkân açar. 1853'te de varlıklı bir Yahudi ailenin kızı olan Rosetta Neuberg'le evlenir.

Rosetta Yahudi göçmenler üzerinde Hıristiyanlığın, özellikle Üniteryen kilisenin etkili olduğu Nottingham'da yetişmiştir. Yahudi kültüründen uzak durma, İngiliz toplumunun parçası olma kararındaki ailesinin en ilginç yönlerinden birisi ünlü antisemit yazar Thomas Carlyle'la dostluklarıdır. Adolph 1856'da, henüz 36 yaşında ölüp Rosetta'yı iki çocukla ve dükkânla başbaşa bırakınca "aile büyüğü" Carlyle devreye girer. Rosetta'ya ticaretten ve Yahudilerden uzak durmasını, çocuklarını düzgün Britanyalılar olarak yetiştirmesini öğütler. Adolph'un dört yıl önce yanına aldığı, 18 yaşındaki çırak Lou-

is Blumfeld varken dükkânı satmasına da gerek yoktur. Nasıl olsa "küçük Yahudi" işleri çok güzel idare edecektir. Rosetta Carlyle'ın öğüdünü tutar. Üniteryen kiliseye girerek Hıristiyan olur ve çocuklarını İngiltere'nin seçkin okullarında okutur.

Genç Blumfeld piponun yeni çağını 1860'larda yakalar ve briar pipoları İngiltere'de tanıtan en önemli isimlerden olur. 1876 yılında, açılımı her zaman bir sır olarak kalacak BBB markasını tescil ettirir. Önceleri, bu kısaltmanın "Blumfeld's Best Briars" anlamına geldiğinde herkes hemfikirdir. "Nerede bir beyaz adam varsa orada bir BBB bulabilirsiniz" sloganını kullanarak imparatorlukla özdeşleşmeye çalıştığı yıllarda ise "Britain's Best Briars" şeklinde anlaşılacaktır. Bu iddialı açılımla, BBB pipoları Danimarka'da adeta kült statüsüne kavuşacaktır. Carlyle'ın "küçük Yahudi"si işleri gerçekten çok güzel idare etmiştir. Bu dünyayı 1920 yılında terk ettiğinde, tıpkı 1880'de ölen Rosetta gibi, Üniteryen kiliseye mensup bir Hıristiyan olarak uğurlanır.

JACOB

1780 yılında kurulan Maison Gambier kuzey Fransa'nın Givet kasabasında Hollanda tipi tek parça kil pipolar üreten, hayli sıradan bir atölyedir. Ancak, kurucunun oğlu Joseph Gambier 1817'de atölyenin başına gelince işler değişir. Gambier lületaşı ve porselen pipolardaki kiraz ağacı sap ve kehribar veya boynuz ağızlık kombinasyonunu kil pipolara uyarlar ve büyük sükse yapar. Gambier'nin pipoları öyle büyük ilgi görür ki uyanık sanayici Minervin Hasslauer 1834 yılında atölyeyi satın alır.

Diğer hepsi bir yana, Fransız pipo dünyasını 1860'lardan itibaren kasıp kavuracak Gambier modeli Jacob olur. Maison Gambier sakallı, sarıklı bir baş şeklindeki lüle figüründe sakal

kısmını, nispeten hızlı ısınan kil pipoda tutma yeri olarak kullanılmak üzere uzatır. Yeni modele İsrailoğullarının babası Yakup'un adını verir. Sarığına da Yakup'un, babası İshak'ı ve ağabeyi Esau'yu kandırdığı Kitab-ı Mukaddes meseline atıfla "doğru Jacob benim" yazar.

Jacob peynir ekmek gibi satılınca, atölye fabrikaya çevrilir, Jacob modellerinin sayısı zamanla on bire çıkartılır. Öte yandan, rakipler elbette boş durmaz. Onlar da bolca taklit Jacob üretip üzerine "iyi Jacob benim", "yakışıklı Jacob benim", hatta "gerçeği benim" gibi ibareler yazmakta gecikmez. Öyle ki Belçikalı Knoedgen-Wingender'in ürettiği taklitler artık Felemenkçe "doğru Jacob benim" demektedir.

Dahası, Annier, Ambier gibi, Gambier ile kolayca karıştırılacak markalar meydana çıkar. Kurnaz bir pipo yapımcısı bununla da yetinmez. Soyadı Gambier olan bir fıçıcıdan adını kullanma hakkını satın alır ve doğrudan Gambier adıyla üretime başlar. Maison Gambier'nin başlattığı hukuk mücadelesi Temyiz Mahkemesi'nin Maison Gambier lehine kararı 1865'te onamasına kadar devam eder. Maison Gambier bu hukuk zaferinin yanında sayısız ekonomik zafere de imza atar.

Jacob'a rağbet bu yıllarda yepyeni ve ilginç bir nedene kavuşur. 1866 yılında, Auguste Henri Jacob adlı bir askerin kışladaki hastaları iyileştirdiği söylentisi yayılmıştır. Jacob komutanlarından aldığı özel izinle, üzerinde zouave[11] üniforması, sakallı, sarıklı, Paris'te "şifa dağıtmaya" başlar. Bu kurnaz şarlatana inanan okumuşların kimisi manyetizmle, kimisi ruhlar dünyasıyla açıklamaya çalışır olanları. Sonuçta bu iş Maison Gambier'ye de yarar ve Jacob'un mucizelerinden tütün içerken nasiplenmek isteyenler hem adı, hem görünümü ona benzeyen pipolardan satın almayı ihmal etmezler.

1850 ile 1926 arasında yaklaşık 2 milyar Gambier piposu

11) Fransa'nın 1830'da kurduğu hafif piyade birlikleri. En ayırt edici yönleri Mağrip giysilerinden esinlenmiş üniformalarıydı.



1915 yılından hatıra fotoğrafı. Jacob cephede.

üretildiği tahmin ediliyor. Fakat zaman değişmekte, Gambier değişmemektedir. Briar pipoların orta sınıf için daha kolay ulaşılır hale gelmesiyle birlikte, Gambier'nin ucuz ve demode imajı pekişir. 1910'lardan itibaren Jacob'un önüne geçen, Néogène adlı yeni nesil seri de durumu kurtarmaya yetmez. Maison Gambier nihayet 1928'de fabrikasına kilit vurur.

Batan geminin malları misali, Marsilyalı pipo yapımcısı Hippolyte Léon Bonnaud hem Jacob markasını, hem de "doğru Jacob benim" ibaresini satın alarak 1930'da üretime başlar. Bonnaud fabrikası 1956'da kapandıktan sonra ise Jacob önce Fransız ve Belçikalı piposeverlerin hatıralarında, sonra koleksiyoncuların en değerli pipoları arasında yaşamaya devam eder.

PİPONUN ÖLÜMÜ

İngiltere'nin asilzadeleri ve onlara özenen orta sınıfı Viyana'da, Paris'te yontulmuş, Barling ailesinin gümüşle süslediği lületaşı pipolarını şık salonlarda yarıştıradursun, toplumun alt katmanlarında başka şeyler yaşanıyor. Taşra boşalmış, yeni sanayi havzalarına akın etmiş. Yoksul köy evlerinde, izbe hanlarda tüttürdüğü kil pipoları yanında taşımayı da unutmamış.

1800'lerin ortalarında hızla büyüyen İngiliz sanayi havzaları pipo yapımcıları için fırsatlar cenneti. Edward Pollock da İskoçya'dan kalkıp vatandaşı Samuel McLardy'nin Manchester'daki kil pipo fabrikasında çalışmaya başlamış. Oğlu John'un doğumundan bir yıl sonra, 38 yaşında cesaretini topluyor ve 1879'da kendi fabrikasını kuruyor. Kısa süre sonra, Pollock ülkenin aranan pipo markalarından.

Pollock'un talihi 1. Dünya Savaşı ile birlikte değişecek. Eski müşterileri pipoyla uğraşmak yerine bir sigara yakma kolaycılığıyla dönüyor siperlerden. Bu yeni alışkanlık fabrikalardaki kısa molalarla da uyumlu. Pipodan vazgeçemeyen azınlık ise 1930'larda artık her yerde bulunabilen, hesaplı, fabrikasyon briar pipolara yönelip kil pipolarını çöpe atacak. Yeni bir dünya savaşının arifesinde, her sınıftan piposever bir zamanların egzotik Fransız modasını 5 Çayı kadar İngiliz kabul edecek.

Yüzyıllara meydan okumuş İngiliz kil piposunun ölümü kaçınılmaz belli ki. 1960'lar biterken, Pollock İngiltere'nin ayakta kalan son kil pipo fabrikası. John'un, çocukluğundan beri pipolarla haşır neşir oğlu Gordon atsan atılmaz, satsan satılmaz aile şirketiyle ne yapacağını kara kara düşünüyor. Nihayet 1990'da pes ediyor ve yıllarca küçülegelmiş fabrikayı kapatıyor. İşte burada, ölüm döşeğindeki bir başka sanatın temsilcisi, Sheffield'in Wilsons & Co enfiye şirketi devreye girecek.

Wilsons'ın amacı hem Pollock pipolarını yaşatmak, hem de koleksiyoncu piyasasında göreceklerini umduğu ilgiyle üçtür

beştir, kâr etmek. Fabrikadan arta kalmış pipo kalıplarını ve aletleri satın alıyor ve 1992'de üretime başlıyor. Ne var ki bu pipolarda ilk fark edilen Pollock fabrikasına göre çok kaba işçilikleri. Bu da titiz koleksiyonculara pek hitap etmese gerek.

Sonuçta Wilsons bu yatırımdan umduğunu bulamadı ve 2011 yılında paydos dedi. On dokuz yıl içinde ürettiği pipolar ise hâlâ bir depoda, Wilsons'ın bel bağladığı koleksiyoncular değilse bile sadece kil piponun verebileceği o saf tadı arayan bir avuç "tütün gurmesi" tarafından satın alınıp dirilmeyi bekliyor.

CHERRYWOOD

Türk çubuklarına benzer pipoların 1630'larda, Venedik'in Chioggia kasabasında üretilmeye başlanmasının ardından, parçalı pipo tasarımı tüm Avrupa'da tanınır. Pipo saplarında en yaygın kullanılan malzeme kiraz ağacıdır. Bir süre sonra, kiraz ağacından pipolar da yapılmaya başlanır. Fakat çeşitli ağaçlar Avrupa dillerinde "kiraz" adıyla bilindiği için bir kavram karmaşası ortaya çıkar. Örneğin, Chioggia ustalarının orijinal pipo sapları vişneden yapılmıştır. Yine de hepsine toptan "kiraz ağacı" *denilir.*

Fransa'da Sainte-Lucie kirazı olarak bilinen mahlebin pipo yapımında kullanılması ise farklı bir boyut getirir. Mahlepteki kumarin maddesinin bu pipolarda yanan tütüne değişik ve pek çok tiryakiye cazip gelen bir tat kattığı fark edilir. Bu sonucun en iyi elde edildiği pipolar da mahlep ağacının, kabuğu üzerinde bırakılan kalın dallarını oyarak yapılan, kütük görünümünde pipolardır. 1869 yılında, Alsaslı bir sanayicinin oğlu olan Eugène-Léon Ropp bu pipoların özel üretim tekniklerinin patentini alır ve mahlep ağaçlarının bol yetiştiği Vosges bölgesinde pipo fabrikasını kurar. Ropp pipoları büyük sükse yapar ama kurucunun 1907'de ölümünden sonra şirketin ba-



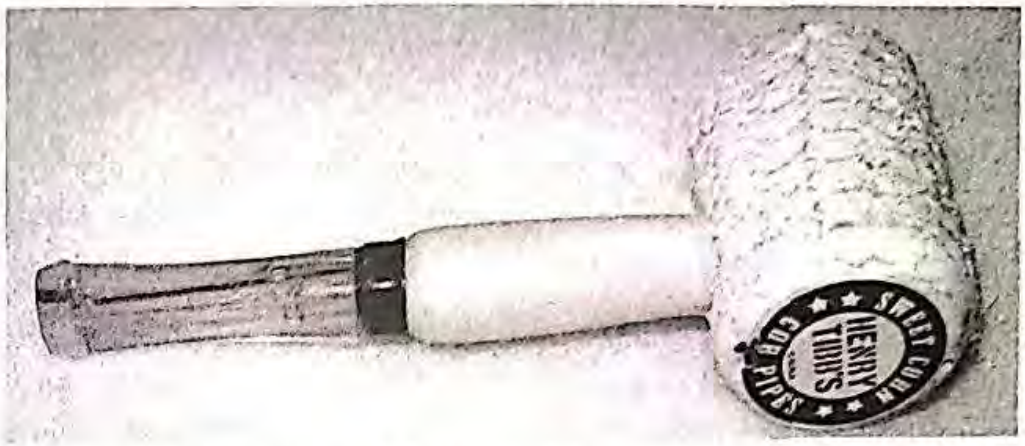
ABD'den 1939 tarihli Ropp De Luxe reklamı.

şına geçen ikinci kuşağın farklı planları vardır.

1917 civarında, Ropp ailesi Saint-Claude'da bir atölye satın alarak briar pipo üretimine geçer. Ne var ki işler umdukları gibi gitmez ve 1934 yılında, şirketteki hisse çoğunluğunu kaybederler. İngiliz yatırım grubu Cadogan'ın yönetiminde, Ropp'un kiraz ağacı pipo üretiminin gittikçe geriye düştüğü bir dönem yaşanır. Nihayet, 1991'de Ropp fabrikası kapanır ama Ropp markasının dünyaya tanıttığı kiraz ağacı (yani mahlep ağacı) pipoların rüstik imajı zihinlerde öyle yer eder ki benzer modellerde üretilen briar pipolara *cherrywood* adı yakıştırılmaya devam edilir.

ÇİNLİ HENRY

Enschede'deki ahşap işleme atölyesi bir yangında yok olunca, Hollandalı Hendrik Tibbe soluğu yeni bir hayat için Yeni Dünya'da alır. Hendrik Henry olur ve 1867'den sonra, iç savaşın yol açtığı yıkımın yeni imkânlar sunduğu Missouri eyale-



Missouri Meerschaum #36 Miniature piposunun Çin yapımı taklidi. Pipephil.eu sitesinden.

tine, Washington kasabasına taşınır.

1870'lerin başına gelindiğinde, Henry'nin Washington'daki atölyesinde mısır koçanı pipolar da üretilmektedir. Ancak, Henry bu alanda rakipsiz kalmaz. 1871'de pipolarının dağıtımcısı olarak sektöre soktuğu Hirschl & Bendheim tam da Washington'da mısır koçanı pipo üretmeye başlamıştır. Henry üretim tekniklerinin patentini 1878 yılında alır ve Missouri Meerschaum, yani Missouri lületaşı markasını 1883 yılında tescil ettirir. Ancak, rekabet Henry'nin 1896'da ölümünden sonra da, oğlu Anton'un firmanın H. Tibbe & Son Co. olan adını 1907'de Missouri Meerschaum Company olarak değiştirmesinden sonra da devam eder. Herşeye rağmen, Missouri Meerschaum Company hep bir adım önde olmayı başarır ve 1980'lere gelindiğinde Hirschl & Bendheim safdışı kalmıştır bile.

1912'de Anton Tibbe firmayı Edmund Henry Otto'ya satar ve ailenin elinden çıktıktan sonra da firmanın müdürlüğünü yapmaya devam eder. Dokuz yıl sonra, tüm hisselerini devreder, Kaliforniya'ya yerleşir ve 1929'da hayata gözlerini yumar. Tibbe ailesinin kısa denilebilecek bir sürede sektörden uzaklaşması, ardından firmanın üç defa daha el değiştirmesi Henry Tibbe'yi az çok gizemli bir kişilik hale getirir. Öyle ki Missouri Meerschaum Company onu gerçeğe aykırı şekilde "mısır ko-

çanı pipoların mucidi" olarak anmaktan henüz yakınlarda vazgeçebilmiştir.

Henry Tibbe adına başka türden ilgi ise beklenmedik bir yerden gelir. 2000'lerden sonra mısır koçanı pipolara karşı sürpriz meraktan kazanç sağlamak isteyen çok sayıda Çinli üretici uluslararası piyasaya girer. Bu üreticilerden birisi belki Tibbe'nin anısına saygıdan, belki de bu ismin uyandırdığı saygınlık duygusunu sömürmek için, kendi ürettiği ve Missouri Meerschaum Company pipolarından daha kalitesiz olduğu kuşkusuz mısır koçanı pipoları "Henry Tibb's" olarak isimlendirmekten çekinmez.

ALBATROS

Gezgin albatros, bilimsel adıyla *Diomedea exulans* Antarktika okyanuslarında kendi halinde yaşayan bir kuştur. Fransız pipo yapımcılarının eline nasıl düştüğünü bilmiyoruz ama bir defa bu kadere mahkûm oldu mu, başına gelen pişmiş tavuğun başına gelmeyecektir.

Jean-Baptiste Étienne Choquin Lorraine bölgesinin Metz şehrinde tütün dükkânı sahibidir. Gencecik kızı Marie, Jean-Baptiste 'in yanında yetişen Gustave Butz'la, 1857 yılında evlenir. 1858'e gelindiğinde, damat atölyesinin pipolarını kayınpederin dükkânında satmaktadır. Albatrosun kara talihi de bu yıllarda biçimlenir çünkü Butz pipolarında sap olarak albatros kanat kemiğini kullanmaya başlamıştır. Ne var ki bu işbirliği 1863'te, Jean-Baptiste'in dükkânını karısı Anne-Laure'un geldiği Veler ailesine devretmesiyle yeni bir yola girer. Metz'in 1870'teki Fransa-Prusya savaşı sonrasında Alman İmparatorluğu'na katılması ise tuz biber olacaktır.

Veler ailesi Paris'te bir tedarikçi bularak, Fransa'da satışa çıkardığı Choquin pipolarını ona ürettirmeye başlar. Hatta



Ressam Camille Corot paylaşılamayan albatros kemiğiyle. Nadar'ın bir fotoğrafı üzerine Étienne Gabriel Bocourt'un deseni (1882).

1877'de "Choquin à Metz" markasını kendi adına tescil ettirir. Metz'teki dükkânı 1878'de satın alan Bubeck ailesi Butz'tan pipo almayı 1882'de kesince, o da "Choquin Fils à Metz" markasıyla ortaya çıkar. Butz'un 1889'da ölümüyle, Marie markayı satar ve Paris'e yerleşir. Burada "Butz-Choquin à Metz" markasıyla, yine benzer Choquin pipoları üretmeye başlar. Öykünün geri kalanı markalar arasında davalar, tazminat ödemeleri, mahkûmiyetler gibi can sıkıcı detaylardan oluşuyor. Bu rakiplerden hiçbirisi de bahtsız albatrosun kanadını bırakmayacaktır. Tıpkı ünlü Fransız markası GBD'nin yaptığı gibi. Ancak, biz yine Fransızlara fazla yüklenmeyelim. Bu yıllarda, albatros kemiği Barling, BBB türünden İngiliz pipo yapımcılarının da rağbet ettiği bir malzeme haline gelir.

Hengâme durulduğunda, yeni bir yüzyıl başlamıştır. 1902'de, Marie Choquin markasını Clermont-Ferrand'daki bir şirkete satar ve böylece, ortada eski çekişmenin taraflarından hiçbirisi kalmaz. "Butz-Choquin à Metz" markasının şirketten şirkete,

şehirden şehire, kısacası elden ele süren macerasında nihayet, Saint-Claude'un büyük oynayanlarından Berrod-Regad grubunun markayı satın aldığı 1951 yılına gelinir. 1961'de ise Société des Pipes Butz-Choquin adlı şirket kurulur. Bundan sonra, Butz-Choquin 2019'daki iflasına kadar, Berrod-Regad'nın Fransız pipo mirasına sahip çıkma iddiasına hizmet edecek.

Bu dönemde, Choquin piposu kaçınılmaz olarak hatırlanır ve Butz-Choquin à Metz - Origine adıyla yeniden piyasaya sürülür. Ancak, albatros kemiğinin yerini önce kaz kemiği, pipolarımızda hayvan parçaları görmeyi artık yadırgamaya başladığımız çağda ise 9 mm filtrelere uyarlanmış, akrilik bir boru almıştır.

EL EMEĞİ

Alfred Dunhill'in Duke Street'teki dükkânına sipariş ettiği yeni pipolar geldi. Dunhill bir pipolara bakıyor, bir de faturaya. Şu Frederick Charatan'a hayran kalmamak mümkün mü? Briar pipoları lületaşı pipo fiyatına satabilen adama ancak şapka çıkarılır!

1847 doğumlu Charatan çocukluğu Viyana'nın pipo atölyelerinde çıraklık yaparak geçmiş bir Galiçya Yahudisi. Lületaşı yontmaya, 16 yaşında geldiği Londra'da da devam edecek. 1870'lerde artık bağımsızlığını ilan ediyor ve 1880'lerde, briar işlemeyi aklına koyuyor. Henri Comoy'nın pipolarının Londra'nın dört bir köşesine ulaştığı günlerdeyiz. Comoy'nın yaptığı, ailesinin Saint-Claude'daki fabrikasından çanak kısmı biçimlendirilmiş olarak gelen briar pipolara son halini vermekten ibaret aslında. Bu yöntem az zamanda çok pipo demek. H Comoy & Co şirketinin kârı göz kamaştırınca, İngiliz pipo yapımcılarının, Comoy'nın yaptığını yapmak için Saint-Claude fabrikalarıyla anlaşması gecikmiyor.

Charatan'ın Comoy'nın başarısından cesaret aldığı belli ama onun yöntemi Comoy'nınkinden çok farklı. Seçme briar bloklarını Fransa'dan getirtiyor, onları tekrar işlemden geçiriyor. Sonra matkapla, eğeyle, zımparayla asıl işe koyuluyor. Charatan'ın elinden çıkma anlamında "Charatan-make"olarak anılan pipolar böyle yaratılıyor. Pipoları İngiltere'nin, belki de dünyanın en iyileri olarak tanındığında bile Charatan bu sistemden ödün vermeye yanaşmayacak. Comoy büyük pipo fabrikasını 1895'te kurduğunda o hâlâ yakın çevresinde tuttuğu az sayıda elemanıyla birlikte, bizzat yürütecek işleri. Bu sayede, Comoy briar pipo imalatını İngiltere'de yaygınlaştıran isim olurken, Charatan bu işe saygınlık kazandıran isim olacak.

Biz şimdi Dunhill'e dönelim. "Karışım uzmanı" dükkânını 1907'de açtıktan sonra raflara pipo koymaya da başlamış. Ancak, zor beğenir müşterileri Saint-Claude'dan bin bir çileyle getirttiği pipolara dönüp bakmıyorlar bile. Hepsinin söylediği aynı: "Charatan-make varken bunu neden alayım Bay Dunhill?" İster istemez, Dunhill 1908'den itibaren Charatan'ın pipolarını satmaya başlayacak. Charatan'ın yaptığı pipolara duyduğu hayranlık ve Charatan'ın bu pipolardan kazandığı paraya duyduğu kıskançlık her teslimatta daha da katmerlenerek.

ANKA KUYRUĞU

Jichimu kelimesini "tavuk kanadı ağacı" diye çevirdiğimizde belki çok anlamlı olmayacaktır ama Batılıların yakıştırdığı "anka kuyruğu" adını kullanırsak, çağrıştırdığı ihtişam daha iyi anlaşılacaktır. Bilimsel sınıflandırmada *Ormosia* türüne giren bu ağaçların Çince adı doğal desenlerinin bazı tavukların ışıkta renk değiştiren kanatlarını andırmasıyla verilmiştir. Jichimu yüzyıllarca Çin'in geleneksel ahşap işçiliğinde en çok aranan malzemelerden birisi olmuş, özellikle zengin ve soylu

evlerin mobilyalarında kullanılmıştır.

Qing hanedanı sonlarında, Batı tipi pipoların Çin'e girmesiyle birlikte, jichimunun bir başka özelliği, geçirgenliği de keşfedilmiştir. Bundan sonra, Pekin'in ünlü Yandai Xiejie, yani pipo sokağında çok sayıda imalathane jichimu pipolar üretmeye başlamış ve bu pipolar Batı'da da tanınır hale gelmiştir. Ne var ki Çin'in yaşadığı iç karışıklıklar, savaşlar, dışa kapalılık dönemleri bir yandan, jichimunun öncelikle mobilya malzemesi olarak görülmesi diğer yandan, pipo yapımında kullanılmasında ciddi kesintiler yaşanmıştır. Dahası, jichimu gittikçe daha az bulunur olmuş, hatta *Ormosia howii* gibi bazı türlerin nesli tükenmiştir. Akıllı Çinliler elbette bu duruma bir çözüm bulmakta gecikmemişlerdir. Doğal desenleri jichimuyu andıran, ancak geçirgenlik konusunda çok az benzerlik gösteren, dolayısıyla pipoda ne kadar işlevli olacağı tartışmalı Afrika ağacı wenge (*Millettia laurentii*) jichimu yerine kullanılmaya başlanmıştır.

Jichimu pipolar böylece tarihe karışır ve 1960'lardan itibaren, yerli pipo malzemeleri arasındaki yerini Daurya cehrisi (*Rhamnus davurica*) köküne bırakır. Ancak, arada sırada, kıyıda köşede veya belki pipo sokağındaki eski atölyelerden birisinde gerçek bir jichimu pipo bulmuş meraklının herkesle paylaşmak istediği sevincini dinlemeye değer.

ASBESTOS

Birmingham'ın girişimci zanaatkârlarından Charles Jackson Kanada asbesti ve pipo kiliyle deneylerinin sonuna nihayet geldi ve yeni çağın piposunu icat etti. Asbestli pipo ne kil gibi gariban, ne de briar ve lületaşı gibi pahalı. Jackson'ın pipoları 1889'da görücüye çıktığı Birmingham fuarından ödülle dönünce, patentinin alınması da gecikmeyecek.



1901 yılından Jackson's reklamı. "Uygar dünya"nın tercihi.

Çağının ötesindeki tasarımını beğenenler mi dersiniz, tütüne verdiği hafif yanık tada meftun olanlar mı, imalatçının "nikotini filtreliyor" iddiasına kananlar mı derken, Charles Jackson'ın 1897'deki ölümünün ardından asbestli pipo açgözlüleri de üzerine çekiverir. Belçika'nın Kortrijk şehrinde, atadan dededen kalma kil pipolar yapan De Bevere ailesi Jackson'ın marka gibi kullandığı "Real Asbestos" ibaresini alır, "Real Asbestos – Best Quality" adıyla, kendi pipolarını üretmeye başlar. Jackson Asbestos Manufacturing Co Ltd şirketinin yanıtı, sahip olduğu patent hakkını hatırlatmaktır. "Real Asbestos" ibaresi "Real Asbestos-Jackson's Patent" haline getirilir. Tüm dünyadaki piposeverlerin taklitlere karşı uyarılması da ihmal edilmez. Ne var ki atı alan Üsküdar'ı geçmiştir. De Bevere ailesi bu işten zengin olduğu gibi, asbestli piponun üretimi önce Belçika'daki başka imalatçılara, onlardan da Fransa'ya yayılır.

Asbestli pipolar, yol açmış olabilecekleri sağlık sorunları henüz akla gelmeden, briar pipoların yaygınlaşması ve ucuzlamasıyla birlikte gerilemeye başlar. Öyle ki 2. Dünya Savaşı'nın bi-

timinde, birkaç eski toprak tiryaki dışında kullananı kalmamıştır. 1950'lerin sonunda, asbestli pipoların üretimi sona erer. Ancak, De Bevere fabrikasının sahibi Armand De Bevere'nin oğlu, Red Kit'in yaratıcısı Maurice De Bevere nam-ı diğer Morris 1961 yılında yayımlanan *Mississippi Kumarbazı*'nda onlara küçük bir gönderme yapacaktır. 1870'te yaşanmış bir nehir gemisi yarışından esinlenen ama belki Jackson ve De Bevere ailelerinin çekişmesinden de etkilenmiş öyküde, rakip nehir gemilerinden birisi Asbestos D. Plower adını taşımaktadır.

KEHRİBAR

New York'un William Demuth & Company (WDC) şirketi 1910'da Amerika'nın bir numarası. Lületaşından briara geçişi başarıyla tamamlayarak, zihni 19. yüzyılda kalmış rakibi F. J. Kaldenberg Company'yi çoktan safdışı bırakmış. İşin doğrusu, WDC'nin de 19. yüzyılda kalan bir tarafı var. Lületaşı olsun, briar olsun, hiçbir WDC piposu kehribar ağızlıksız düşünülemez.

Ne var ki WDC'nin patronu Leopold Demuth gidişattan kaygılı. Tamam, ülkede herkes iyi pipo istiyor ama ağızlığı ahşabından daha pahalı pipolara para dökmek de çok saçma artık. Charles Goodyear'in patentini 1844'te aldığı, sülfürle sertleştirilmiş kauçuk pipo ağızlıklarının standart malzemesi haline gelmiş. Demuth çareyi Amerika'ya yerleşmiş Belçikalı bir kimyacıda arıyor. Leo Baekeland'ın elektrik yalıtımı için icat ettiği sentetik malzemeyi görenler "kehribardan farksız" diyor çünkü.

Demuth ile Baekeland el sıkışıyor ve bakalit adlı malzemeden ağızlıkların üretimine geçiliyor. Yeni pipolar kapış kapış gidiyor gitmesine de ortada bir pürüz var. 1911'e girildiğinde, müşterilerden WDC'ye şikâyet yağmaya başlıyor. "Kehribar" ağızlıklarının zamanla oksitlenip kararacağını kimse söyleme-

mişti! Baekeland formülü alelacele değiştiriyor. Bu sefer de ağızlıklar çat diye kırılmaya başlayınca, eski formüle dönülüyor ve Baekeland bilimde Avrupalı ama ticarette tam bir Amerikalı olduğunu burada kanıtlıyor: "Ağızlıklarımızdaki büyüleyici renk değişimini kaçırmayın."

1913 yılı yeni bir pürüz getiriyor. Kanadalı kimyacı Lawrence V. Redman'ın bulduğu, Redmanol adlı sentetik malzeme nadir rastlanan ateş kehribarı rengini ve parlaklığını yitirmeyecek ağızlıklar vadediyor. Yalnızca WDC'nin taze rakibi L&H Stern değil, Atlantik ötesindeki BBB, Peterson gibi imalatçılar da Redmanol kullanmaya başlıyor. WDC'ye en ağır darbe ise Avrupa'daki büyük savaş bitince vurulacak. Hepsinde kauçuk kullanılan kaliteli Fransız, İngiliz pipoları Amerikan piyasasına uygun fiyata sunulunca, bakalit ağızlıkların yüzüne bakan kalmayacak.

1920'lere gelindiğinde, WDC'nin saltanatının yerinde yeller esmekte. Peterson "sistem" pipolarının taklidi Wellington, WDC'ye özel filtre sistemli Milano serileri de vaziyeti kurtarmıyor. WDC 1927'de A. D. Schulte Inc. şirketine satıldığında, piposeverler çoktan kehribar rengine sırt çevirmiş, kauçuğun abanoz siyahına vurulmuş zaten.

DOKTORLAR

Charles Peterson ünlü "sistem" için patenti 1891'de alır. Çarlık Rusyası'nın Kurland Vilayetine ait küçük bir köyde, 1852 yılında doğmuş, alaylı bir marangozdur. Doktor olma iddiası elbette yoktur ama uyanık satıcılar bu teknoloji harikası pipoları sadece rahat içim değil, sağlık vaadiyle ya da "bunu ancak bir doktor yapmış olabilir" algısına oynayarak, Dr. Peterson pipoları olarak pazarlamaktan geri durmazlar.

1920'lerle birlikte, pipo piyasası hepsi de özel filtre sistem-

leri sayesinde tiryakinin sağlığını korumakla övünen "Dr." pipolarıyla dolmaya başlar. Dr. Perl (Vauen), Dr Plumb (GBD France), Dr Max (John Redman), Dr. Berger (La Bruyère) gibi hayali doktor isimleri taşıyan bu pipolar nispeten ucuza mal edilen, tüketiciye hesaplı fiyatlarla sunulan ürünlerdir. Anlaşılan o ki pipo içerek sağlığını tehlikeye atmak ancak zenginlerin güç yetirebildiği bir ekstrem spor halini almıştır.

Tüm bu sahte doktorlar kalabalığı arasında birisi gerçek doktordur. Paul E. Grabow boş zamanlarında balığa çıkmayı ve dostlarıyla pipo içmeyi seven, mazbut bir pediyatri doçentidir. Bu dostlarından birisi de Chicago'daki büyük pipo fabrikasının sahibi, dünyayı saran "Dr." pipoları furyasını kaçırmak istemeyen Louis B. Linkman'dır. Günün birinde, Grabow'a teklifte bulunur. Yeni bir pipo serisi çıkartacak ve onun adını verecektir. Grabow ortaklığı kabul eder ve 1930'daki ilk üretimin ardından, Linkman's Dr. Grabow pipoları raflardaki yerini alır.

Düşük kaliteli kökten, kusurları örtmek için çoğu kez siyaha boyama, telle oyma gibi tekniklerle yepyeni bir görünüme kavuşturulmuş bu pipolar arasında daha lüks seriden ürünler de vardır elbette. Ancak, marka asıl ününü her piposeverin eczaneden reçetesiz olarak alabileceği ucuz pipolarına borçludur. Üstelik Grabow'un sağlığımızı çok düşündüğü kuşkusuzdur çünkü pipoları sadece Dr. Grabow filtreleriyle kullanılmak üzere tasarlanmıştır!

Linkman Dr. Grabow markasını 1955'te Henry Leonard & Thomas Inc. şirketine satar, iki yıl sonra da bu dünyadan göçer. Grabow 1966 yılında öldüğünde ise kendi adını taşıyan ama tasarlanmasında, üretiminde en ufak katkısı olmayan pipolar Amerikalı pipo tiryakilerinin kült nesneleri arasında mısır koçanlarının yanındaki yerini çoktan almıştır.

SEFER PİPOLARI

Reuben Charatan'dan bir usta çaldığı 1910'dan beri Alfred Dunhill'in pipo işleri hep tıkırında gitmiştir. Ne var ki 4 Ağustos 1914 tarihi kara günlerin habercisi olur. İngiltere savaşa girmiş, Dunhill'in en sadık müşterileri, ülkenin orta sınıfının genç ve okumuş erkekleri silah altına alınmaya başlanmıştır. Ancak, Fransa'nın kuzeyindeki siperlerden az da olsa siparişler gelmekte gecikmez.

Siparişleri ellerine ulaşan askerler paketi açtıklarında bir değil, on iki adet pipoyla karşılaşırlar. Dunhill'in nazik notu diğer pipoları silah arkadaşlarına armağan etmelerini tavsiye etmektedir. Görünüşte bu Dunhill'in cömert bir bağışıdır ama pipolar bir süre sonra cephede satılmaya başlanır. Dunhill'in satışları canlandırma planı tıkır tıkır işlemiştir. Ardından, çok ucuz fiyata ama en az 100'lük kutularda satılan "sefer pipoları" satışa çıkar. Çok geçmeden, Britanya ordusunun ulaştığı her yer çok iyi iş yapan birer Dunhill bayiine dönüşür. Fransız, Kanadalı, Avustralyalı, Yeni Zelandalı ve nihayet Amerikalı askerler kalitenin simgesi beyaz noktayı taşıyan Dunhill pipolarıyla gezmeye başlar. Şirketin kaygılı başladığı 1. Dünya Savaşı bittiğinde, Dunhill dünyada en çok tanınan pipo markası oluvermiştir bile.

Dunhill sayısız pazarlama yeniliğine ve buluşa imza atmış, yalnızca 10-15 yıl içerisinde, pipo ve tütün üzerine kurulu bir imparatorluğun sahibi haline gelmiştir. Dünyanın o güne kadar gördüğü en kapsamlı pipo antolojisi *The Pipe Book*'u 1924'te yayımlar. 1925'te ise Kraliyet Sanat Cemiyeti üyeliğine seçilir. Fakat Dunhill nerede duracağını da bilen bir adamdır. 1929 yılında, şirketini oğlu Alfred Henry'ye, ailesini 1895'ten beri evli olduğu Alice'e devreder ve 26 yaşındaki metresi Vera Mildred Wright'la birlikte sayfiye kasabası Worthing'e yerleşerek, zevk ve eğlence içinde geçireceği yeni hayatına adım atar.

İRLANDALI ŞANSI

Kārlis Pētersons gencecikken ayak bastığı, marangozken mucit olmasını sağlayan, servetini, ününü ve elbette, yeni adı Charles Peterson'ı borçlu olduğu İrlanda'ya hep bağlı kalsa da bu serinkanlı adamı ülkeyi sarsan politik saflaşmalara çekmek ancak aile ilişkileriyle mümkün olacaktır.

Peterson'ın 18 yaşındaki Katolik Annie Ford'la aşkı 1900 yılında başlar. 1904'te evliliğe dönüşecek ve Peterson'a üç çocuk verecek bu ilişkide Annie açıkça İrlanda'yı temsil etmektedir. Luteryen bir aileden gelip dini görüşünü "serbest düşünceli" olarak tanımlayan Peterson'ın çocukları Katolik kilisesinde vaftiz edilir, İrlanda cumhuriyetçisi görüşler aileye nüfuz etmeye başlar. 1906 yılında ise Peterson ailesinin yeni bir üyesi vardır. Charles'ın yeğeni Konrāds Pētersons 1905 Devrimi'nin Riga eylemlerinde yer alıp henüz 17 yaşında, Çarlık polisi tarafından aranır hale gelmiş, nihayet amcasının Dublin'deki evine yerleşmiştir. Ayağının tozuyla İrlanda Sosyalist Partisi'ne üye olur. 1916 Paskalya Ayaklanması'nın örgütçülerinden olacak James Connolly, Constance Markievicz gibi isimlerle de yakınlık kurar.

1. Dünya Savaşı sona ererken, savaştan yalnızca Britanya İmparatorluğu değil, bayraktarlığını Dunhill'in yaptığı İngiliz pipo şirketleri de zaferle çıkmıştır. İrlanda milliyetçisi haline gelmiş Peterson İngiliz şirketlerinin "London", "England" ibarelerine nazire olarak, Paskalya Ayaklanması'nın bastırılmasının ardından kullanmaya başladığı "Made in Ireland" damgalı pipolarını dünyaya tanıtmaya girişir. Gezilerinden birinde, 11 Eylül 1919 günü aniden ölür. O arada Konrāds bağımsızlığını ilân etmiş Letonya'nın resmi çağrısına uyarak ülkesine dönmüştür. Annie ise İrlanda'yı yüceltmek için müteveffa kocasından farklı bir yol seçer ve militan kadın örgütü Cumann na mBan'ın aktif üyesi olur.

Şimdi çok daha yakın zamanlara, 2019'a gelelim ve Scandinavian Tobacco Group iki yıldır üretilmeyen Dunhill tütünlerinin haklarını satın aldığını duyurunca pipo dünyasında başlayan heyecanlı bekleyişi hatırlayalım. Eylül ayında, tütünler raflardaki yerlerini aldığında ise ufak bir fark hemen göze çarpmıştı. Efsanevi Dunhill karışımları, hele ki Alfred Dunhill'in gözbebeği My Mixture 965 artık Peterson markasıyla satılıyordu. Scandinavian Tobacco Group pipo tütününde Peterson isim hakkını da 2018'de aldığı için tabii ki ortada teknik bir pürüz yoktu ama bu garip dönüşüm Charles Peterson için, kapısını ölümünden tam 100 yıl sonra çalan şans olsa gerek.

ELMAS

Frederick Charatan 1910'da nihayet emekliye ayrıldı ve Alfred Dunhill nicedir kolladığı fırsatı buldu. Artık, yerine geçen oğlu Reuben'dan iyi bir usta çalıp Charatan'a rakip olabilecek kalitede pipolar üretebilecek.

Joel Sasiene Londra'da, Hollanda göçmeni, kalabalık ve yoksul bir Yahudi ailesinde doğmuştur. Charatan'ın yanında çıraklığa 13 yaşında başlar. Dunhill'in teklifi 27 yaşındaki genç ustaya çok cazip gelmiştir. Sasiene'nin ustabaşı olarak geçirdiği yılların sonunda, Dunhill dünyanın en tanınmış pipo markası haline gelir. 1918 yılında, Sasiene Charatan'dan öğrendiği zanaatkârlığın ve Dunhill'den öğrendiği yenilikçiliğin artık kendi işine yaraması gerektiğine karar verir, Dunhill'den ayrılır.

Sasiene briar fırınlama gibi özel tekniklerinin başarı getireceğinden emindir. Ne var ki 1919'da ilk pipolarının piyasaya çıkması Alfred Dunhill'i küplere bindirmeye yeter. Dunhill'in dünya çapında sembolü olmuş beyaz nokta alınmış, mavi renk verilerek, "Sasieni" markalı pipolarda kullanılmaya başlanmıştır. Avukatlar ayağa kaldırılır, Sasiene'ye art arda davalar

açılır. Dunhill Avrupa mahkemelerinden eli boş döner ama Amerikan mahkemelerine gelince iş değişir ve Dunhill istediği kararı aldırır.

Sasiene ilk önce noktayı piponun üst kısmından alıp yanına taşır ama ne Dunhill'i kandırabilir, ne de mahkemeleri. Sonunda, 1923 yılında, Sasiene noktayı elmas biçiminde bir tasarımla dörtler. Bu herkes için tatmin edici bir değişikliktir ama sonuç herhalde Dunhill'in beklediği türden olmaz. Çünkü Avrupa'da Dunhill saltanatı sürerken, Sasieni markası ilginç logosu sayesinde ABD'de çok iyi iş yapar. Her şeyden çabuk sıkılan Amerikalıların ilgisini diri tutmak için de beş yıl sonra çift elmas logosuna geçilir.

1930'lara gelindiğinde, Sasieni pipolarının yüzde doksanından fazlası Yeni Dünya'da satılmaktadır. Joel Sasiene'ye yıllarca kök söktürmüş Amerikan mahkemeleri ülkeyi markanın ana pazarı haline getirmiştir.

YARGIÇ

Bohemyalı bir kasabın oğlu, Alois Orlik o yıllarda pek çok diğer Yahudi genci gibi geleceğini batıda aramaya karar vermiş, Londra'ya kapağı atmıştır. Adı artık Louis Orlik'tir ve 1899 yılında, L Orlik Ltd pipo şirketini kurar. Louis uzakta olsalar da aile üyelerini bu işe sokmakta kararlıdır. New York'a yerleşen ve porselen ticaretiyle uğraşan küçük kardeşi Alfred'i 1904'te şirkete ortak yapar. Ağabeyi Julius ise 1932'deki ölümüne kadar Avusturya satış temsilciliğini yapacaktır. Oğulları Herbert ve Dennis'in işleri yürütebileceğine inanması için Louis'in 75 yaşına gelmesini beklemek gerekir. Emekliye ayrılır ama bunun bir aile şirketi olduğunu unutmamalarını oğullarına sıkı sıkıya öğütler.

1950 sonrası Orlik için genişleme dönemidir. Orlik markalı



1924 yılından Orlik reklamı. "Külyutmaz yargıçlar Orlik pipoları içer."

tütünler arasında en başarılısı, Danimarkalı C. B. Møller & Co. tarafından harmanlanan VaPer (Virginia-Perique harmanı) Golden Sliced 1958'de piyasaya sürülür. Bir yandan da ufak pipo şirketleri art arda satın alınır. Louis'in verdiği öğütlere bağlı kalınarak, torun Simon muhasebecilik eğitiminin ardından pipo yapımını öğrenmesi için Fransa'ya gönderilir. 1970'te şirkete başladığında muhasebeciliği pipoculuğundan daha fazla işe yarar ve genişlemenin Orlik'e yaramadığı da işte o zaman anlaşılır. Önce Dunhill çapında İngilizlerle, sonra Stanwell çapında Danimarkalılarla kapışma hevesi gerçekçi hedefler belirlemesini engellemiştir. Orlik ailesi şirketin başına üçüncü kuşağın geçtiğini göremez. 1979 yılında, L Orlik Ltd yatırım grubu Cadogan'a satılır. Orlik'in tütün markaları ise C. B. Møller & Co. elinde kalır ve Gundersen ailesinin tarihi tütün fabrikasında harmanlanmaya devam eder.

Şimdi 1923 yılına dönelim. Louis Saint-Claude'dan getirdiği işçilerle, gerçek bir pipo fabrikası kurmuş. Reklam için de çarpıcı bir görsel ve slogan seçmiş. Peruklu bir İngiliz yargıç, yüzünde kurnaz bir ifadeyle pipo içmekte, altta da "Külyutmaz yargıçlar Orlik pipoları içer" yazmakta. Bu görsel ve slogan öyle tutulur ki Orlik'in logosu haline getirilir. Ancak, sonuç Louis için iyi mi olmuştur, bilemiyoruz. Çünkü yargıç Louis'in pipolarını fazlasıyla gölgede bırakacak, Orlik'in halen pi-

polarının kalitesinden çok logosuyla tanınan marka olmasına neden olacaktır.

KABUK

Alfred Dunhill önüne bir briar bloku koymuş, kara kara düşünüyor. 1906'dan beri Avrupa piyasasına bolca yollanan, çok güzel görünümlü ve hesaplı, ancak bilinen pipo yapım teknikleri için fazla yumuşak Cezayir briarının işe yarayacağına gerçekten inanıyor. Ama nasıl olacak? Türlü denemeler ve tesadüfler sonunda geliştirdiği kumlama tekniklerinin patentini 1918 yılında alıyor ve nihayet *Shell*, yani kabuk briarını dünyaya tanıtıyor. Kumlama sonucunda kökün doğasına uyup her birisi farklı biçimler almış ve âdeta kişiye özel imalat görünümüne sahip bu pipoların hayranlık uyandırması kaçınılmazdır.

Dunhill'in kabuğu büyük sükse yapınca Cezayir briarı çılgınlığı da başlamış olur. Akdeniz'in güneyinden gelen bu mütevazı köke yıllarca burun kıvıran şirketler Cezayir'deki briar tüccarlarının kapısını aşındırmaktadır artık. Bu tüccarlardan Raoul Amiel bir adım ileri gider ve 1923 yılında, Philippeville'de bir pipo fabrikası açar. Amiel markalı pipolar Cezayir briarı güvencesiyle tüm dünyada aranır hale gelir. Ayrıca, daha düşük kaliteli kökten yapılan çok sayıda markasız pipo da Amiel fabrikasında üretilip Saint-Claude üzerinden pazarlanır. Öte yandan, en yaşlı köklerden elde edilen, en uzun süre kurutulan Cezayir briarının en iyi malzeme olduğu, üstelik üreticiyi kumlamaya mahkûm etmediği anlaşılmıştır. Barling Cezayir'de kendi briarını toplama girişimlerine 1928'de başlar. 80-100 yaşında köklerden, 3-5 yıl kurutarak ürettiği, "Ye Old Wood" damgalı pipolar herşeyden önce malzeme kalitesiyle göz doldurur.

Gidişat 1954'te başlayan Cezayir Savaşı'yla değişir. Barling

Cezayir'den apar topar çekilir. Piyasadaki kaliteli Cezayir briarı hızla azalırken, Dunhill 1952'de piyasaya sürdüğü ve daha iddiasız Sardinya briarının kullanıldığı *Tanshell*'e yoğunlaşır. 1962'nin bağımsız Cezayir'inde ise Amiel diğer Avrupalı göçmenler gibi ülkeyi terk etmiş, adı Skikda olarak değiştirilen Philippeville'deki fabrikası kapanmıştır. Bu arada, Cezayir'de uğradığı zarardan toparlanamayan Barling ailesi de 1960 yılında şirketi satmak, pipo dünyasına veda etmek zorunda kalmıştır. Diğer pipo şirketleri ellerindeki stokları pipolarına "Algerian Briar" damgası basarak, yüksek fiyatlarla eritme çabasındayken, Dunhill kabuğuna kaynak için Yunanistan'a yönelir ve kendi başlattığı modanın bitişini de böylece duyurur.

TEKEL

David ve Adolphe Oppenheimer kardeşler Yahudi bir tuhafiyecinin oğlu olarak doğdukları Almanya'yı annelerinin ölümünden sonra terk edip İngiltere'ye yerleşirler. Ağabeyleri Charles'ın Londra'da kurduğu ithalat-ihracat şirketine 1858'de katılırlar. Charles 1871'de köşesine çekilip 18 yaşında ayrıldığı Frankfurt'a dönünce, şirket ikisine ve enişteleri Louis Adler'e kalır.

Bu yıllarda, Oppenheimer şirketi İngiltere'ye ihraç edilen en önemli Fransız pipo markası GBD'nin bayiliğini yapmaktadır. Adolphe'a göre, pipoda zanaatkârlık dönemi er geç kapanacak, ciddi bir yatırım alanı ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla, kendilerinin Paris'teki GBD'ye, GBD'nin de Saint-Claude'daki pipo imalatçısı C.J. Verguet Frères'e bağımlı olması hoşuna gitmemektedir. 1880'lerde, kardeşler babalarının ikinci evliliğinden olan Sina Oppenheimer'ı Saint-Claude'a gönderirler ve bir süre sonra, burada Sina & Cie. şirketine ait pipo fabrikasını

açarlar. Oppenheimer Pipes Ltd olarak, hem GBD'nin sahibi A. Maréchal Ruchon & Cie., hem de tedarikçisi C.J. Verguet Frères karşısında büyük avantaj elde edilmiştir.

David'in 1902'de ölümü Adolphe'u daha cesur adımlar atmaya yöneltir. Oppenheimer'ın Londra'da bir pipo fabrikası açtığı 1903'te A. Maréchal Ruchon & Cie. satın alınır. Bir yıl sonra, C.J. Verguet Frères satın alınarak Sina & Cie. ile birleştirilir ve 1906'da Saint-Claude'un en büyük pipo fabrikası faaliyete geçer. 1908'de, Lucien Morand fabrikası satın alınır ve S.A. La Bruyère adlı bir şirket kurulur. Adolphe'un öldüğü 1921'den sonra da hız kesilmez. Louis Adler'in oğlu James pipo işine dayısı Adolphe kadar meraklıdır. 1922'de Comoy's hisseleri alınır ve Saint-Claude'daki Comoy fabrikasını işletmek üzere, Chapuis-Comoy & Cie. adlı şirket kurulur. Saint-Claude'dan Londra'ya kadar tüm zincir Oppenheimer denetimindedir artık.

James Adler'ın beklediği büyük fırsat altı yıl sonra gelir. Imperial Tobacco pipo yatırımları için 1921 yılında, Civic Company adlı bir şirket kurmuş, İngiltere'nin köklü pipo şirketlerinden Loewe & Co o arada mideye indirilmiştir. Oppenheimer'ın elindeki şirketler ve Civic Company 1928 yılında, Cadogan adında, güçlü bir yatırım grubu kurarlar. İşe BBB markasının sahibi A Frankau & Co satın alınarak başlanır. 1929'da, Comoy's grup bünyesine katılır. 1930'da, Ropp'ta hisse alınır. 1932'de, Chacom markasının sahibi Chapuis-Comoy La Bruyère'le birleştirilir. 1934'e gelindiğinde ise Cadogan Ropp'u ele geçirmiştir.

Savaş sonrasında, Cadogan Fransız şirketleri üzerinde kontrolünü hisse alımlarıyla, birleşmelerle, bölünmelerle arttırırken, İngiltere'de irili ufaklı şirketleri satın almaya da devam eder. Pipo endüstrisinin yegâne gerçek tekeli Manş'ın iki yakasında işte böyle kurulur ve günümüze değin Oppenheimer ailesinin adıyla anılmaya devam eder.

SARI ÇANAK

1929 krizi Amerikan pipo devi KB&B'yi de vurmakta gecikmez. Satışlar düşmekle kalmamış, kaprisli hammadde fiyatları üzerinden ithal ettikleri briarların verdiği fireler bu zor zamanlarda kaşları çattırmaya başlamıştır. Çözüm 1932'de gelir. Şirketin üst düzey markası Kaywoodie için kullanılamayan köklerden yeni, hesaplı bir marka yaratılacaktır. Dahası, marka için ilginç bir pazarlama yöntemi bulunur. Madem pipo alanların çoğu hem tatlı içim sağlamak, hem de karbon tabakasının hızlı oluşması için pipo haznelerine bal sürüyor, KB&B bu işi de onlar için üstlenecektir!

Marka haznedeki bal kaplamasına atıfla Yello-Bole, yani sarı çanak olarak adlandırılmıştır. Pipo bütçelerini gittikçe daha çok kısmak zorunda kalan tüketiciler balından çok diğer



1966 yılından Yello-Bole reklamı. Sarı çanak Brylon hamlesi arifesinde bir kez daha yeni bir tat vadediyor.

KB&B pipolarına göre ucuz fiyatını tatlı buldukları bu pipoları sevinçle karşılar. Kerametin balda olduğunu düşünen irili ufaklı rakipler ise Honey Brook gibi, hazne içi bal kaplı başka pipo markalarını piyasaya sürer. Yello-Bole satışlarının zirve yaptığı dönem 2. Dünya Savaşı'yla gelir. Bu başarı KB&B mühendislerinin yaratıcılığını kamçılar; yeni pipo serilerine yepyeni "bal formülleri" eşlik eder. Ne var ki 1950'lere gelindiğinde, Amerikan toplumu öncekinden daha görkemli bir refah dönemine girmiş, savaş ve kriz yıllarını hatırlatan Yello-Bole ağızlarda acı tat bırakmaya başlamıştır.

Markayı 1955'te devralan S.M. Frank & Co. seri üstüne seri, formül üstüne formül parolasıyla yola devam eder. 1966 yılında kullanmaya başladıkları Brylon adlı sentetik malzemeden pipolarda çanağın sarılığı artık baldan değil, haznedeki boyadan gelmektedir. Brylon beklenen başarıyı hiçbir zaman elde edemez ve Yello-Bole'u piyasada yeniden iddialı hale getirmek bir yana, piposeverlerin sarı çanakla tatlı ama zoraki aşkında acı sona gelindiğinin habercisi olur.

GOLF

1930'lar Amerika'sının popüler kültür idolü Bing Crosby tatilde. Yıllardan 1938 ve İskoçya'da, 1552'den beri kullanılan Old Course'ta golf oynamakta. Plak kayıtlarından film çekimlerine, radyo yayınlarına uzanan yoğun programının arasında rahat bir soluk almışken az ilerideki adamın hali biraz kafasını bozuyor doğrusu.

Orta yaşlı adam Londralı tüccar Herbert William Merchant. Yıllarca Hollanda ve Jamaika puroları ithal etmiş, nihayet bu ticaret üzerinden kurduğu bağlantılarla, şantiyelere çay ve poğaça servisi işine girmiş. Elde ettiği serveti şimdi Bing gibi golfun beşiğinde golf oynayarak ama Bing'in aksine, piposunu

her vuruş öncesinde ağzından çıkarmaya, o arada sönerse tekrar yakmaya gerek duymaksızın harcıyor. Bing'in baştaki hüsranı meraka dönüşüp yanına gittiğinde, Merchant bu özel golf piposundan, yüklü bir bedel karşılığında ona da yaptırabileceğini söylüyor.

Liverpool modelinde fakat benzerlerine göre çok daha hafif, çok dengeli, incecik saplı ve som gümüş bilezikli pipo Bing'e ulaştığında, Merchant'ın Dunhill'le bağlantılarının işe yaradığı da anlaşılır. Merchant'a gerek Bing için, gerekse piposunu çok beğenen arkadaşları için siparişler gelmekte gecikmez. Bu pipolar artık sadece golf oynarken değil, 1940'ta başlayan, Bob Hope ve Dorothy Lamour'la birlikte rol adığı ünlü komedi serisi dâhil her yerde Bing'in ağzındadır.

Merchant ise pipolara değil, fabrikalarda yemekhane zorunluluğu getiren yasal düzenleme sonrasında büyüyen işlerine yoğunlaşır. Kaldı ki Merchant'ın öldüğü 1941 yılında ülkesi savaşın içine gömülmüş, pipo üretimi durma noktasına gelmiştir. Savaş bitip İngiltere'de pipo endüstrisi canlandığında, Bing ve arkadaşları Merchant'ın pipolarını hatırlar. Şirket eskinin bu hatırlı müşterilerini kırmaz ve istedikleri pipoları temin eder. Hatta 1949'da, Bing'in piposundan edinmek isteyen ama daha mütevazı bütçeye sahip piposeverler için, bu tarz pipoları Merchant Service markasıyla sunmaya başlar. Bing de başrollerini Danny Kaye'le paylaştığı ve 1954'te büyük sükse yapan *Eğlenceler Oteli* filminde bir Merchant Service içmektedir.

Öte yandan, oyun sırasında konsantrasyonunu bozmayan pipoları sayesinde, Bing zaten kabarık idollük listesine golfü de gururla eklemiştir. Uzun yıllar turnuvalar organize ederek, turnuvalara katılarak sporun dünyaca tanınan reklam yüzü haline gelir. 14 Ekim 1977 günü, Madrid yakınlarındaki La Moreja golf kulübünde on sekiz deliği tamamlar ve ardından kalp krizi geçirerek renkli hayatına veda eder.

DERİ

Fransa'nın savaş ve işgal yılları pipo tiryakileri için tütün kıtlığı yıllarıdır. Scaferlati Caporal için aranıp durmaktansa bir paket Gauloises Caporal alıp tütününü kavanoza boşaltmak veya bir dal Gitanes Maïs'i pipoya doğrayıp içmek akıl kârıdır. Zamanla, sigara varken pipoyla uğraşmak zahmetli görülür ve Fransızlar sigara tiryakisi bir ulus olma yoluna kesinkes girer.

Madem pipolar rafa kalktı, hâlâ satılabilmeleri için, onları rafa yakışır süs eşyaları haline getirmek gerek. Paris'teki Au Sultan tütüncüsünün genç patronu Jean Cassegrain de böyle düşünüyor. Ne var ki piyasa birbirinin aynısı boğa başı pipolarla doluyken yeniliğe ihtiyacı var. Bu yeniliği Saint-Claude'un mütevazı pipo fabrikalarından Bourgeois & Forestier'ye verdiği bir siparişte deneyecek ve pipoları deriyle kaplatacak. Au Sultan'ın vitrininde mahzun duran pipoların kaderi Amerikan ordusunun Paris'e girdiği 1944 Ağustos'undan sonra değişecek. Bu tuhaf Paris hatıralıklarının şöhreti kulaktan kulağa yayılınca, Au Sultan önce Amerikalı askerlerin, ardından meraklı Fransızların işgaline uğrayacak. Ülkenin büyük pipo fabrikalarından gelen teklifler de gecikmeyecek elbette. Cassegrain'in kendisine pipo dünyasında yer açması için gereken tek şey bir marka şimdi.

Cassegrain'in aklına ilk gelen, "tahıl öğütücü" anlamındaki soyadını bir değirmen simgesiyle birlikte tescil ettirmek. Fakat mobilet toptancısı kuzeni ondan önce davranmış. Aman canım, velinimeti Amerikalıların soyadını söyleyişi hep kulaklarını tırmalıyor zaten! Değirmeni bir türlü unutamaz yine de. 1795'te yıkılan bir manastıra ait olup şimdi Longchamp Hipodromu'nu süsleyen değirmen gelir aklına. Amerikalıların kendi dillerine uydurup kolayca telaffuz edeceği Longchamp adı ve simge olarak da yarış atı 1948'de tescil edilir. 1950'lerde, Longchamp ve

deri kaplı pipoları dünyaca ünlüdür artık. Cassegrain Fransa'da komünizmin yükseldiği yıllarda Stalin'e, rock and roll furyasında Elvis Presley'ye pipolar hediye edip reklam yapmayı ihmal etmez. Yalnızca Fransızlar değil, Dunhill'den Hollanda'daki Gubbels'e, Tanganyika'daki Kiko'ya kadar sayısız pipo markası deri kaplı pipolar üretmeye başlamıştır.

Longchamp'ın öyküsünde dönüm noktası 1955'te gelir. Cassegrain New York seyahatinden yeni dönmüştür. "Yahu" der, "şu Amerikalıların palto koyacak çantası yok. Paltolarını kollarına asıp öyle geziyorlar!" Kuzu derisinden tütün keseleri büyütülür ve ilk Longchamp çantaları olarak New York mağazalarına yollanır. Cassegrain'in ölümünden iki yıl önce, 1970 yılında, Longchamp yalnızca çanta yapmak üzere pipo üretimine son verir. Bir kez daha, bir modanın bitişi onun başlatıcısı tarafından ilân edilmektedir.

KAYIN VE YOSUN

1942 yılında, Kyringe köyündeki odun kömürü imalathanesinin sahibi Poul Nielsen cesur bir karar alır. Savaş yıllarıdır ve Danimarkalıların hep el üstünde tuttuğu İngiliz pipoları artık ülkeye gelmemektedir. Danimarkalılar yokluğu sineye çekip, çoğu deniz yosunu olan tuhaf bir karışımı tütün niyetine içmeye başlamıştır ama Dunhill'ler, Comoy'lar, hele özel bir sevgiyle bağlı oldukları BBB'ler hâlâ gözlerinde tütmektedir. Nielsen kömür yapımı için imalathaneye gelen kayın odunlarından bir kısmını ayırır ve dönemin en gözde pipo modeli, yüzde yüz İngiliz çağrışımlı *bulldog*lardan yapıp satmaya başlar.

Ne var ki savaşın bitmesi ve İngiliz pipolarının yeniden boy göstermesi Nielsen'i telaşa düşürür. O da Stanwell markasıyla, ucuza kapattığı Fransız briar kökleriyle, yine İngiliz taklidi pipolar üretmeye başlar. Hatta bazılarının üzerine "Made in

England" yazmayı ihmal etmez. Ortalık zaten aslında Danimarka yapımı ama Earl, Duke gibi İngiliz adlı markalarla dolmuştur ve Nielsen'in pipoları ilgi çekmez. Mutlu haber ancak 1948'de gelir. Teofil Suhr'ün atölyesindeki İsveçli ustabaşı İngiliz pipolarını İngilizlerden bile daha güzel yapmaktadır! Nielsen Kopenhag'a gider ve ustabaşı Sixten Ivarsson'un tasarımlarını kullanmak üzere Suhr'le anlaşır.

Sonuç Nielsen için büyük bir başarıdır. Kısa sürede, Stanwell ismi fabrikasyon pipolarda kalitenin simgesi haline gelir. Öyle ki Nielsen Stanwell ismini kendi ismine ekler, Poul Stanwell Nielsen olur. Kopenhag'da ise Suhr ve Ivarsson Nielsen'den gelen paranın nasıl bölüşüleceği konusunda anlaşmazlığa düşerler ama sonuç herkes için iyi olur. Ivarsson kendi yolunu çizerek dünyanın belki de en tanınmış pipo ustasına dönüşür. Onun yerine geçen ustabaşı Poul Rasmussen'le birlikte, Suhr'ün atölyesi tam bir pipo akademisine döner.

Danimarka için kötü günler çoktan geride kalmıştır ama çaresizliğin yaratıcılığı körüklediği o yokluk yılları unutulmaz. 2007 yılında Stanwell Kyringe'de üretilen ilk kayın ağacı bulldog'u iki renkte piyasaya sürer. Danimarka'nın ünlü pipo yapımcılarından Erik Nørding ise adı ülkenin geçmişini bilenlerin yüzünde tebessüm uyandıran tütün harmanını 2018'de tanıtır: Seaweed, yani deniz yosunu.

ŞATO

2. Dünya Savaşı yıllarındaki İngiliz piposu yokluğundan faydalanmak isteyen sayısız isimden birisi İsviçreli tütüncü Carlo Scotti'dir. Ne var ki planını uygulamaya koyması için önce savaşın bitmesi gerekir. 1947 yılında, sınırın öte tarafında, gölleriyle ünlü, Milano'daki satıcılara pipo yapan atölyelerin bolca bulunduğu Insubria yöresindeki Cantù kasabasında fabrikası-

nı açar. Şato anlamına gelen Castello markasının uyandırdığı aristokrat çağrışımla ve tipik İngiliz modelleriyle, Scotti çok iddialıdır. Ancak, İngilizler savaşla kesintiye uğrayan pipo üretiminde "nerede kalmıştık" deyip kolları sıvamakta gecikmemiştir. Scotti İsviçre pazarında umduğunu bulamaz. İtalyan pazarında ise Milanolu tütüncü Achille Savinelli gibi, daha güçlü ilişkilere sahip rakipleri Insubria'da kendi fabrikalarını açmıştır. 1953'e gelindiğinde, Scotti'nin şatosu iyiden iyiye çatırdamaktadır ama New York'un ünlü pipo tüccarı Wally Frank'in Castello'yu keşfetmesiyle herşey değişecektir.

Frank Sasieni markasının elmas biçiminde logosuyla Yeni Dünya'da elde ettiği başarıyı hatırlar. Castello'nun beyaz çubuk logosu Amerikan pazarına özel olarak, kristal taşından bir logoyla değiştirilir. Amerika'da moda olan ne varsa İtalya'da da tutulduğu 1950'lerdeyiz. Castello ABD'nin gözde pipolarından birisi haline gelince, İtalyan piposeverler yüzlerini ona dönerler. Bu arada, Castello artık demode sayılan İngiliz pipolarını taklit etmeyi bırakmıştır. Ascorti, Radice, Caminetto gibi markaların yaratıcıları Scotti'nin fabrikasından yetişecektir.

1970'lerde şato merkez üssü önce Kopenhag, sonra Pesaro olan depremlerle sarsılır ve son ihtişamını Scotti'nin ölümünden altı yıl önce, 1982'de yaşar. Dünya Kupası finalinde, Gök Mavililer Batı Almanya'yı 3-1'lik skorla bozguna uğratırken, cumhurbaşkanı Sandro Pertini zaferi özel üretilmiş, yüzüğü İtalyan bayrağının renklerini taşıyan Castello'suyla kutlamaktadır.

KELEBEK ETKİSİ

1953 yılında, Kenya ve Tanganyika arasındaki Maasai topraklarında, Amboseli Gölü havzasında lületaşı yatakları keşfedilir. Buradaki lületaşının pipo yapımına uygun olduğunun

öğrenilmesi üzerine, bir grup Kenyalı işadamı işletme hakkını satın alır ve 1955'te, Tanganyika'nın havza yakınlarındaki Arusha şehrinde Tanganyika Meerschaum Corporation adlı şirketi kurarlar.

Şirketin politikası hayli basittir: Amboseli'nin ucuz lületaşı sayesinde, Avusturyalı ve Fransız üreticilerin lületaşı pipolarına karşı rekabet üstünlüğü sağlanacaktır. Ne var ki Avrupa'da kullanılan Türk lületaşına göre çok daha az geçirgen olması bir tarafa, Amboseli lületaşı göze hiç hoş görünmemektedir. Belçika'nın lületaşı pipo uzmanı Vinche şirketiyle temasa geçilir ve kalsinasyon teknikleri öğrenilir. Kalsinasyonla iflah olmayan lületaşları ise Longchamp modasına uygun, deri kaplı pipolarda kullanılır. Ayrıca, tutucu Avrupalıların aklına gelmeyecek, ham lületaşı blokuna sap takılmasından ibaret Caveman gibi sıradışı pipo tasarımlarının ilgi çekeceği düşünülür.

1960'larda, şirketin ana markası, Svahili dilinde pipo anlamına gelen Kiko dünya çapında bir milyondan fazla müşterisi olmasıyla övünmektedir. 1972'de Türkiye'den ham lületaşı ihracatı yasaklanınca, şirket pipolardan çok ham lületaşı ticaretine ağırlık verir. Bu dönemde lületaşı öyle yoğun çıkartılır ki 1990'lara gelindiğinde, kullanılabilir lületaşı rezervi tüketilmiş, Sinya madeninin kapısına kilit vurulmuştur.

Bu acıklı final çok uzaklardaki Man Adası'nın mütevazı ama önemli pipo endüstrisinin de sonunu getirecektir. Peterson, Barling, Nørding, Comoy's gibi ünlü markalar için lületaşı pipolar ve hazne kaplamaları yapımında uzmanlaşmış Laxey Pipes Ltd şirketi yıllardır Amboseli lületaşı işlemektedir. Sevkiyat durunca, şirket Somali'de halkın buhurdanlık yapmak için kullandığı lületaşından almak ister. Fakat ülkenin tekinsiz siyasi iklimi buna engel olur. Laxey Pipes son lületaşı pipo teslimatını 2001'de yaparak stoklarını tüketir ve 2002'de, Doğu Afrika savanlarında kanat çırpan kelebeğin etkisine teslim olur.

FANTEZİ

Yıllardan 1924 ve Belçika'nın Bree şehrindeki Knoedgen fabrikası artık briar pipo üretimine geçiyor. 35 yaşındaki patron Jean Hillen heyecanlı. Kolay değil, kendisinden önceki üç kuşağın yükü var omuzlarında. Westerwald'in pipo yapımcılarından Jakob Knödgen'in bu yepyeni ülkede yatırıma girişti̇ği 1830'lara uzanıyor öykü. Jakob'u oğlu Jean-Jacques Knoedgen, onu da damadı Albert Hillen takip etmiş. Albert'in 1916'da ölümüyle, fabrikanın başına oğlu Jean geçmiş.

1. Dünya Savaşı'nın tozu dumanı kalktığında, Jean fabrikanın yoluna kil pipolarla devam edemeyeceğini anlar. Saint-Claude fabrikalarından pipo alır ve zamanla, buradan ustalar getirerek, nihayet briar pipo üretimine geçer. Ardından, "J.K. - Real Asbestos" markasıyla, asbestli pipoların en büyük üreticisi De Bevere ailesine rakip olur. Bir başka dünya savaşı sonrasında, Jean'ın oğulları Albert ve Jos'un işlere ısınmaya başladığı dönemde ise fabrikadan, "Hillen ve Oğulları" anlamında bir kısaltmayla, Hilson markası çıkar.

Bu arada, Jean'ın Hollandalı toptancılarından Elbert Gubbels onun yıllar önce yaptığını yapmış, briar pipolar üreten bir fabrikayı 1946'da, Roermond şehrinde açmıştır. Bu türedi fabrikanın Knoedgen fabrikasıyla, hele Avrupa'da isim yapmaya başlayan Hilson'la aşık atmasını düşünmek mümkün değil ama gidişat beklenenden çok farklı olacak. Amsterdam'ın De Rijk & Zonen B.V. şirketi 2. Dünya Savaşı sonrasında, İngiliz pipo kıtlığından nasiplenmek niyetiyle Big Ben markasını yaratmış. Ancak, böylesi fırsatçıların tamamının yaşadığı hüsranla, şirket 1956'da Gubbels'e satılır. Big Ben Gubbels'ın elinde çirkin ördek yavrusu misali güzelleşecek, uluslararası piyasada tutunacak.

1960'lar pipo dünyasında sıradışı malzemelerin, gelecekçi tasarımların ön plana çıktığı yıllar. İnce, alüminyum bir boru

ve briar başlıktan ibaret Falcon pipoları Britanya'yı kasıp kavurmaktadır. Fransızlar ise Fritz Büttner'in 1928'de icat ettiği bakalit gövde içi kil hazne kaplamalı pipoları Falcon tasarımıyla birleştirir ve "2000 yılının piposu" olarak pazarladıkları Jima'yı yaratırlar. Hilson'un bu furyaya katılması Fantasia adı verilen seriyle olur. Çeşitli renklerde bakalit gövdelerin hazne kısmı blok lületaşıyla kaplanmıştır. Fantasia teknolojik yeniliklere açık Alman piyasasında yoğun ilgi görür görmesine de sentetik malzemeden pipolara ilgi 1970'lerde sönüverir. Hillen kardeşlerin kullandığı Türk lületaşının bulunmaz hale gelmesi de cabası.

1970'lerin sonuna gelindiğinde, Benelüks ülkelerinde (Gouda'nın kil ve porselen imalâthanelerini saymazsak) birisi Hollanda'da, diğeri Belçika'da olmak üzere, iki pipo fabrikası kalmıştır. İlki 1972'de kraliyet beratı almış Roermond fabrikası, ikincisi Fantasia'dan umudu iyice kesmiş Bree fabrikası. 1979'da, artık Broers Hillen B.V. adını taşıyan şirket Elbert Gubbels & Zonen B.V. şirketine satılır. Bir yıl sonra, 1853'ten beri çalışan fabrika kapatılır ve üretim Roermond'a taşınır.[12] Fantasia ise sentetik malzemeden diğer pipolar gibi, tiryakiden çok koleksiyoncuya heyecan veren bir fantezi olarak pipo tarihindeki yerini alır.

KURBAĞA

Sizlere briar baronunu takdim edeyim. Alfred Dunhill Ltd yönetim kurulu üyesi, Poul Stanwell Nielsen'in arkadaşı ve tek tedarikçisi. Amerikalı müşteriler de kapısından eksik olmuyor. Charatan markasının itibarını korumak için en iyi malzeme peşindeki Herman G. Lane ona cömert ödemeler yapıyor.

12) Elbert Gubbels & Zonen B.V. 2019 Temmuz'unda iflasını açıkladı ve Roermond fabrikasını kapatma kararı aldı.

Batı Almanya'nın Livorno konsolosu Otto Braun emekliliğinin ardından bu şehre yerleşip ticaret hayatına atılır. En büyük tutkusu pipodur ve sıkı uluslararası bağlantıları sayesinde, kendisine piyasada kolayca yer edinir. Cezayir briarının uzak bir anı olmaya başladığı bu yıllarda artık Yunan ve İtalyan briarı revaçta. 1964'ten itibaren, dünyada en kaliteli briarı almak isteyenlerin değişmez adresi Braun olur. 1960'ların sonuna doğru, Braun dikkatini İtalyan pipo piyasasına yöneltecek. 1947'den itibaren Insubria yöresinde kurulan pipo fabrikaları pazarı ele geçirmiş, İtalya'daki yerel pipo atölyelerini çöküşe sürüklemiş, son yıllarda ise Danimarka pipoları üst seviye pipolar arasında aranır hale gelmiştir. Başka ülkelerin "Dr." pipoları tarzında, ulusal düzeyde satılan, hesaplı bir pipo markası yoktur. Braun Adriyatik kıyısındaki Loreto kasabasında, Gandolfi ailesine ait pipo fabrikasını satın alır. Bu fabrikadan çıkan marka ilk önce ilginç anlamıyla dikkatini çekmiş olsa gerek: Non canta la raganella, yani "ağaç kurbağası şakımıyor".

Braun'un planlarını uygulaması için seçtiği isim Wojciech Lubiński. 2. Dünya Savaşı sırasında Müttefiklerin Polonyalı birliklerine katılıp İtalya'ya ayak basmış. Burada evlenip ailesiyle birlikte Polonya'ya yerleşiyor ama 1958'de temelli İtalya'ya dönecekler. Savaşta düşman cephelerde yer almış iki adamı buluşturan, Lubiński'nin 1962'de Falcon pipolarının İtalya'da üretimini üstlenmesi ve dört yıl sonra, Butz-Choquin'in İtalya dağıtımcısı olması. Marka artık Raganella Lubinski olarak raflarda. Yine bu alandaki boşluğu gören Milanolu Lorenzo Tagliabue'nin 1970'lerde "öğrenci piposu" olarak tanınacak Lorenzo markasıyla piyasaya girmesi de gecikmeyecek.

Lubiński'nin Raganella'yla başarısı 1973'te Stanwell'in İtalya dağıtımcılığını kazandırır ona. 1975'te işlerin başına geçen oğlu Mario Lubinski zamanında da gerisi çorap söküğü gibi gelecek. Ne var ki piponun mütevazı bir tütün içme aracı değil, az çok pahalı bir hobi olarak algılanmaya başlandığı 1980'ler Ra-



1947 yılından Non canta la raganella reklamı. Raganella'nın daha sonra terk edilecek çatallı duman yolu sistemi görülüyor.

ganella için kara günlerin habercisidir. Loreto fabrikasında önce üretim kapasitesi azaltılacak. 1990'da ise fabrika kapatılacak.

Bu arada, Cadogan'dan bağımsızlığını 1972'de kazanan Chapuis-Comoy & Cie. 1988'de, bir zamanlar Oppenheimer'ın yaptığını yerel ölçekte yaparak, S.A. Cuty-Fort adıyla, Saint-Claude'un tekeli haline gelmiştir. Chacom markasının İtalya dağıtımcısı Lubinski Raganella'nın üretimini bu şirkete verir. NCLR markasıyla yapılan üretim küçük çapta ve sadece birkaç yıl sürer. Son demlerinde yalnızca koleksiyoncuların ve nostaljiklerin kulak kabarttığı, Adriyatik kıyılarında başlamış kurbağa şakıması nihayet Jura dağlarında kesiliverir.

BIG IN JAPAN

20 yaşındaki Anne Julie Gaarn Larsen doğup büyüdüğü, ücra Læsø adasından çok farklı Kopenhag'da, bir giyim mağazasında tezgâhtarlık yaparak geçinmeye çalışıyor. Günün birinde, zamane gençlerine hiç benzemeyen, ağır oturaklı bir adamın

kendisini takip ettiğini fark ediyor. Adam nihayet yanına geliyor ve kendisini pipo ustası Poul Rasmussen olarak tanıtıyor.

Kızcağız adamın tam olarak ne iş yaptığını anlamaz ama aralarında başlayan aşk iki yıl sonra, 1963'te evlilikle sonuçlanır. Ne var ki Poul'un 1967'de, 46 yaşında ani ölümüyle Anne Julie'nin hayatı altüst olacaktır. Yalnızca oğulları Thomas değil, Poul'un nice öğrenci yetiştirdiği, Østerboro'daki atölye de başına kalmıştır. Anne Julie tekrar tezgâhtarlığa başlar. Yine atölyeyi kime, nasıl satacağını düşündüğü bir gün, Poul'un eski öğrencilerinden Hans "Former" Nielsen atölyede kalmış briar bloklarından almak istediğini söyler. Birlikte bakınırlarken, Anne Julie hayatında ilk defa eline briar alır, aletlere dokunur. Poul'un tam olarak ne iş yaptığını ancak şimdi anlamaktadır. Atölyeyi satmaktan vazgeçer ve Former'den kendisine pipo yapmayı öğretmesini ister.

Anne Julie'nin bir düzine eli yüzü düzgün pipoyu tamamlaması 1970'i bulur ve ardından, o yıllarda sayısız Danimarkalının yaptığını yaparak, Amerikalılara pipo satmaya gider. *What's My Line?* televizyon programındaki meslek tahmin oyununda "kadın pipo yapımcısı" gibi sürpriz bir sıfatla yer alınca, Amerika'da tanınması beklediğinden çok daha kolay olur. Ancak, Anne Julie pipolarının yeni bir estetik anlayışı, belki de farkında olmadan taşıdığını takdir etmek başka bir ulusa kalacaktır.

Ses teknolojileri uzmanı Okihiko Sugano günün birinde, Tokyo'daki bir dükkânda bulduğu pipoya vurulur ve Anne Julie'yi ülkesindeki seçkin piposeverlere tanıtmaya başlar. 1970'lerde Japonya sanki Anne Julie'nin ikinci vatanı haline gelir. Anne Julie 1980'lerin sonunda Kopenhag'ı terk edip Læsø'ye yerleştikten sonra da Japonya'yı sık sık ziyaret etmeyi ihmal etmez.

Tombul kadın bacağı, çiçek gibi biçimlerdeki pipolarıyla, Japonya'da gördüğü biraz ölçüsüz ilgiyle bazılarında alaycı te-

bessümler yaratsa da Anne Julie'yle birlikte pipo dünyası artık farklı bir görünüm almıştır. Vatandaşı Manduela Riger-Kusk başta olmak üzere, Anne Julie'nin esin kaynağı olduğu, yepyeni bir kadın pipo yapımcıları kuşağı ise bu dönüşümün en canlı kanıtı olacaktır.

EGZOTİK

Dominic "Don" Cazzetta Brooklyn'deki Jobey pipo atölyesinde iş bulmuş. Saati 25 sente, oyuk dolgulu pipoları temizleme ve parlatma işi yapıyor. Genç, eğitimsiz ve yoksul bir İtalyan göçmeni için fena para değil. Ancak, pipo dünyasına 1928'de böyle adım atan Don o küçük atölyede ömür tüketmeyecek.

Don William Demuth & Company (WDC), S.M. Frank & Co. gibi devlerde yıllarca çalışıyor ve pipo endüstrisinin sırlarına, yani hilelerine vâkıf oluyor. İçinde yetiştiği endüstriye eleştirileri sert. Ucuz, kalitesiz, bol oyuklu briarı sayısız işlemden geçirip güzel göstererek tüketiciye kakalamak yerine, elde kaliteli briar yoksa pipoya uygun başka ağaçlar bulup onlarla, dürüstçe pipo yapmak gerek. Kaldı ki tüm bu işlemler ağacın doğal tadını öldürüyor ve piposeverlerde sigara tiryakiliğine benzer bir tat körelmesine, beğenide tekdüzeleşmeye neden oluyor.

Don kafasındakileri hayata geçireceği dükkânı 1963 yılında, Brooklyn'de açıyor. Oğlunun adını kendi adına eklediği Don-Lou Pipes'ta Don'un elinden çıkanlar dışında pipo satılmıyor. Don briardan vazgeçmemiş elbette. Fark şu ki tek kişinin, dolgu, boyama, cilalama, vernikleme gibi işlemler olmadan yaptığı pipoların maliyeti çok düşük. Seçme Korsika ve Yunan briarından pipoları dünyanın hiçbir yerinde 7,5 dolara bulamazsınız! Don'un egzotik ağaçlarla deneyleri de devam ediyor. Bunlar içinde vurulduğu Brezilya pelesengi (*Dalbergia*

nigra).[13] Georges Herment bu ağaçtan yapılan pipoların etkisini "uyku verici, hatta hipnotize edici" şeklinde tanımlamış. Hayatı New York'un beton yığınları ve gürültüsü arasında, çocukluğundan beri çalışarak geçmiş Don'un aradığı tam da bu. Dahası var, dükkânda Don'un kendi hazırladığı harmanlardan da alabilirsiniz. Hangi ağacın, hangi tütünle, nasıl bir tat vereceği konusunda sizi aydınlatmaya dünden hazır.

1970'lere gelindiğinde, Don-Lou Pipes'ın varlığı eski tarz fabrikasyon pipolar ile dönemin Danimarka furyası arasında gidip gelen Amerika için müthiş bir fark. İşin ilginç tarafı, Don'un pipoları asıl kıymetini Brooklyn'deki küçük dükkânın dışında buluyor. O yıllarda bile bazı pipolarının ikinci el piyasasında 10.000 dolara alıcı bulduğunu biliyoruz.

Don pipo yapmayı 1990'ların başında bırakınca ve dükkânı ölümünden sonra ailesi tarafından kapatılınca Don-Lou Pipes yeni bir döneme girecek. Don'un pipoları yapıldıkları ağaçlar ve belki Don'un pipo felsefesi kadar egzotik sayılarak, Amerikalı pipo koleksiyoncularının en çok aradığı parçalar arasında yerini alacak.

EVE DÖNÜŞ

Giancarlo Guidi Pesaro'da doğar ve Pesaro'da büyür. Bölgenin köklü bir pipo geleneği vardır ama güzel sanatlar mezunu olarak, biraz da mecburiyetten başladığı pipo yapımcılığı yanlış zamana, Insubria fabrikalarının gölgesinde kalan yerel pipo üreticilerinin art arda kepenk indirdiği yıllara denk gelmiştir.

Ne var ki 1960'ların sonuna gelindiğinde, İtalyanların elin-

13) 1940'lara kadar bolca pipo ve enfiye kutusu yapılan gülağacı. 1992'de koruma altına alınmış ve ticaretine ciddi sınırlama getirilmiştir. Gerçek gülağacı pipolar çoktandır üretilmiyor ama Türkiye'de briarın "gül ağacı", "gül kökü" gibi isimlerle anılması nedense halen yaygın.

deki pipolarda Sixten Ivarsson, Poul Rasmussen, Sven Knudsen gibi isimler yazmaktadır artık. Pesaro'nun tanınmış işadamı Terenzio Cecchini bu gidişatı Insubria fabrikaları karşısında fırsat olarak görür. Piposever arkadaşlarının desteğini aldıktan sonra iş yetenekli, genç bir pipo yapımcısı bulmaya gelmiştir. Pesaro'daki Mastro de Paja fabrikası 1971 yılında kapılarını açtığında, üretimin başındaki isim Guidi'den başkası değildir. Guidi'nin tasarımları Cecchini'nin girişimciliğiyle birleşince ortaya kazançlı bir toplam çıktığı kuşkusuz. Mastro de Paja pipoları kapış kapış giderken, markanın dağıtımcısı Mario Lubinski ülkenin en büyük pipo dağıtımcısına dönüşür.

Cecchini'nin yanında geçen on yıldan sonra, artık kırkına merdiven dayamış Guidi için kendi kanatlarıyla uçma zamanı gelir. Mastro de Paja'dan kopardığı Bruto Sordi'yle birlikte, 1982 yılında Ser Jacopo'yu kurar. Cecchini ise Guidi'nin bıraktığı yerden devam etme çabasına girmiştir. 1983 yılında, genç ve hırslı bir muhasebeci olan Alberto Montini'yi fabrikanın başına geçirir. Pipo dünyasından yavaş yavaş uzaklaşır ve 1994 yılının bir Haziran sabahı evinden bisikletle çıkar, geride birisi karısına, diğeri Montini'ye yazılmış iki mektup bırakarak kayıplara karışır. Bir yıl sonra da Mastro de Paja'nın yeni sahibi Montini'dir.

Guidi özellikle Sordi'nin 1988'de ayrılmasından sonra, neoklasik tarzında sınırları gittikçe zorlar. Yaratıcılık arayışlarında türlü dünyalara, türlü diyarlara yolculuk eder ama dönüp dolaşıp sonunda yine Pesaro'ya gelir. 1996'da, ölümünden altı yıl önce piyasaya sürdüğü La Pipaccia serisinde, bu şehre sadakat nişanesi olarak, eski zaman gemicilerinin Pesaro limanında tüttürdüğü pipoları diriltmeye çalışır. Giancarlo Guidi Pesaro'da yaşar ve Pesaro'da ölür.

JAPON MUCİZESİ

Kyōichirō Tsuge 1945 yılında terhis olduğunda, aklında hayatını düzene sokmaktan daha fazlası yoktur. 1936'da, henüz 25 yaşındayken kurduğu ve fildişinden sigara ağızlıkları ile az da olsa pipo üretilen atölyesinin başına tekrar geçer.

Ne var ki savaş sonrasında Japonya bir yokluk dönemi yaşamaktadır. Amerikan işgal güçleri fildişi satışına izin vermez; Tsuge gider, kiraz ağacından yapar ağızlıklarını. Fakat bu sefer de piyasada sigara yoktur çünkü tütün saracak kâğıt bulunmamaktadır. İster istemez Japonya'da pipo furyası başlamıştır ki ülkenin yeni efendisi Douglas MacArthur'un mısır koçanı pipolu fotoğraflarının da bu ilgide etkisi vardır. Tsuge'nin kimini Japonya'nın çiçeği burnunda pipo tiryakilerine, kimini Amerikalı askerlere sattığı kiraz ağacı pipoları büyük rağbet görür. Amerikalı askerlerin beğenisi sayesinde, Tsuge eski düşmanlarının himayesine girmiştir.

1950'lerde Japon halkı sigara kâğıdı ve fildişi dâhil hiçbir şeyin kıtlığını çekmemektedir artık. Fakat bu dönemde patlak veren Kore Savaşı Tsuge için daha fazla pipo müşterisi, daha fazla pipo siparişi anlamına gelir. Öte yandan, Kent'in sigara tiryakilerine sağlık ve konfor vadeden asbest filtreleri sigara ağızlıklarının sonunu ilân etmektedir. Tsuge Japonya'nın ilk gerçek pipo şirketi olma kararını böylece verir. Kiraz ağacının yerini briar alır ve üretim uluslararası standartlara uygun şekilde tekrar düzenlenir. Danimarka'dan esen rüzgârın Japon kıyılarına ulaştığı 1969 yılında, Tsuge pipo ustalarını eğitim için bu ülkeye gönderir. Sixten Ivarsson ve Jørgen Larsen'le çalışan, her ikisi de sanatlarını babalarından miras almış Smio Satou ve Kazuhiro Fukuda bu ustalar arasında ön plandadır. Tsuge pipoları 1970'lerde Avrupa raflarında yerlerini aldığında, Almanlar Japonların kendilerine arabadan sonra şimdi de pipo satmaya çalışmasını hayli eğlenceli bulur. Ancak, Satou ve Fuku-

da'nın yaptığı pipolar Danimarkalı ve İtalyan ustalarınkilerle boy ölçüşmek üzere dünya sahnesine çıkmıştır artık.

Fukuda Tsuge'nin saygın serisi Ikebana'nın başındaki isim olarak, bayrağı Asami Kikuchi adlı, çıtı pıtı bir genç kadına teslim ettiği 2013 yılına kadar, şirketin vazgeçilmez ustası olacak. Satou yirmi beş yıl çalıştığı Tsuge'yle yolunu ayırıp Danimarka çizgilerinin gittikçe daha az görüldüğü pipolar yapacak. 1990'ların sonunda ise *urushi* denilen geleneksel lake desen tekniğini pipolarına uyarlayarak, Japon pipo sanatının en eşsiz örneklerine imza atacak.

DEDE

Lenfilm stüdyosunun bir Sherlock Holmes filmi çekmeye karar verdiği 1978'de, Leningrad'ın ve koca Sovyet ülkesinin dişe dokunur iki pipo ustası vardır. İkisi de pipo yapmaya 1930'larda başlamış.

Birincisi partinin "pipo bürokratı", ciddi mühendis Valentin Andreyeviç Kiselyov. Devletin Moskova'daki Yava pipo fabrikası için ithal ettiği briarın en kalitelisi ayrılıp ona gönderilir. Pipoları 300 rubleyi bulan fiyatlarıyla Sovyetler Birliği'nin ürettiği en lüks nesnelerden. Her biri üst düzey Batı pipolarının kusursuz ve bir o kadar da kuru, kupkuru taklidi. Batı'nın Henry Kissinger, Harold Wilson, Herbert Wehner gibi piposever devlet adamlarına hediye edilirler.

İkincisi Dede lakabıyla tanınan Aleksey Borisoviç Fyodorov. Şehrin bohem hayatının gediklilerinden, eski şarkıcı. 85 yaşında, atölyesinde öğrencileriyle çalışmaya, işler bitip votkadan çakırkeyif olunca gitarını alıp mazinin kabare yıldızı Aleksandr Vertinski'den söylemeye devam ediyor. Doğru, hayatında hiç briar işlememiş ama özgün üslûbunu yaklaşık kırk yıl boyunca yetkinleştirmiş. Öyle ki Nevski Bulvarı'nı arşınla-

yan çulsuz bohemler, Yava'nın briar pipolarının on katı fiyata satılsalar da Dede'nin ahlat ağacı yumrusundan yaptığı pipolardan vazgeçemiyor. Hal böyle olunca, Holmes'a pipo için kimin seçildiğini tahmin etmek zor değil.

22 Kasım 1979 akşamı, Leningrad Sinema Merkezi'nde gösterilen *Sherlock Holmes i Doktor Watson* o kadar beğenilir ki film ilk bölümü 22 Mart 1980'de yayınlanacak ve 1986'ya kadar sürecek bir televizyon dizisine dönüştürülür. Ancak, ufak bir sorun var. Diziyle birlikte ünlenince, pipoyu birileri aşırıvermiş. Çekimlere devam etmek için Dede'nin en deneyimli öğrencisi, 40 yaşındaki Vladimir Kazimiroviç Greçuhin'in kapısı çalınıyor. Çünkü Dede pipoyu yaptıktan kısa süre sonra, daha filmin çekimlerine başlanmadan bu dünyaya veda etmiş.

Greçuhin kayıp pipodan iki örnek yapıyor. Birisi Lenfilm demirbaşına katılacak, diğeri ise pipoyla duygusal bir bağ kurmuş aktör Vasili Livanov'da kalacak. Dede piposunun ülke çapında şöhrete kavuşmasını görememişti. Fakat öğrencisi Greçuhin'in Rusya'nın en ünlü pipo ustası olmasına tüm dünya tanıklık edecek.

PİPO SANATINDA ZEN

Tommaso Spanu 14 yaşında, Sardinya'daki yoksul köyünden gurbete çıkar. Marangozluk öğrenir ve 1962 yılında, kendisini pipo fabrikalarının merkezi Insubria yöresinde bulur. İtalyan pipo tasarımcılığının öncü ismi Jean Marie Alberto Paronelli tarafından keşfedilmesi gecikmez. Paronelli markasının en ünlü serisi Clairmont onun imzasını taşıyacaktır.

1979'a gelindiğinde, Spanu Insubria fabrikalarının hızla gerilediği pipo dünyasının çok değiştiğini anlar. Üstelik kuzeyin hayhuyundan sıkılmıştır. Köyüne döner ve kardeşleriyle beraber, tek bir makinanın bile kapısından sokulmayacağı pipo atöl-

yesini kurar. Memleket havasını iyice içine çeker. Briar pipolarında Sardinya fundası (*Erica scoparia*) kullanmaya başlamıştır artık. Bununla yetinmez, Akdeniz ikliminin, toprağının sunduğu başka nimetlerle de haşır neşir olur. Meşe mantarı kaplı Sardinya fundasından Sughero, limon ağacından Limone ve zeytin ağacından Olivastro serileri kendi hayranlarını yaratır.

Spanu 2015'teki ölümüne kadar doğa içinde süren hayatında aceleciliğe, zorlamaya yer vermez. Kardeşi Franco ham malzemeyi toplayıp atölyeye getirir, malzeme birlikte işlenir. Spanu o malzemeyle ne yapacağını ancak tezgâhın başına oturup malzemeyi eline aldığında kararlaştırır. Sevdiği işi sevdiği şekilde yapmasına engel olacaklara da yüz vermez. Öyle ki Mercedes-Benz kontrol paneli ahşap kaplamalarını tasarlaması için 1997'de teklif getirdiğinde, Spanu otomotiv devini "hele pipoları bitireyim de öyle bakalım" diyerek cevaplayacaktır.

USTA

Kopenhag Merkez İstasyonu'nda trenden inen Japon W.Ø.Larsen atölyesine doğru yola koyuluyor. 27 yaşındaki oyma sanatçısı aradığını Poul Rasmussen'in öğrencisi Hans "Former" Nielsen'in büyüttüğü, üstelik yıllardır Japonya'yı pipoya doyuran atölyede bulacağından emin.

Hiroyuki Tokutomi ülkesini saran pipo furyasından cesaret alıp 1972'de pipo yapmaya başlamıştır. Ancak, pipoları ne Danimarkalıların, ne de Tsuge ustalarının pipolarına benzeyince, işin ilmini kapmak için 1974 yılında Danimarka'ya gider. Ne var ki sanat evi değil, müdür Svend Bang'ın yönettiği bir ticarethane olan W.Ø.Larsen atölyesi onu hayal kırıklığına uğratır. Kopenhag'a gelmesinden daha bir hafta sonra, titizliğiyle meşhur Sixten Ivarsson'un kapısını çalar.

Ivarsson yağlı uzun saçlı, İspanyol paça pantolonlu, siyah

deri ceketli genci önce şöyle bir süzer, sonra kabul eder. Tokutomi'nin kendi tarzını, daha temelleri tam uygulamadan yansıtma hevesi Ivarsson'u biraz hayal kırıklığına uğratır doğrusu. Tokutomi'yi üç aylık eğitimin ardından Japonya'ya uğurlarken, "ünlü bir pipo yapımcısı olduğunda bana tekrar gel" der ve ilk günkü gibi süzdükten sonra, gülerek ekler: "Belki de kravatlı Japon işadamı kılığında çıkarsın karşıma."

Evet, Tokutomi pipo yapmayı gerçekten öğrenmiştir ama ne yazık ki Danimarkalılara ya da Tsuge ustalarına değil, kendisine ait tarzda pipolar yapmaya devam etmektedir. Pipodan vazgeçmese de fildişi heykelciklere ağırlık verir ve bu eserleriyle ödüller kazanır. Özgün, asimetrik stilindeki pipoların uluslararası beğeni kazanması ve tanınması ancak 2000'leri bulur. Tokutomi ünlü bir pipo yapımcısı sayıldığına nihayet ikna olduğu 2004'te Ivarsson'u ziyarete gider.

Üç yıl önce ölmüş ustasının mezarı başında, üzerinde yine siyah bir deri ceketle ama bu sefer kravat takmış halde dururken, kendisinin öğrenci yetiştirme zamanının geldiğini de anlar. Japonya'ya döndüğünde koyulacağı en önemli iş pipo yapmayı kızı Yuki'ye öğretmek olacaktır.

KİMYACI

Genç heykeltıraş Boulevard des Italiens'dan seğirtip Passage des Princes'e giriyor. Paris'in pipo mabedi, Sommer ailesinin 1936'da açtığı lületaşı pipo mağazası Aux carrières d'écume tam karşısında. Vitrini süsleyen, heykeli andıran Viyana işi pipolar gözlerini kamaştırıyor. Birkaç gün sonra geri dönecek ama pipo almak için değil.

Philippe Bargiel Sommer tarafından 1973'te böyle işe alınır. Kısa süre sonra, Samuel Alba, Hermann Flöge, Ludwig Hartmann gibi klasik Viyana imalatçılarının eserleriyle tanışır ve

ömrünün artık lületaşıyla geçeceğini anlar. Ancak, 1972'de gelen ihracat yasağı Sommer'i de vurmuştur. Eldeki lületaşı stoklarını tüketmeye başlayan Sommer Aux carrières d'écume'ü 1988'de kapatır. Şirket faaliyetlerini 1992'de tamamen durdurana kadar, yalnızca sipariş üzerine pipo yapacaktır.

Bargiel Sommer'de geçen on dokuz yılın ardından ortada kalmıştır ama pes etme niyetinde değil. Paris dışında, Crépy-en-Valois'daki küçük bir atölyeye çekilir. Avrupa piyasasına doluşan kaba işçilikli, sarı plastik ağızlıklı Türk pipolarına inat, bir Fransız kasabasında Viyana baharını yaşatmaya çalışır. Türkiye'den az miktarda çıkarabildiği lületaşıyla yaptığı, sayısı düşük, fiyatı çok yüksek pipolar özellikle Japonya'da ilgi görür. Bir yandan da antika lületaşı pipoların, cheroot ağızlıklarının kemik ve şimşir vidalarla, damla kehribarla Viyana usulü restorasyonunu yürütür.

Bargiel Türklerin elinden çıkan pipoların pek de iyi renklenmediğini yine bu yıllarda fark eder. Lületaşı pipoların klasik son dokunuşu ispermeçetin[14] Eskişehir'de duyulmadığını hayretle öğrenir. Türk pipo yapımcıları Avrupalı ustaların kalsinasyon için kullandığı, kimyasal yapısı ispermeçetten çok farklı balmumunu tavsiye etmektedir. Oysa Bargiel gibi bir gelenekçi için lületaşına büyük saygısızlıktır bu! Bargiel'e kalsa ispermeçetten asla vazgeçmez ama kaşalot avcılığı 1985'te dünya çapında yasaklandığından stoklar 1990'larda tükenince Bargiel alternatif aramaya başlar.

Amerika'da ispermeçet yasağı 1971'de gelmiş, o günden beri de ülkenin kozmetik sektörü Sonora Çölü'nde yetiştirilen jojoba (*Simmondsia chinensis*) bitkisinin yağına yönelmiştir. Bargiel de onların yolundan gider ama jojoba yağındaki palmitik asit ispermeçetin pipolar üzerindeki etkisini vermekte yetersizdir. Nihayet 2006'da, palmiye yağındaki palmitik asi-

14) Kaşalotun (*Physeter macrocephalus*) başından çıkarılan yağ. Parafinin yaygınlaşmasından önce en kaliteli lamba yağı olarak kabul edilirdi.

din setil alkolle reaksiyonu sonucu elde edilen setil palmitatın daha uygun olduğuna karar verir. Heykeltıraş iyiden iyiye kimyacıya dönüşmüştür şimdi.

Setil palmitat gerçekten de ispermeçetteki en önemli yağ esteridir, doğru ama ispermeçetteki diğer yağ esterlerinin piponun renklenmesinde etkisi nedir? Bargiel'in kafasına takılan soru budur şimdi. Ne var ki 2012 yılında, 59 yaşında ölümüyle soru cevapsız, pipo dünyası meraklı kimyacısından yoksun, pipo renklendirmenin mükemmel formülü de meçhul kalacaktır.

TSUSHIMA

1904 yılının Ocak ayında, Saint-Claude'daki Comoy fabrikasının kapısı çalınıyor ve Rus büyükelçisi Aleksandr İvanoviç Nelidov'un siparişi iletiliyor: Çarlık donanması için üç bin pipo. Askerliğin vakarına ve pratik gereklerine uygun sadelikte ve yekpare, yani ekstra ağızlıksız. Subaylar için Brezilya pelesenginden ve 20 cm boyunda, astsubaylar için abanozdan ve 16 cm boyunda, er ve erbaşlar için abanozdan ve 12 cm boyunda. Pipolar yapılırken Rus-Japon Savaşı patlak vermiştir ve tamamlandıklarında, Rus denizcilerin ağızlarında, ceplerinde Uzakdoğu denizlerine doğru yol alırlar.

Oppenheimer tarafından 1927 yılında satışa çıkarıldığında, Comoy fabrikası Georges Vincent-Genod'nun olur. 1959 yılında ise Vincent-Genod'nun torunu Jacques Craen fabrikanın yönetimini devralır. Craen'in emriyle yapılan kapsamlı temizlik sırasında, *otuz civarında tuhaf pipo bir köşede unutulmuş* halde bulunur. Bunlar tam da 1904'teki siparişte bildirilen tarza uyan, abanoz ve Brezilya pelesengi pipolardır. Firma bunlardan en azından hâlâ pipoya benzeyenlerini saklar.

Bu pipoların Alpler'in ötesinde duyulması 2000'leri bulur. İtalyan pipo camiası markaların, ustaların bitmek bilmeyen

rekabetinden bunalmış durumda, pipoya bakışın gittikçe mekanik, duygusuz bir hal almasından şikâyetçidir. Vincent-Genod'nun elindeki pipolara yakıştırılan öykü çok da sorgulanmadan, dramatik etkisi nedeniyle kabul görür. 27-28 Mayıs 1905'te yapılan Tsushima deniz savaşında, 21 Rus gemisinde denize gömülen 4380 denizcinin ağızlarındaki, ceplerindeki pipoların bunlardan olduğuna inanılır.

Milano Pipo Kulübü 2004 yılında, artık "Tsushima pipoları" olarak da anılan bu pipoların yüzüncü yılında, birisinin replikasını yapması için Pesarolu usta Franco Rossi ile anlaşır. Ancak, 1904'ten o güne, ustaların ilgileri ve becerileri değişmiştir. Rossi pipoyu briardan ve akrilik ağızlıkla yapar. Dahası pipoda estetik algılar gibi, toplumda rütbeye, sınıfa olan bakış da değişmiştir. Nitekim Milano Pipo Kulübü'nün replika için seçtiği model er ve erbaşlar için sipariş edilen, en küçük, en gösterişsiz pipodur.

ŞEYTAN

Hatfield ailesinin reisi William Anderson Hatfield ya da herkesçe bilinen adıyla Devil Anse evine dönmüş. Emektar Winchester'ını şöminenin arkasındaki duvara asıyor. Ardından, şömine üzerindeki mısır koçanı pipolardan birisini seçip, bıçağıyla doğradığı Kentucky halatını diderek içine koyuyor. Evin içi dumanla dolarken Devil Anse'in zihni de McCoy ailesini yok etmek için yeni planlarla doluyor.

Hatfield - McCoy Savaşı olarak bilinen ve Apalaş Dağları'nda 28 yıl boyunca süren kan davasının başkahramanı (ya da baş kötü adamı) Devil Anse 1891'deki kalıcı ateşkesin ardından yeni bir hayata adım atar. Dine yönelir ve 1911 yılında, 71 yaşındayken vaftiz olur ama Amerikan folklorunda her zaman ömrünün o 28 yılıyla, melek değil şeytan olarak anılmaya de-



vam eder.

History Channel yapımcıları Devil Anse'i oynaması için seçtikleri Kevin Costner'ın önüne iki pipo koyarlar. Birincisi Devil Anse'in gerçekten içtiği pipolara çok daha yakın bir mısır koçanıdır, ikincisi ise 19. yüzyıl sonundaki bazı modellerden esinlenen, cutty tarzında, çanak tasarımı hayli sıradışı, ahşap bir pipo. Costner ikinci pipoyu seçer. History Channel'da yayınlanıp da bu kadar çok tarih hatası içermesi tepki çeken *Hatfields & McCoys* dizisi yine de büyük ticari başarı kazanır ve 2012 yılında ödüle boğulur. Dizinin en unutulmaz kareleri arasında Devil Anse'in evinin verandasına oturup pipo içtiği sahneler yer almaktadır. Öyle ki henüz yıl dolmadan, ortalık dizideki piponun replikalarıyla dolar.

Hemen herkes buna gelip geçici bir furya gözüyle baksa da işler ABD'nin en büyük pipo satış sitesi Smokingpipes.com'un, Sixten Ivarsson ekolünün en ünlü temsilcisi Tom Eltang'a sitenin on beşinci yıldönümüne özel bir pipo için başvurmasıyla değişir. 2015 yılında piyasaya sürülen Tom Eltang's Devil Anse dizideki piponun Eltang tarafından yorumlanmış halidir. Böylece, Devil Anse'in artık kalıcı bir pipo modeli olduğu kabul edilir ve Apalaş Dağları'nın şeytanı ölümünden 94 yıl sonra bu sefer de dünya pipo literatürüne adını yazdırır.

PİPONUN DİRİLİŞİ

Devon kırlarında güzel bir gün. Genç kadın yürüyüşe çıkmış. Toprak üzerine dağılmış beyaz kil parçaları yine gözüne çarpıyor. O kadar çoklar ki! Ne olduklarını bilmiyor ama yitip gitmiş bir zamanın kalıntısı oldukları besbelli. Nihayet günün birinde, merakını gidermeye karar veriyor.

Heather Coleman'ın kil pipolarla 1970'lerde tanışması böyle. Fakat tanışmakla kalmıyor. Tarihe ve el sanatlarına merakı Heather'ı tutkulu bir koleksiyoncuya dönüştürüyor. Öyle ki yıllar içinde 2500'den fazla kil pipodan oluşan bir koleksiyonun sahibi olacak. Araştırmacı ruhunun dizginlenmesi de mümkün değil. Bugün Kil Pipo Araştırma Cemiyeti'nin en üretken üyelerinden olmasına şaşmamak gerek.

Heather 1997'de, hayat arkadaşı Natalie Winter'ın 24 saat bakımını üstleniyor. Üç yaşından beri anoreksiya hastası olan Natalie günde 105 hap ve ayrıca morfin almak zorunda. Yalnızca, günde 16 çorba kaşığı özel besin takviyesi yiyebiliyor. Bu şartlarda eve yeni bir geçim kapısı gerektiği açık ve Heather pipo yapmaya karar veriyor. Fırın kuruluyor, kalıplar yapılıyor, kil yoğruluyor, Dawnmist Studio pipoları 1998'de doğuyor.

Dawnmist Studio pipolarının tamamı içilebilir durumda ama en yoğun ilgiyi dönem kostümü aksesuarları olarak görüyorlar. Bir süre sonra da film yapımcıları başka yerde bulamadıkları pipolar için Heather'ın kapısını çalmaya başlıyor. Ne var ki bu filmlerde pipolar ya karenin küçük bir köşesinde kayboluyor, ya da gereksiz ayrıntı olarak görülüp kullanılmaktan vazgeçiliyor.

2014'te Heather'ın kapısını çalan, Deborah Moggach'ın *Tulip Fever* romanını beyazperdeye uyarlamaya karar vermiş Ruby Films yapım şirketi. Heather bu sefer umutlanıyor. 1600'ler Hollanda'sında geçen bir filmde pipo görünmemesi imkânsız olsa gerek. Film 2015 yılında hazır. Ancak, filmin



Dame Judi Dench ve bir Dawnmist Studio piposu nihayet 2017'de vizyona girebilen *Tulip Fever* filminde.

dağıtımcısı Weinstein Company vizyon tarihini dört defa erteleyince, Heather'ın Hollanda tarzı pipolarının sinemalarda arz-ı endam etmesi yılan hikâyesine dönecek.

Allahtan, aynı yıl bir başka yapım şirketi, Mammoth Screen de Heather'ın kapısını çalmış. Yine bir roman uyarlaması ve bu sefer öykü 1700'lerin sonunda, Devon'ın komşusu Cornwall'da geçiyor. Heather yıllar önce kırlarda görüp hayran kaldığı West Country[15] pipolarını şevkle yapıyor ve *Poldark* adlı dizi 8 Mart 2015 tarihinde, BBC ekranlarında yayınlanmaya başlıyor.

Poldark başarılı, Heather da elbette memnun. Dile kolay, neredeyse bir ömür adadığı pipolar, onun elinden çıkma örnekleri sayesinde bir kuşak arayla da olsa tüm İngilizlerin hatıralarında diriliyor.

15) İngiltere'nin güneybatı ucunda Cornwall, Devon, Dorset ve Somerset'i kapsayan coğrafi ve kültürel bölge.

ALBAY

1965 yapımı *Birkaç Dolar İçin*'in setindeyiz. Başrol oyuncusu Clint Eastwood için Tabernas Çölü'nün kızgın güneşi değil, İtalyan yönetmen Sergio Leone'nin ağzına sıkıştırdığı Toscano asıl sabır sınavı. Nedeni basit; Eastwood tütünden nefret ediyor. Rol arkadaşı ise durumdan hiç şikâyetçi değil. Evinden getirdiği lületaşı piposunu yakmış, keyfini çıkarıyor.

Spagetti Western filmleriyle dünya çapında ünlenen Lee Van Cleef antika pipolara meraklı bir piposeverdi. Özellikle WDC pipolarını toplar ve hem oynadığı filmlerde, hem de özel yaşamında keyifle tüttürürdü. Pipo dünyasında şöhrete kavuşmasını sağlayan da *Birkaç Dolar İçin*'de, intikam peşindeki Albay Douglas Mortimer'ı canlandırırken içtiği, WDC'nin 1800'lerin sonlarında ürettiği lületaşı pipo olmuştur. Şurası ilginçtir ki Van Cleef'in elindeki pipoda orijinal kehribar ağızlık sarı renkli, pleksiglas bir ağızlıkla değiştirilmişti. Ancak, Van Cleef'in ve piposunun hayranları bu ufak ayrıntıya asla takılmadı.

Birkaç Dolar İçin'i *İyi, Kötü ve Çirkin* takip eder. 1966 yılında, bu sefer yalnızca hazine peşindeki Van Cleef'in elinde bir WDC Wellington bulunmaktadır. Film öncekinden başarılı olur ama pipo için aynısını söyleyemiyoruz. Melek Göz'ün briar piposu her zaman Albay Douglas Mortimer'ın lületaşı pi-



posunun gölgesinde kalır. Öyle ki bu piponun replikaları halen "Lee Van Cleef piposu" adıyla, çeşitli imalatçılar tarafından üretilirken diğerini neredeyse kimse hatırlamıyor.

WARREN VE RUTH

Quentin Tarantino'nun 2015 yapımı *The Hateful Eight* filmi iki ödül avcısının ve avlarının 1877 yılı Wyoming'inde geçen öyküsü. Başkarakterlerden ikisi de pipo içiyor.

Samuel L. Jackson'ın canlandırdığı Marquis Warren'ın pipo-su karakterin kendisi kadar gizemli ve yabancı. Alp ülkelerine mahsus pipolardan olduğu anlaşılıyor ama Warren piponun çanak kısmını sürekli avuç içine sakladığı için ne olduğunu tam olarak kestirmek mümkün değil. Avucuna oturuş biçiminden, Waadtländer tarzında bir İsviçre piposu olduğunu düşünebiliriz. Eğer gerçekten böyleyse çanağın avuç içine saklanma nedeni çok basit çünkü Waadtländer pipolarda en yaygın kullanılan süsleme deseni inektir. Bu tarz pipoların kökeni Vaud kantonu, en önemli üreticisi ise Fransa sınırında, "İsviçre'nin Saint-Claude'u" olarak bilinen Kleinlützel köyündeki B.B.K. şirketiydi.

Piposu prodüksiyon ekibince verilmiş Jackson'ın aksine, Kurt Russell bir piposever olarak Lee Van Cleef'in yolundan



gitmiş, özel üretim Mastro de Paja'sını koleksiyonundan film setine taşımıştır. Bu yüzden olsa gerek, Warren piposunu sanki gizleyerek içerken, Russell'ın canlandırdığı John Ruth piposunu gururla, seyircinin gözüne sokarak tüttürür.

PİPOLARIN EFENDİSİ

Pipo içmediği veya pipo satmadığı halde pipo dünyasında çarpıcı bir etki yaratma onuru Yeni Zelandalı yönetmen Peter Jackson'a aittir. Yönetmenin Yüzüklerin Efendisi üçlemesi (2001-2003) genç kuşakta pipolara karşı ilgiye ve özellikle, Kıta Avrupası'nda okuma piposu, İngilizce konuşan ülkelerde churchwarden olarak bilinen, bazı modelleri "hanım piposu" olarak tanınan uzun saplı pipoların dirilişine neden olmuştur.

Yüzüklerin Efendisi filmleri neredeyse tüm ana karakterlerin pipo içtiği, ancak aktörlerden hiçbirisinin pipo içmediği filmler olarak da tarihe geçmiştir. Pipo içme sahnelerinde poliüretan "pipolar" ve görsel efektler kullanılmıştır. Dahası, filmlerde kullanılan pipoların Tolkien'in eserlerinde tasvir edilen pipolara ne kadar uyduğu, daha doğrusu uymadığı Tolkien araştırmacısı Mark Irwin'in 2012'de yayımlanan *Pipe Smoking in Middle Earth* kitabında ortaya konulmuştur.

Ancak, tüm bunlar film pipolarının replikalarının çeşitli imalatçılar tarafından üretilmesine engel olmayacaktır. Özellikle Vauen'in Auenland serisi yüksek fiyatlarına rağmen Yüzüklerin Efendisi'nin genç hayranlarından yoğun ilgi görür. Bu müşterilerden pek azı pipo yolculuklarına daha "ciddi" pipolarla devam eder. Çoğunluğu ise ani hevesle aldıkları Gandalf, Aragorn pipolarını kısa süre sonra bir köşeye atar.

BİR HOBBİT OLARAK TOLKIEN

J.R.R. Tolkien dört yaşında yetim, on iki yaşında öksüz kalınca, onu yetiştiren Katolik rahip Francis Morgan yazarın hem yalın dünya görüşüne, hem de pipo merakına damgasını vurmuştur. Nitekim Gandalf'ın büyüsüne, Elflerin asaletine düşkün Orta Dünya hayranlarının aksine, yazar kendisini Hobbitlerle özdeşleştiriyordu. Pipo içmenin yanında, pub'da arkadaşlarıyla bira içmek, taşra yemekleri yemek gibi sade zevkleri vardı ve herşeyden çok huzuru severdi.

Bu ünlü piposeverin, çoğunu uzun yıllardan beri kullandığı, az sayıda piposu vardır. 1. Dünya Savaşı yıllarında zaaf geliştirdiği, dönemin popüler tasarımlarını yansıtan Dunhill pipolarına özellikle değer verir. Bunların en azından birisinin, Alfred Dunhill'in sefer pipolarından olduğu sanılıyor.

Tolkien tütünler içinde, uzun içimiyle, şekerli tadıyla sevdiği Capstan Navy Cut'tan vazgeçmez. Öyle ki babasının "pipo otu" kutuları içinde büyüyen oğlu Christopher eline pipo almaya başladığı zaman onun yolundan gidecek ve piposunu Capstan'la dolduracaktır.

DAYANIKLILIK

Endurance, yani dayanıklılık adlı gemi 6 Ağustos 1914 günü Plymouth limanından yola çıkıyor. Büyük Savaş'ın pençesine yeni düşmüş yaşlı kıtayı ardında bırakırken, hedefi Antarktika, amacı kıtayı boydan boya geçecek ekibi karaya çıkarmak. Ekip başı, ünlü kutup kâşifi Ernest Shackleton'ın planı tıkır tıkır işliyor. Ta ki gemi 1915 Şubat'ında önce kıyıdan 85 mil açıkta bir buz kütlesine saplanana, ardından onunla birlikte sürüklenmeye başlayana kadar.

Shackleton gemiyi tahliye emri vermek zorunda kalır. Gö-

züpek kâşiflerin ağızlarının kenarında pipoları olmadan düşünülemediği bir çağdan bahsediyoruz. *Endurance* da seferin destekçilerinden, Wills tütün hanedanı vârisi Janet Stancomb-Wills'in bağışladığı Capstan tütünüyle doludur. Nihayet ekipten her kişinin yanına almasına izin verilen üç pound kişisel eşyanın bir pound'unun tütün olmasına karar verilir.

Ekip buz kütlesi üzerine kamp kurar. Okumak için yanlarına aldıkları Encyclopædia Britannica'nın o şartlarda daha anlamlı bir işlevini kısa sürede keşfederler: İncecik sayfaları pipo tutuşturmaya çok uygundur. Daha sonra, filikalara atlayıp 300 mil ötedeki Fil Adası'na taşınırlar. En büyük felaket de işte burada başlarına gelir. Ansiklopedi sayfalarından önce tütünleri tükenmiştir. Botlarında ısı yalıtımı için kullandıkları bohçalı saparna otunu hatırlarlar. Pipolardaki karbon ve katranın ota geçeceği umuduyla, pipolarla otlar birlikte kaynatılır. Sonuç büyük bir hayal kırıklığıdır.

Deniz yosunuyla, fok etiyle yaptıkları denemeler de başarısız olunca, Shackleton artık bir çare bulmak gerektiğini anlar. Yanına aldığı beş kişiyle filikaya atlayıp 720 mil uzaklıktaki South Georgia Adası'na doğru yola koyulur. Shackleton 30 Ağustos 1916 günü kurtarma gemisiyle birlikte Fil Adası'na döndüğünde adadakilere bolca tütün ve sigara da getirmiştir. Ancak, tütünlerin yüzüne bakılmaz ve sadece sigaralar yakılır. Çünkü bütün deneyleri hüsranla bitince, son çare olarak pipolarını üstten ince ince doğrayarak hazneye doldurup içmeye başlamış, pipolarını da böylece tüketmişlerdir.

Shackleton'ın seferi bırakalım Antarktika'yı kat etmek, karaya dahi ulaşamamasıyla başarısız ama kazazede ekibin kayıpsız kurtarılmasıyla başarılı sayılır. Sonuç ne olursa olsun, Shackleton cömert destekçisine vefayı ihmal etmez ve 1915 Ocak'ında keşfettiği bir buzula Stancomb-Wills adını verir.

DAĞLARDAN DENİZLERE

Ella Maillart ya da dostlarının kullandığı ismiyle Kini 1903 yılında, İsviçreli bir baba ve Danimarkalı bir annenin kızı olarak, varlıklı bir ailede dünyaya gelir. Ömrünün ilk yılları hastalıklarla geçince, eski bir sporcu olan annesi Dagmar çareyi kızını dağlara çıkarmakta ve ona kayak öğretmekte bulur. Kini haritalara ve macera kitaplarına ilgi duymaya da bu yaşlarda başlar.

Ailesi göl kenarına taşınınca Kini'nin yeni merakı yatçılık olur. Fakat orada da kalmaz. Avrupa'dan ayrılana kadar yelkende, çim hokeyinde ve kayakta İsviçre'yi başarıyla temsil edecektir. 18 yaşına geldiğinde, hiç yerinde duracak gibi değildir artık. Kâh arkadaşlarıyla birlikte Akdeniz'e açılır, kâh Atlantik'i aşan İngiliz teknelerinde çalışır. Denizden sıkıldı mı, sekreter, ressam modeli, aktris, öğretmen, dublör derken, sayısız işte çalışarak kıtanın altını üstüne getirir. Nihayet 1930'da Sovyetler Birliği'ne giderek kendisini uzak Asya'nın yalçın dağlarına, tekinsiz geçitlerine, ücra yollarına vurur. Altı yıllık Asya macerası sona erdiğinde artık tüm dünyada tanınmış bir gazeteci, gezi yazarı, fotoğrafçı ve kâşiftir ama bundan sonra da maceranın kokusunu aldığında yollara düşmekten geri durmaz.

Kini'nin tüm bu serüvenlerde en sadık yoldaşı pipolarıdır. Özlemini duyduğu, hatırlamanın onu mutlu ettiği şeyleri piposunun dumanında canlandırır. Atlantik'in ortasında tüttürürken ülkesinin dağlarını yâd eder, karaya döndüğünde ise bir gemiciden aldığı Scaferlati Caporal eşliğinde deniz maceralarını anlatır. 1997'deki ölümüne kadar, Chandolin'deki malikânesine çekildiği son yıllarını çevre sorunlarına dikkat çekerek ve pipolarını sevgiyle andığı anılarını yazarak geçirir.

KRALIN BAŞI

1911 yılında, yeni kraliyet yatı *RMS Medina*'ya binen V. George Delhi'de toplanan Durbar'a, yani Hindistan imparatorluk meclisine katılır. 1912 yılında, önceden paketlenmiş karışımlarını ilk defa piyasaya süren Alfred Dunhill de bu olayın anısına, karışımlardan birisini Royal Yacht, diğerini Durbar olarak adlandırır. Yalnızca Dunhill değil, bu sektördeki başka girişimciler de kralın hayranıdır. Kralın başı uzun süre figür pipolardaki en yaygın, en popüler yüz olacaktır.

Tüm bu hayranlığın elbette bir nedeni var. Kral ağır bir tütün tiryakisi ve teşvikçisidir. Yalnızca pipo değil, puro, sigara, dahası ne bulursa, hem de aşırı miktarlarda içer. Doğrusu, hem üst sınıfların yozlaşmasına, hem de alt sınıfların radikalleşme eğilimlerine karşı olan kralın hayatındaki en önemli aşırılık budur. Ne var ki bu alışkanlığı çeşitli sağlık sorunlarına eklenince hayatı iyiden iyiye zorlaşır. Bugün tütün kullanımından kaynaklı olduğunu ya da tütün kullanımının ağırlaştırdığını bildiğimiz pek çok hastalık kralın peşini bırakmaz.

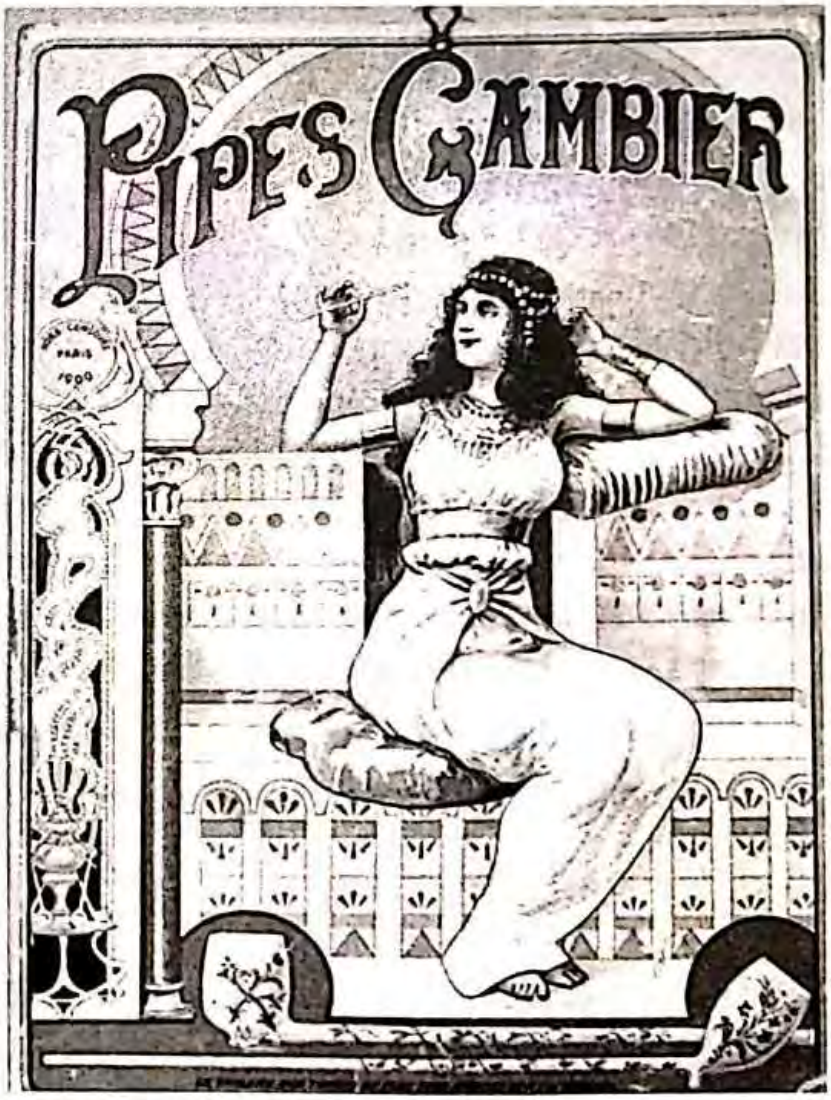
Ancak, tütünü bırakmayı da düşünemez. O yıllarda ülkenin seçkin zümrelerinde homeopati modası başlamıştır. 1918 yılında, kral Londra Homeopati Hastanesi'nden John Weir'i özel doktoru yapar. Weir kralın tütünü bırakmasına karşıdır çünkü ona göre, dalgalara hükmeden Britanya'nın denizci kralının en utanç verici hastalığı deniz tutmasına tütün deva olmaktadır. Böylece, kral hayatının geri kalan kısmını hem sağlık durumu, hem de tiryakiliği ağırlaşarak geçirir. İlginç bir not olarak, Bristol'daki homeopati hastanesi destekçisinin ünlü Wills ailesi olduğunu belirtelim.

1936 yılı Ocak ayında, kral uzun süren akciğer hastalığından acılar içindedir. Sarayın tıp heyeti başkanı Lord Dawson'ın emriyle, ölümünü hızlandırmak amaçlı enjeksiyonlar yapılır ve kral 28 Ocak 1936 günü bu dünyayı terk eder. Dö-

nemin figür pipolarındaki mağrur yüzü ise hem tütün kullanımı, hem de alternatif tıp furyaları konusunda tiryakilere bir uyarı olarak günümüze ulaşır.

METRES

1750 yılında, Fransa kralının 28 yaşındaki baş metresi Madame de Pompadour zor günler geçirmektedir. Kral XV. Louis Pompadour'un artan sağlık sorunları, özellikle solunum yolu



Pompadour pipolarının 1900 tarihli, anakronik reklam afişi. Pipo içen kadın Madame de Pompadour değil, Sarah Bernhardt'ın Fransız sahnelerinde ünlendirdiği Kleopatra.

hastalıkları nedeniyle onunla altı yıllık ilişkisini keser. Ancak, çevresinden de uzaklaştırmaz. Pompadour ömrünün kalan yıllarını bir yandan kralın sırdaşı ve gayri resmi danışmanı, diğer yandan sanatın ve düşüncenin cömert hamisi olarak geçirir.

Eşi Charles-Guillaume d'Étiolles tarafından çoktan terk edilmiş, sağlığı gittikçe kötüleşen ve üstüne, 1754'te önce dokuz yaşındaki kızını, hemen ardından da babasını kaybeden Pompadour teselliyi eski dostu pipoda arar. 1764'te tüberkülozdan öldüğünde, arkasında 300'den fazla parçaya sahip bir pipo koleksiyonu bırakır. Bu koleksiyonda Türk çubukları da vardır. Nitekim 1747'de, kralın kalbindeki yeri en sağlamken Bellevue'deki şatosuna asmak üzere, ressam Carle van Loo'ya sipariş ettiği tablolarda Pompadour çubuk tüttüren, etrafı cariyelerle, hizmetkârlarla dolu bir hanım sultan olarak tasvir edilmektedir. Pompadour asla sahip olamayacağını bildiği tacı bundan sonra ancak egzotik imgelerde ve tütün dumanında hayal edebilecektir.

Maison Gambier 1890 yılında, kadın tüketicileri pipoya çekecek bir proje tasarlarken akıllardaki isim bellidir. Emaye kil üzerine kakma yöntemiyle işlenmiş, yaldızlı çiçek motifleri taşıyan Pompadour pipo serisi 1. Dünya Savaşı'na kadar üretilir. Bu pipoların beklenen ticari amaca ne kadar ulaştıkları kuşkulu olsa da Pompadour isminin hem sanatla, hem pipoyla daha çok özdeşleşmesine hizmet ettikleri açıktır.

PANTOLON VE PİPO

1832 yılında yayımlanan *Indiana* adlı roman büyük sükse yapınca, Fransız edebiyatı yeni bir yazar, kitabın kadın yazarı Amantine Aurore Lucille Dupin de yeni bir ad kazanır: George Sand. Sand'ın şöhretine sadece yazarlığı değil, "erkeksi" davranışlarından ikisi de etki eder. Birincisi pantolon giymektir.



George Sand pipo içiyor. Alfred de Musset'nin 1833 tarihli çizimi.

Sand bu davranışına her zaman makul ve pratik gerekçeler bulmuştur. İkincisi ise pipo içmektir. Sand buna herhangi bir gerekçe bulmaya lüzum görmemiştir.

Sand'ın pipo merakının gerçek bir pipo düşkünü olan Alfred de Musset ile ilişkisiyle beraber, 1833'te alevlendiği sanılıyor. Bundan sonra pipo Sand'ın tarzının ayrılmaz bir parçası olur. Öyle ki eleştirmenlerin yeni bir kitabını taşa tuttuğu dönemde, "zaferimin dumanı pipomun dumanı kadar değerli değil" şeklindeki alaycı vecizeyi odasının kapısına astırır. Sand sapı bir metreye yakın, Türk çubuklarını andıran lületaşı pipoları severdi. Hatta bu pipoları tanıtmak için bir misyoner gibi hareket ettiği biliniyor. 1843 yılında, ressam Eugène Delacroix'ya bu pipolardan birisini hediye eder. Delacroix mektubunda şöyle yazar: "Eğer bu piponun içimi de boyu gibiyse pipoların zümrüdüankasını bulduk demektir."

Sand'ın 1876'da sona eren hayatı aralarında aktris Marie Dorval'in de bulunduğu ileri sürülen tutkulu aşklar, edebi değeri tartışmalı eserler ve gelgitli siyasi görüşlerle örülüdür. Bu nedenle, piposeverliğinin zamanla gölgede kalması, hatta bazılarının Franz Liszt'in yazar sevgilisi Marie d'Agoult ile karış-

tırarak Sand'ı esasen puro tiryakisi bilmeleri şaşırtıcı olmaz. Ta ki Chacom markası George Sand piposunu piyasaya sürene kadar. Evet, bu pipo Sand'ın içtiği pipolarla pek ilgisi olmayan, klasik bir "okuma piposu"dur ama yazarın ünlü piposeverler arasında haklı yerini tekrar kazanmasına yeter.

SERSERİ

1870 sonlarında, Fransız edebiyatının kötü çocuğu Arthur Rimbaud henüz 16 yaşında bir serseridir. Yazın evden kaçıp Paris'e gitmeye çalışmış, fakat yakalanarak gerisin geri memleketi Charleville'e yollanmıştır. Evde hepi topu on gün kalır ve tekrar kaçar. Ancak, bu sefer Charleville'den ayrılmayacaktır.

Beş parasız Rimbaud arkadaşı Ernest Delahaye'le birlikte, Ardenneler'de rahat, ucuza bulunan Semois tütününü yine bölgede üretilen Gambier marka piposuna doldurarak arar teselliyi. Ne var ki Fransa-Prusya Savaşı devam etmektedir ve Aralık ayında Charleville bombalanınca Rimbaud'nun piposu da kaybolur.

Rimbaud 1871 Eylül'ünde Paris'e yerleşir ve Paul Verlaine'le çalkantılı ilişkisi başlar. Bu dönemde daha pahalı pipolara, daha pahalı tütünlere, hatta tütünden çok daha ağır maddelere doyar ama yitirdiği piposu da asla unutulmaz. Çünkü Rimbaud aynı yıl yazdığı *Akşam Duası* şiirinde geçen "dişlerimin arasında bir Gambier" dizeleriyle onu ölümsüzleştirmiştir.

MÜNZEVİ

Fransa'nın küçük bir taşra şehrinde New Orleans, Chicago kulüplerinin tınıları yankılanıyor. Montauban gençliği cazı keşfetmiş. İçlerinde cazla Paris'teki öğrenciliğinde tanışmış, delifişek bir baterist var: Georges Herment nam-ı diğer Jo. İle-

ride Paris sahnelerinin aranan ismi olacağı konuşuluyor.

Ne var ki 2. Dünya Savaşı Jo'yu baterisinden ayıracak. Önce seferberlik, ardından dünyanın öbür ucu Pomeranya'daki esir kamplarından üç kaçış denemesi, bir kaçış derken, Jo savaş defterini ağır ruhsal hasarla kapatacak. Küçücük Montauban bile Jo'ya boğucu geliyor artık. 1948 yılında, yakınlardaki La Madeleine mağaralarında inzivaya çekilir. Sonra da Penne köyüne yerleşip burada postacılık yapmaya başlar.

Fakat Jo'nun baterisinden uzaklaştığını sanmayın. Aksine, Fransız cazının aykırı çocuğu (zengindir, küstahtır, cazda yenilikçilerden nefret eder ve daha da fenası, monarşisttir) Hugues Panassié Jo'nun daveti üzerine Montauban'a yerleşmiştir. Böylece, Boris Vian gibi isimlerin de üye olduğu Hot Club de France Montauban'a taşınmış, ülkenin güneybatısında Paris'e alternatif bir caz kutbu oluşmuştur. Bu yıllarda Jo da Trio Jimmy Réna'da çalıyor.

Jo ve Panassié'nin paylaştığı diğer tutku pipo. Panassié ile pipo üzerine sohbetleri, hele köy evinde, şömine başında geçirdiği münzevi pipo seansları Jo'nun aklına bir pipo rehberi yazmayı getirir. Kitabındaki çizimleri de özene bezene, kendisi yapar. Kitap 1952'de, *La Traité de la pipe* adıyla yayımlanır ama Jo yeni bir şöhretin tadını çıkarmaya fırsat bulamayacaktır.

1952 Aralık'ında, bir konser öncesi evinde hazırlanırken şömine kazası yaşanır ve Jo feci şekilde yanar. Yıllar süren rehabilitasyon sonunda, bir daha bateri çalamayacağı kesinleşir. Ömrünün son demlerini şiire adar ve 1964'te Antonin Artaud Edebiyat Ödülü'nü kazanır. Bu arada pipo rehberi büyük süksе yapmış, 1954'te, Castello'nun kurtarıcısı Wally Frank'in önsözüyle ve *The Pipe Book* adıyla İngilizceye çevrilmiştir. Dünya çapında sayısız piposever nasıl pipo içileceğini Jo'dan öğrenir.

Bugün baktığımızda, Jo'nun kitabı çok eskimiş tavsiyeler, kimisi kesinkes yanlışlanmış bilgiler ve fazlasıyla öznel görüş-

ler içeriyor. O dönem yazılmış nice benzerinden ayrılmasını ve halen en sevilen pipo rehberi olmasını sağlayan yönü ise her satırında yansıyan, içten bir tutku.

VATAN HAİNİ

1916 yılında Almanya savaşın en umut dolu günlerini yaşamakta. Reich dünya imparatorluğu hedefine taş koyup duran Britanya'yı nihayet dize getirecek. "Tanrı İngiltere'yi kahretsin" sloganı her yerde. Vatan haini gözüyle bakılan bir avuç Alman bu çılgınlığa tepki göstermekte yine de kararlı.

Çocukluğu Pomeranya'da, Prusya değerlerine sadık ailesinin işlettiği bir subay gazinosunda geçmiş, 23 yaşındaki ressam Georg Groß Almanya'yı saran coşkuya anlam veremeyenlerden. Ona göre Prusya militarizmi ve yavrusu Alman milliyetçiliği ülkeyi vadettikleri zafere değil, sadece felakete sürükleyebilir. İngiliz karşıtlığını protesto için adını John Heartfield'e çeviren arkadaşı Helmut Herzfeld gibi yapmaya karar veriyor. Fakat Helmut kadar iddialı değil. "George Grosz" yeterince İngilizce geliyor kulağına.

Savaşın tozu dumanı dağılıp mağlûbun Almanya olduğu kesinleşince, George bir karar daha veriyor: Alman tütünlerine bir daha el sürmeyecek. Alfred Dunhill'in, dünya pipo tiryakilerinin vazgeçilmezi haline gelmiş karışımlarına meraklı. Ancak, Weimar Almanyası'nı 1921'den itibaren kıskaca alan ve 1923'te zirve yapan hiperenflasyon hevesini kursağında bırakacak. Ne mutlu ki sevdiği tütünleri ona gönderebilecek birisi var.

George ressam August Neven Du Mont'un gazeteci oğlu Mark'la anlaşma yapıyor. İngiltere'de bulamadığı Almanca gazeteleri ve dergileri Mark'a yollayacak, Mark da Dunhill tütünlerini, hele George'un âşık olduğu Durbar'ı. Hep sallantı-

daki ekonomisini vergilerle ayakta tutmaya çalışan Alman devletinin hışmına uğramamak için, tütün değil alelade bir hediye gibi paketleyerek elbette.

George günlerini resim yaparak ve pipo içerek geçiredursun, Almanya dünya savaşı günlerini mumla aratacak yeni bir çılgınlığın eşiğinde. George'un politik sanatı dâhil, karşısındaki hiçbir güç Adolf Hitler'in kararlı yükselişini durduracak gibi değil. 1932 Temmuz'undaki seçimlerden Hitler'in partisi birinci çıkarken, George Almanya'yı, Almanya George'u bir kez daha kaybediyor.

George 12 Ocak 1933'te, tütüncü dükkânları Dunhill kutularıyla dolu, Mark'ın sevkiyatı geciktiğinde mahkûm olduğu Alman tütünlerinin yüzünü asla görmeyeceği New York'a göç ediyor. Hitler sadece yüzde 33 oyla elde ettiği tek adam iktidarını 23 Mart'ta kurduğunda ise Almanya'nın resmi vatan hainleri listesindeki yerini alıyor.

ANARŞİST

Georges Brassens savaş yıllarını Alman çalışma kamplarında hırpalanarak geçirmiştir. Savaş bittiğinde, 24 yaşındaki bu ağırbaşlı Akdenizli savaşa, militarizme ve tüm ordulara karşı öfkesini akıtacak bir mecra peşindedir şimdi. 1946'da Anarşist Federasyon'a üye olur, anarşist gazetelerde yazmaya başlar. Ancak, yoldaşlarından farklı olarak, politikada ve yaşamda en sert tarafı sözleridir. İki yıl sonra, örgütünden ayrılarak yeni arayışlara girer.

Brassens 26 Ocak 1952 gecesi, Paris'in Chez Patachou kabaresinde gitarıyla, güneyli aksanıyla sahneye çıktığında, dönemin caz modasına kapılmış benzerlerinin arasından sıyrılması zor olmaz. Chanson geleneğini 2. Dünya Savaşı sonrasında yeni bir kalıba döken isimlerden Jacques Brel teatral tarzıyla,


Libération

Impôt sur la fortune: les communistes boudent

BRASSENS CASSE SA PIPE

Léo Ferré mesafeli sanatçı kişiliğiyle cazibe yaratırken, o yalnızca sözlerine güvenir. Fransız Akademisi'nin şiir büyük ödülünü 1967 yılında almasını sağlayan da anarşist görüşlerini öykücü, alaycı bir dille aktaran şiirleri, şarkı sözleridir.

Brassens'in dış görünüşünü tamamlayan öğelerden birisi posbıyığı, diğeri de elbette piposuydu. Konserlerinden röportajlarına, fotoğraf çekimlerine kadar her yerde piposuyla boy gösterirdi. Hele plak kapakları! Yeni bir albümü çıkmayagörsün, Fransız piposeverler dükkânlara koşup Brassens'in piposundan isterler. 1960'lar Fransa'sında Brassens ismi pipoyla eşanlamlı hale gelmiştir artık. Örneğin, Brassens'e tapan genç Joe Dassin ona özenip pipoya başlar ama hayli farklı olan kendi yolunu çizdiğinde purolara sarılacaktır. Öte yandan, uyarcılığa eleştiriyi sanatı haline getiren Brassens'in tütün konusunda pek anarşist olmadığını biliyoruz. Mavi paketlisinden olmak şartıyla, Scaferlati Caporal ona her zaman yeter. Asbestli pipo modasının son temsilcilerinden olduğunu da ekleyelim. Memleketi Sète yakınlarında amyant fabrikası işleten

bir dostunun hediye ettiği, çok sayıda asbestli piposu vardı.

Brassens 29 Ekim 1981 günü, kaldırılması için ömür boyu mücadele ettiği idam cezası yasalardan çıkartıldıktan bir ay sonra öldüğünde, Fransa son pipo ikonunu yitirmiş olur. Haberi kapaktan tam sayfa duyuran *Libération* gazetesi anarşist, şair ve şarkıcıyı General Lasalle'den yadigâr deyimle, "piposunu kırdı" diyerek uğurlar.

VASİYET

1956 yılında Küba'ya bir pipo tiryakisi olarak ayak basan Arjantinli devrimci Che Guevara ünlü Havana yaprağına hayran kalır ve Sierra Maestra'da piposunu Küba purosuyla doldurmaya başlar. Bundan sonra, purolar, özellikle en sevdiği Montecristo No 4 ve pipoları Che için birbirini bütünleyen keyifler olacaktır.

Devrim sonrasında, Che puro içerken sayısız poz verir. Bunlardan bir kısmı Küba purolarının reklamını Amerikan ambargosuna rağmen yapmak içindir çünkü görüntülerinin çok geçmeden uluslararası basında yayılacağını Che çok iyi bilmektedir. Fotoğraf makinaları, kameralar başka tarafa döndüğünde ise kalan purosunu açar ve piposuna doldurarak bitirir.[16] 1965 yılında atıldığı Kongo macerasında da bu yönden sıkıntı çekmez. Yanında getirdiği puro stokları sayesinde piposunu Havana yaprağı ile doldurup tüttürmeye devam eder.

Che'nin hayatı 1967'de, Bolivya'da çok farklı bir seyir alır. 8 Ekim günü Bolivya ordusu tarafından yakalanır ve sorgulanmak üzere bir okula götürülür. Puroları biteli çok olmuştur.

---

16) Sırf bu davranışı bile Che'nin kötü bir puro tiryakisi olduğunu ortaya koyuyor. Çünkü puronun "filtre"si ta kendisidir. İçilmesi böyle kesintiye uğradığında, nem ve katran soğuyarak hapsolur ve puronun kalan kısmındaki tütün tarafından emilir.



Raúl Castro ve Che 1958'in Sierra Maestra'sında

Günler önce aldığı yerli tütünü de tükenmiştir. Ertesi gün sorgucularından tek isteği piposu ve biraz tütün olur. Pipo Che'nin çantasından çıkarılır, bir askerden alınan sigara Che'ye uzatılır. Che sigarayı kırar, pipoya doldurur ve piposunu içmeye başlar. Öldükten sonra piposunun kendisine iyi davranmış olan bir ere verilmesini ister.

Che'nin tütün isteği yerine getirilmiştir ama vasiyeti yerine getirilmez. Sorguya nezaret eden Küba asıllı CIA ajanı Félix Rodríguez Che'yi öldürme emrini uygulayan çavuş Mario Terán'a armağan eder pipoyu. İçinde kalan tütünleri ise anı veya ganimet niyetine yanına almıştır.

PİPONUN İNTİKAMI

Lenin tütün içmeyi zavallılık, hastalık olarak görürdü. Troçki değil tütün kokusuna, dumanını görmeye bile tahammül edemezdi. Oysa Stalin'in en tanınmış yönlerinden birisi pipoya düşkünlüğüydü.

Stalin'in Edgeworth, Prince Albert gibi Amerikan harmanları-



"Stalin'in Piposu". Viktor Deni'nin 1930 tarihli propaganda afişi.

nı keyifle içtiği biliniyor. Ancak, "halkların babası"nın özel harmanı bu alelade tütünlerden çok farklıydı. Kırımlı Karay tüccar Samuil Gabay'ın 1864'te kurduğu, Moskova'nın Yava fabrikasında, aynı adı taşıdığı Hersek tütünüyle üretilen Herzegovina Flor sigarasından birkaç dal kırar, piposuna doldururdu.

Moğolistan başbakanı Peljidiin Genden 1935 yılında, Moskova'daki bir yemekte iyice sarhoş olup Stalin'le tartışmış, daha da fenası, sevgili kiraz ağacı piposunu ağzından alıp yere atarak üzerinde tepinmeye başlamıştı. Genden iki yıl sonra tutuklandı ve Japon casusu olduğu suçlamasıyla Moskova'da kurşuna dizildi.

MÜZE

1940 yapımı *Sibiryalılar* filmi Novaya Uda köyünde yaşayan iki piyonerin[17], Seryoja ve Pyotr'un öyküsü. Stalin'in 1903 yılında sürgüne gönderildiği köyde 1933 yılında bir Stalin Müzesi açılmıştır ve çocuklar hayatlarının her anını Stalin efsanesiyle yaşamaktadır. Stalin'in sürgünden kaçarken piposunu Novaya Uda'da bıraktığını öğrenince pipoyu bulup liderlerine teslim etmeye karar verirler.

Nihayet buldukları pipo yerel halkın Stalin Müzesinin salonunu doldurup topluca içtikleri el işi, süslemeli, etnografik pipolardan çok farklıdır. Sadece Stalin'e ait olmasının verdiği büyüyle değil, herşeyiyle liderin Sovyetler Birliği'ne çizdiği kaderi temsil etmektedir: Modern tasarımlı, yerli malzemeden, makina imalatı, sade ve işlevsel. Çocuklar pipoyu Stalin'e ulaştırdıklarında Kremlin'de diğer piyonerlerle beraber kutlama yapılır. Stalin'i canlandıran ünlü aktör Miheil Gelovani böyle sadakatle yetişen bir neslin liderini asla yüzüstü bırakmayacağı inancını çok iyi yansıtır.



Seryoja ve Pyotr kutsal pipoyu nihayet buldular.

17) 1922'den itibaren Sovyetler Birliği'nde faaliyet gösteren, partiye bağlı gençlik yetiştirme amaçlı izci örgütü üyeleri.

Oysa *Sibiryalılar*'ın üzerinden yirmi bir yıl geçtikten sonra Sovyet ülkesi çok değişmiştir. Komünist partinin Stalinsizleştirme politikası kapsamında, Novaya Uda'daki müze 1961 yılında kapatılır. İçindeki eşyalar, kitaplar boşaltılır ve kapısına kilit vurulur. Stalin'in köydeki anısıyla birlikte, köy halkının bir zamanlar "halkların babası"nı hatırlayarak, huşuyla pipo tüttürdükleri salon da tarihe karışır.

ON ÜÇ PİPO

Sovyet yazar İlya Ehrenburg'un 1923'te yayımlanan, *On Üç Pipo* adlı öykü kitabı gerçek bir temalar derlemesidir. Öykülere konu pipolar yazarın ilk gençlik yıllarından itibaren topladığı, çoğu antika olan pipolardan esinlenmiştir. Ehrenburg birinci pipoda değeri ancak yitirilince anlaşılan şeyleri, ikinci pipoda sınıf kinini anlatır. Üçüncü pipoda Yahudi köklerine döner. Dokuzuncu pipo ise bir emperyalizm taşlamasıdır. 1929'da ikinci pipo, yani minik komünar Jules Roux'nun öyküsü Kote Marcanişvili tarafından sinemaya uyarlanır ve dönemin sosyalist gerçekçilik atmosferinde başarı kazanır.

Pipo Ehrenburg'un ömür boyunca sarıldığı tutkularından birisi olmuştur ama pipolarının ona her zaman şans getirdiğini söyleyemiyoruz. 1930'larda, Ehrenburg komünistler için "edebiyat kahramanı", gerçeküstücüler, hele ki Ehrenburg'un ölçüsüz eleştirilerinin sürekli hedefi André Breton için ikiyüzlü bir parti bürokratıdır. 1935 yılı Haziran ayında bir gün, Ehrenburg Montparnasse Bulvarı'nda gezinmekte, pipoları için tütün aramaktadır. Breton onu tanır, peşinden tütüncü dükkânına girer. Yüksek sesle kendini takdim eder ve Ehrenburg'u tokatlamaya girişir. Ehrenburg bir Sovyet temsilcisine saldırmanın bedelini ağır ödeyeceğini Breton'a söyleyerek oradan uzaklaşır.



On Üç Pipo'nun 1934 basımının kapağı.

On Üç Pipo'nun yayımlanmasından 43 yıl sonra, bu sefer Vojtěch Jasný kitaptaki öykülerden aşk ve tutku temalı üçünü sinemaya uyarlar. Uluslararası bir kadroyla çekilen, Çekoslovakya-Avusturya ortak yapımı film 1966 Cannes Film Festivali'ne katılır. Ne var ki yönetmenin vodvile dayalı tarzı ne seyirciyi tatmin edebilir, ne eleştirmenleri, ne de Ehrenburg'u. 1967 yılında ölen Ehrenburg'un pipolardan yana son bahtsızlığı da bu olur.

TİRYAKİ

Luciano Lama 1970'ler İtalya'sının ilginç bir yıldızı. İtalyan Komünist Partisi'nin ağır toplarından, İtalyan Genel Emek Konfederasyonu'nun başkanı ama aynı zamanda, nereye gitse

ağzından düşürmediği Peterson De Luxe 4S piposuyla bir pipo ikonu. Öyle ki Peterson'ın bu modeli İtalya'da "Lama piposu" olarak tanınmaya başlıyor.

Arkadaşı Mario Lubinski'ye göre, tüm İtalya'nın İtalyan pipoları içmeye başladığı bir çağda, Lama insanlara kötü örnek oluyor. Nihayet Mastro de Paja'nın, Giancarlo Guidi imzası taşıyan Ciocco serisinden bir pipoyu Lama'ya hediye ediyor. Lama pipoyu yakıyor, bitiriyor ve ardından, piposeverliğini bilenlerin hediye ettiği, fakat bir daha dönüp yüzüne bakmadığı sayısız piponun arasına koyuyor. Ertesi gün yine Peterson De Luxe 4S piposuyla kameraların karşısında. Lama tütün konusunda da kargadan başka kuş tanımıyor. Bir paket Balkan Sobranie, bir paket Italia alıp ikisini güzelce karıştırıyor ve bıkmadan usanmadan tüttürüyor.

Sağdaki piposeverlere sorarsanız, Lama ideolojisinin getirdiği darkafalılığın kurbanı. Soldaki piposeverlere sorarsanız, Lama piponun üstündeki sahte aristokrat cilayı siliyor. Oysa tüm bu keskin görüşler onun umurunda değil. Herkese verdiği yanıt belli: "Ben pipo koleksiyoncusu değil, pipo tiryakisiyim. Başka pipolar, başka tütünler aynı keyfi vermiyorsa ben ne yapayım?"

KURŞUN YILLARI

İtalyan parlamentosunun 1978 yılındaki cumhurbaşkanı seçimi kilitlenince, nihayet sosyalist Sandro Pertini on altıncı turda, sürpriz milli mutabakat adayı olarak seçimi kazanıverir. Şimdi herkes 1896 doğumlu eski gazeteci ve partizanın Quirinale Sarayı'nda ne yapabileceğini merakla beklemektedir.

Pertini'nin cumhurbaşkanlığı sağdan ve soldan terörist eylemlerin İtalya'yı sarstığı Kurşun Yıllarının en sert dönemine denk gelir. Bir yandan politik şiddet, bir yandan organize suç

ve siyasi partilerde yozlaşma, diğer yandan "devlet içinde devlet" P2 locasının etkisi İtalyanların kurumlara güvenini sıfıra indirmiştir. Pertini, bu manzarayı değiştirmeye yaşından beklenmeyecek bir enerjiyle çabaladığı beş yıl boyunca piposunu ağzından eksik etmeyecektir.

Toto Cutugno'nun ünlü*L'Italiano* şarkısında "cumhurbaşkanı olan partizan" diye andığı Pertini pipoya da partizanlık günlerinde, 1944 yılında başlamıştı. Bundan sonra, piposuz bir fotoğrafını bulmak neredeyse imkânsızdır ama Pertini için, pipo toplamak pipo içmekten daha büyük bir keyif olmuştur hep. İlk gözdesi Dunhill zamanla yerini İtalyan pipolarına bırakır ve Pertini önce Castello'nun, sonra Mastro de Paja ve Tommaso Spanu'nun cömert müşterisi haline gelir. 1990'da öldüğünde, ardında gözü yaşlı bıraktığı pipoların sayısı 750 civarındadır.

Bu yıllarda İtalya'ya umut aşılayan bir başka ismin, 1975'te Gök Mavililerin başına geçen teknik direktör Enzo Bearzot'un da piposever olması ilginç bir tesadüftür. Pertini'yle arasındaki pipo dostluğu 1980'de kurulur. Madrid'in Santiago Bernabéu Stadyumu'ndaki 1982 Dünya Kupası final maçı sonunda, kupa kaptan Dino Zoff'un ellerinde yükseldiğinde, Pertini şeref tribününde, Bearzot saha kenarında, pipolarını hem bu sevince ortak etmekte, hem de onları Kurşun Yıllarının karamsarlığını dağıtan simgeler olarak hafızalara kazımaktadır.

BAŞBUĞ

1954 yılında, kara mizaha düşkün, sivri dilli, genç karikatürist Bombay'ın basın dünyasında kendisine yer aramakta. Ünlü bir yazarlar ailesinden gelen Bal Keshav Thackeray ucuz Trichinopoly cherootları yerine pipo içmesinin aile imajına daha uygun olacağı tavsiyesine kulak verip ilk piposunu eline alıyor. Bu pipo onun Hindistan'ın en tartışmalı ve en renkli si-

yasetçisi olmasına tanıklık edecek.

Thackeray'nin pipo koleksiyonu yıllar içinde devasa boyutlara ulaşırken 1966'da kurduğu Shiv Sena adlı parti büyüyüp güçlenmektedir. Shiv Sena namını Bombay'da tüm hayatın felç edildiği genel grevler ve bolca kaba güç kullanılan yasadışı eylemlerle duyurdukça, Thackeray de hapishaneyi yol eder ve taraftarları arasında Senapati, yani başbuğ, basında ise "Bombay'ı yakan adam" olarak tanınır.

1995'teki kalp ameliyatının ardından doktorlar elinden hiç düşürmediği pipoyu artık bırakmasını söyler. Thackeray puroya geri döner. Bu sefer Churchill tipi, pahalı Havana puroları içmektedir. Pipo tütününü özleyip özlemediğini soranlara "Three Nuns çok değişti, Prince Henry piyasada yok, iyi tütünleri hatırlamak kötü tütünleri içmekten daha iyi" diye cevap verir. Yine de pipoya hasretle, purolarını asla ağızlıksız içmez.

Yeğeni Raj Thackeray 2006'da kendi partisini kurar ve amcasını da aşacağı, sadece Bombay'ı değil, tüm Maharaştra eyaletini yakacağı tehdidini savurur. Thackeray'nin toy yeğenine verdiği cevap hayatında değişmeyen belki tek şeyin mizah anlayışı olduğunu göstermektedir: "Ömrüm boyunca sayısız pipo, puro yaktım ama Maharaştra'yı yakabilecek adam haline gelmem 40 yılımı aldı."

ÇUBUK

Enfiye düşkünü Napolyon pipoyu keyif değil, daha çok diplomasi aracı olarak görürdü. Mecliste pipo tiryakisi ve hatırlı birisi mi var, piposunu hazırlatır ve ona seve seve eşlik ederdi. Ama çoğu kez piposunu yakmadan!

1798'de Mısır'a maliye bakanı atadığı Kıpti ileri geleni Circis el-Cevheri sıkı tiryaki çıkınca, Napolyon onunla beraber çubuk "tüttürmek" durumunda kalır. Ne var ki çubuğunun



1815 tarihli karikatürde, Napolyon St. Helena'da sürgün.

önceden yakılmış olduğundan haberdar değildir ve derin nefes çekince duman ciğerlerine doluverir. Öfkelenerek ayağa kalkar, çubuğu yere fırlatır ve maiyetine bağırıp çağırır.

Ancak, öfke nöbetleriyle ünlü Napolyon'un çubuklara düşman kesildiğini düşünmemek gerekir. Fransa'ya döndüğünde, yanında getirdiği eşyalar arasında, sapı yasemin ağacından, kehribar ağızlıklı, murassa bir çubuk da bulunmaktadır. Napolyon bu çubuğu pipo meraklısı General Moreau'ya gururla göstermekten geri durmaz.

KIRIK PİPO

Tarihte pipo düşkünü general aranıyorsa Napolyon'un hafif süvari komutanı Antoine-Charles-Louis Lasalle'den daha iyisi bulunamaz. Lasalle piposunu gerçekten de elinden hiç düşürmezdi. Öyle ki savaş meydanında hücum işaretini piposunu havaya kaldırarak vermesiyle ünlenmişti. Askerlerinin de pipo-severlik konusunda kendisini örnek almasını ister, tereddüt



"Lasalle'in Wagram'da Son Hücumu". Édouard Detaille, 1912.

edenleri "pipo içmeyen bir süvari kötü askerdir" diye paylardı.

Lasalle yalnızca lületaşından, gümüş işlemeli, kiraz ağacı saplı, kehribar ağızlıklı pipolara değil, içkiye ve kadınlara da düşkündü. Bu davranışlarıyla, Napolyon hariç tüm Paris'i hayrete düşürmekten ve onların tepkileriyle eğlenmekten geri durmazdı. Yine bir içki âleminin ardından, içtiği şişeleri piyade komutanlarından Thiébault'ya saydırmış, Thiébault'nun "dostum, kendini öldürmek mi istiyorsun?" sorusuna "otuz yaşını görmüş bir süvari korkağın tekidir!" cevabını vermişti.

Lasalle Wagram Savaşı arifesinde, 4 Temmuz 1809 günü, karargâhta bavulunu açınca, en sevdiği piposunun ve skandal dolu bir aşkın ardından evlendiği karısı Joséphine'in hatırası olan kadehin kırılmış olduğunu görür. Napolyon'a ve karısına mektup yazarak, onlara savaşta öleceğini söyler. İki gün sonra, Fransız ordusu Avusturyalılar karşısında kesin zafer kazanmış, ancak Lasalle alnında bir Macar piyadesinin mermisi, elinde piposu, savaş meydanında yere serilmiştir. Lasalle o gün tam otuz dört yaşındaydı.

Lasalle'in, kendi hesabına göre dört yılını fazladan yaşadığı ömrü en kalıcı mirasını Fransız diline bırakır. Önce en sevdiği

piposunu, sonra canını Wagram meydanında bırakışının dramatik öyküsü dilden dile yayılınca, *casser sa pipe*, yani piposunu kırmak, ölmek anlamında bir deyim olarak yaygınlaşır.

ÇETELE

Sovyetler Birliği 2. Dünya Savaşı'na girince, Sibirya'nın Hamnigan halkından, 41 yaşındaki Semyon Daniloviç Nomokonov silah altına alınır. Tüfeği eline yedi yaşında almış, avcı babasının yanında büyümüştür ama komutanları yaşı geçkin marangoza en uygun yerin sedye atölyesi olacağına karar verirler.

Nomokonov'un nişancılığı 1941 sonbaharında, tesadüfen keşfedilir. Dürbünsüz bir Mosin piyade tüfeğiyle birlikte keskin nişancı müfrezesine gönderilir. Dürbününe 1942 kışında kavuşacaktır ama eski avcılık bilgilerinden türettiği yöntemlerini uygulamaktan yine vazgeçmez. Doğu Prusya'dan Mançurya'ya kadar beş cephede savaşır. Savaş 1945 sonbaharında bittiğinde, köyünün yakında olduğunu, kendisine bir at verilirse artık evine döneceğini söyler. Hediye edilen dürbün ve tüfek yanında, at sırtında yola düştüğünde, 360 Alman ve 8 Japon askeri öldürmüş, Lenin Nişanı'na layık görülmüş bir savaş kahramanıdır.

Nomokonov'u tuhaf bir üne kavuşturansa öldürdüklerinin sayısını yanından hiç ayırmadığı, Saransk *mahorka*'sıyla doldurduğu piposuna işaretlemesidir: Erler için bir nokta, subaylar için bir haç. İlk iki piposu Alman keskin nişancı mermileriyle parçalanır. Bugün Transbaykal Askeri Müzesi'nde saklanan son piposunda 159 nokta ve 22 haç bulunmaktadır. Bunu neden yaptığı sorulduğunda ise şaşırır ve "devletin tüfeği kazınmaz ki" der. Çünkü Nomokonov için yanıt apaçıktır. Okuma yazmayı bir türlü öğrenememiş, onu utandıran tek yönü de bu olmuştur. Hayatının sonuna kadar, Sovyetler Birliği

Kahramanı madalyasını niçin alamadığı her sorulduğunda boynunu bükecek ve "cahil olduğum için" diyecektir.

LAPADITE VE LANDA

Quentin Tarantino'nun 2009 tarihli *Soysuzlar Çetesi* filminde, Yahudileri evinde saklayan Fransız çiftçi Perrier LaPadite SS subayı Albay Hans Landa tarafından sorgulanmaktadır. LaPadite sorgunun bir yerinde rahatlamak için, ucuz ve küçük piposunu yakar. Landa ise çok gösterişli ve büyük bir pipo çıkartarak, LaPadite üzerindeki psikolojik baskısını sürdürür. LaPadite piposunu avuç içine saklayarak siner.

Sahnedeki ilginç bir nokta Avusturyalı olan Landa'nın Avusturya yapımı Strambach calabash içmesidir. Burada bilinçli tercih olduğu düşünülse de iş LaPadite'in piposuna geldiğinde, metnin tarihsel gerçekliği bozulur. Çünkü LaPadite mısır koçanı bir pipo içmektedir.

1940'lar Fransa'sında, briar pipoya güç yetiremeyecek birisi için tercih ya Scouflaire gibi tek parça kil pipolardı, ya da elden düşme bir Jacob; hatta belki markasız bir asbestli pipo. Mısır koçanı pipolar bilinmemekteydi. Hele LaPadite gibi yoksul bir çiftçinin değil bulup kullanmak, böyle egzotik bir Amerikan icadından haberdar olması düşünülemezdi.



AMERİKAN GÜCÜ

Amerikalı general Douglas MacArthur 2. Dünya Savaşı sonlarına doğru, sık sık pipolarını içerken poz verdiği Missouri Meerschaum Company'ye başvurur ve sıradışı bir mısır koçanı pipo sipariş eder. Şirketin işi zor olmaz. 1800'lerin sonunda ürettikleri bir tasarımı hazırlar ve MacArthur'a gönderirler. General pipodan çok memnun kalır ve 1945'te Filipinler'de bu pipoyla bolca poz verir.

Aslında, meşhur piposu MacArthur'un "şovmen" kişiliğinden kaynaklıdır. Üç yıl önce kaçmak zorunda kaldığı Filipinler'de böyle bir pipoyla görünmek zafer şovunun parçasıdır çünkü. İşin doğrusu, MacArthur her zaman puroyu pipoya yeğlemiştir. Tütün konusunda da çok seçici değildir. Tercihi genellikle "ordu kantininde ne varsa" tütünüdür. Fakat savaş sonrasında imajı pipoyla özdeşleştiği için, ölümüne üç ay kala, 10 Ocak 1964 tarihli *Life* dergisinin kapağına çıkarılırken ağzında yine bir pipo vardır ama bu sefer pipo lületaşıdır ve haznesinden yükselen dumanlar fotomontajla eklenmiştir.



Pipolarla kişisel ilişkisi ne olursa olsun, MacArthur'un büyük mısır koçanı piposu Amerikan gücünün sembollerinden birisi haline gelmekte gecikmez. Öyle ki generalin 1948'deki başkanlık yarışını destekleyen ve 1956'da Amerikan Nazi Partisi'ni kuracak George Lincoln Rockwell ona öykünerek mısır koçanı pipolar içmeye başlar.

MISSOURI LÜLETAŞI

Ağır ve hayli savruk bir pipo tiryakisi olarak tanınan Mark Twain hakkındaki pipo öykülerinden birisi İngiliz yazar Rudyard Kipling ve mısır koçanı pipolarla ilgilidir.

O yıllarda genç bir gazeteci olan Kipling 1889'da Twain'i ziyaret eder. Twain seçkin misafirleri için sakladığı, en kaliteli Yenice'yle dolu kesesini ona uzatınca, Kipling de lületaşı piposunu çıkarır. Buna karşılık, Twain'in doldurmaya başladığı mısır koçanı bir pipodur. Kipling böyle iyi bir tütünü ucuz pipoda heba ettiğini söyleyince, Twain iğneleyici bir havada "ama bu da Missouri'nin lületaşı" diye cevap verir. Dahası, merakını gizleyemeyen Kipling'e bir mısır koçanı pipo hediye eder. Kipling İngiltere'ye döndüğünde ağzında bu pipoyla gezmeye başlar. Soranlara "Missouri lületaşı" diye cevap verir. Hatta pipoyu Twain'den çaldığı şeklinde hikâyeler uydurur. Böylece, mısır koçanı pipoların Missouri lületaşı adıyla bilinmesi yaygınlaşır.

Kipling aksini sansa da Twain'in "ama bu da Missouri'nin lületaşı" derken espri yapmadığını biliyoruz. Çünkü Missouri Meerschaum Tibbe ailesinin altı yıl önce tescil ettirdiği ve Twain'in reklamını gururla yaptığı bir markadır.

CANDIE

Quentin Tarantino'nun 2012 tarihli *Zincirsiz* filminde en ilgi çekici ayrıntılardan birisi Leonardo DiCaprio'nun canlandırdığı Calvin Candie karakterinin içtiği pipodur. İnce, zarif churchwarden Candie'nin rafine zevklere sahip, kibar ama bir o kadar da hesapçı ve acımasız kişiliğine gerçekten yakışmıştır.

Gelgelelim, tarihsel gerçekler yönünden bakıldığında, Candie'nin piposu hafiften açık vermeye başlamaktadır. Herşeyden önce, 1850'ler Amerika'sında, Mississippili bir plantasyon sahibinin briar pipo içmesi çok ama çok düşük bir ihtimal, bu pipoda akrilik ağızlık kullanılması ise tamamen imkânsızdır. Kaldı ki iflah olmaz Fransız hayranı Candie'ye asıl yakışanın Türk lületaşından yapılmış, usulünce renklenmiş bir Paris piposu olacağı kuşkusuzdur.

Öte yandan, Candie'nin piposu imalatçıların dikkatini çekmekte de gecikmez. Kısa denilebilecek bir süre zarfında, çeşitli imalatçılar adları filmin karakterlerine gönderme yapan ve Candie'nin piposunun replikaları niteliğinde pipolar üretirler. Bunlardan en tanınmışı ise Savinelli'nin 2013 yılında piyasaya sürdüğü ve adını başkarakter Django'nun karısından alan Broomhilda olmuştur.



GÜNEY

Murry Cuthbert Falkner'ın Oxford, Mississippi'deki evinde bir akşam. Yemek bitmiş, aile verandaya toplanmış. Murry büyük oğlu William'ın pipoya başladığını duymuş. Tıpkı büyük büyükbabası, Konfederasyon'un kahramanlarından, Yaşlı Albay William Clark Falkner gibi. Ancak, piponun devri çoktan kapandı. Oğlunu yanına çağırıyor, "bari düzgün bir şey iç" diyerek puro uzatıyor. Delikanlı nazikçe teşekkür ederek puroyu alıyor, ortadan kırıyor. Bir yarısını cebine atıp diğer yarısını piposuna dolduruyor. Murry bundan sonra oğluna asla puro vermeyecek.

William'ın çocukluğu ve gençliği Amerikan Güney'ine ait, çatışan imgelerin hüküm sürdüğü bir ailede geçer. Bir yanda Yaşlı Albay'ın anısının temsil ettiği, görkemli, ancak yenilgi sonrasında mitolojiye dönüştürüldükçe anlamsızlaşan Eski Güney. Diğer yanda Murry'nin varlığının temsil ettiği, geçmişten uzaklaşıp yeni bir kimlik edinmeye çabaladıkça hiçleşen Yeni Güney. Ve Güney'in hep aralarda var olan kadınları. 1929'da yayımlanan romanı *Sartoris*'te, bu çıkışsızlığı kendi ailesinden esinlendiği, Güneyli bir aristokrat soyunun çöküş öyküsü üzerinden anlatacaktır.

Mark Twain Eski Güney'i Amerikalılara anlatan bir meddahtı. William Faulkner ise Yeni Güney'i dünyaya anlatan bir ağıtçı olur. Twain "Missouri lületaşı"nda Kuzey Carolina'nın Bull Durham harmanını keyifle tüttürürken, Faulkner Dunhill piposunda, Alfred Dunhill'in My Mixture 965 karışımını ciddiyetle yudumlar. Faulkner'ın eserinde ve piposunda Güney hem Yaşlı Albay'dan miras alışkanlıklarla dünyasını küçülten bir hapishane, hem de bu alışkanlıklara verdiği evrensel renklerle sesini dünyaya duyurduğu kürsü haline gelir.

HARDBOILED

Raymond Chandler'ın 1939'da yarattığı Los Angeleslı dedektif Philip Marlowe bir tür ikili hayat sürmektedir. Dışarıda tipik bir *hardboiled*[18] karakteridir. Barda Camel sigaralarını içerken viskisini yudumlar, delici bakışlarıyla ortalığı süzer, çekici ve tehlikeli kadınlarla cebelleşir. Evinde ise piposuna doğru uzanır, huzurlu ve değerli zamanını kendisiyle satranç oynayarak geçirir. En değerli varlığı olan satranç kitaplarından yeni oyunlar bularak heyecanlanır. Marlowe yaşı ilerleyip ruhen ve bedenen olgunlaştıkça piposuna daha çok vakit ayırmaya başlayacaktır.

Oysa Dashiel Hammett'ın San Franciscolu dedektifi Sam Spade'in olgunlaşmaya zamanı yoktur. Sürekli bir gerilim içinde, Bull Durham dolu kesesini âdeta otomatikleşmiş ellerle açar ve sigaralarını ardı ardına sarıp içer. Mickey Spillane'ın New Yorklu dedektifi Mike Hammer 2. Dünya Savaşı sonrası raflarda yerini aldığında, yalnızca Marlowe'un piposu değil, Spade'in tütün kesesi de çoktan uzaklarda kalmıştır. Pasifik Cephesi'nde geçen yıllarının insanlığa ve hayata karşı nasırlaştırdığı Hammer'ın sigara sarmaya bile zamanı yoktur. Bir paket Lucky Strike işini her zaman görür.

Amerikan dedektifinin pipoyla aşkının neredeyse başlamadan bitmiş olduğunu söyleyebiliriz. Öyle ki 1944'te başlayan beyaz perde tasvirlerinde Marlowe yalnızca sigara içmektedir. Komiser Jules Maigret'nin ülkesinde ise durum farklıdır. Léo Malet'nin 1942'de yarattığı özel dedektif Nestor Burma boğa başı biçimindeki piposuna Scaferlati Caporal doldurup keyifle tüttürmekten hiç vazgeçmeyecektir.

---

18) Amerika'da meşhur içki yasağı döneminde (1920 – 1933) başlayan polisiye edebiyat türü. Başkarakterler genellikle anti-kahraman tarzında, hem zeki, hem sert adamlardır.

ÜÇ PİPOLUK HOLMES

Sayısız Sherlock Holmes uyarlaması dedektifin pipoyla ilişkisinde, görkemli calabash piposu gibi türlü süslemeler yapsa da Sir Arthur Conan Doyle'un eserlerinde Holmes'u çok mütevazı bir piposever olarak görmekteyiz.

Öncelikle, bu belki de en ünlü pipo tiryakisinin yalnızca üç piposu olması şaşırtıcı gelebilir. Bunlardan en sevdiği çok eski, rengi tamamen siyaha dönmüş bir kil pipodur. Holmes'un taşralı kökenini hatırlatmaktadır. Gençliğindeki ilk pipolarından olduğunu düşünebiliriz. Huzurlu zamanlarında bunu yakar, Watson'la tartışacağı zamanlarda uzun saplı kiraz ağacı piposuna sarılır. İngiltere'de gördükleri yoğun ilgiden, bunun Bussang köyü imalatı bir Ropp olabileceği düşünülebilir ama uyarlamalarda, klasik churchwarden tarzında bir ahşap pipo olarak tasvir edilmiştir. Eski püskü, temizlemeyi pek sevmediği briar piposuna ise duygusal anlam atfetmediği anlaşılıyor. Muhtemelen Henri Comoy öncesi bir elden düşme, belki bir Loewe'dir. Holmes tütün konusunda da kanaatkârdır. İngiliz orta sınıfının tipik temsilcisi Watson dönemin modasını takip eder ve *My Lady Nicotine*'e göndermeyle "Arcadia" olarak anılan bir karışımı beğenir. Egzantrik Holmes ise günümüzün Gawith Hoggarth Kendal Dark harmanını andıran, Watson'ın "black shag" olarak andığı, sade, nikotinde ağır, pahada hafif tütünden şaşmaz. Bu tip tütünler ince şerit kesimleriyle zahmetsiz yandıkları için özellikle balıkçıların tercihiydi.

Holmes'un pipoya göre nadiren sarıldığı diğer tütün ürünlerine yaklaşımında ise bu tevazuyu bulamıyoruz. Gergin zamanlarında içtiği sigaralar Londralı bir tütüncünün özel harmanıdır. Albert Weinberg'in sigaralarını akla getiriyor. Restoranda yenilen akşam yemekleri sonrasında tüttürdüğü ya da dönemin tıp otoritelerince ilaç niyetine salık verilen brendisine eşlikçi ettiği puro illa ki Havana'dır. Londra'da peynir ek-

mek gibi satılan, öykülerde kaba saba adamların içtiği Trichinopoly cherootlarına tenezzül etmesi beklenemez. Bohemya kralının hediye ettiği, kapağı büyük bir ametist taşıyla süslü, altın enfiye kutusunda sakladığı enfiyenin türünü bilmiyoruz ama kutusunu hak eden pahada olsa gerek. Alevde kurutulmuş Eski Kuşak Virginia'larını Yenice'yle birleştiren, Bulgar gülyağıyla kokulandırılmış Prince's Mixture olabilir. Yine de Holmes'un enfiyeye düşkünlüğü yoktur. Bu işi enfiyesini bağa bir kutuda gezdiren, mendilini cebinden eksik etmeyen ağabeyi Mycroft'a bırakmış görünüyor.

Holmes'un pipo seanslarının doruğu ünlü "üç pipoluk mesele" idi. Bir vaka üzerine kafa patlattığı zamanlar, çözüme ulaşmaya yakın hissettiğinde, Watson'a gider ve "bu üç pipoluk bir mesele, lütfen beni elli dakika rahatsız etmeyin" der. Daha sonra pipolarının üçünü de doldurur, art arda içerek düşünceye dalar. Üç pipoyu elli dakikada ve aklı başka yerlerdeyken içince, Holmes'un pipolarında bol miktarda nemlenmiş, yanmadan kalmış tütün birikir. Keçi gibi inatçı Holmes elbet burada da pes etmez. Kalıntıları haznelerden toplar, çarık biçimindeki ve şöminesinin üzerinde duran ipek terliğe doldurur, kuruyunca da hepsini güzelce içer.

UYARLAMA

İngiliz yapımcı Michael Cox Granada televizyonuna bir Sherlock Holmes dizisi hazırlamak için kolları sıvadığında, Sir Arthur Conan Doyle'un ciddi bir okuru olarak çok iddialıdır. Önceki uyarlamaların aksine, Doyle'un eserine bağlı kalınacak, dizi ekranlardaki gerçek Holmes antolojisi sayılacaktır.

The Adventures of Sherlock Holmes adlı dizi 24 Nisan 1984'te yayınlanmaya başladığında, Cox'un iddiasına çok sadık kalmadığı da anlaşılır. Doyle'un eserinde olmayan ama çok sayıda

Holmes aktörünün taşıdığı calabash pipo daha ilk bölümde, Jeremy Brett tarafından canlandırılan Holmes'un şöminesinin üzerinden izleyiciyi selamlamaktadır. 29 Eylül 1985'te yayınlanan bölümde ise Holmes Moriarty'nin peşinde, İsviçre dağlarını elinde calabash piposuyla arşınlamaktadır. Anlaşılan o ki Cox Kral Edward çağının gözdesine, Güney Afrika sukabağının Viyana'da işlenmiş Türk lületaşıyla sihirli buluşmasına karşı koyamamıştır. Holmes'un calabash pipoyla özdeşleşmesi daha da pekişir. Nitekim dizinin ruhuyla taban tabana zıt *Without A Clue* 1988'de gösterime girdiğinde, Holmes'u oynayan Michael Caine daha ilk sahnede bir calabash pipoyla görünecektir.

Doyle'un eserinden sapmalar calabash pipoyla sınırlı kalmaz. Ekranda sürükleyiciliği arttırmak namına eklemeler, farklılaştırmalar bol bol görünür. Bu sapmalardan en çarpıcı olanı ise Holmes'un nikotin kadar masum olmayan maddelerle ilişkisinde yapılacaktır. İzleyiciler arasında çok sayıda çocuk olunca, Holmes'un kokain ve morfin bağımlılığı hakkında şikâyet yağmaya başlamıştır. Nihayet yine Doyle'un eserinde bulunmayan bir yan öykü eklenmesine karar verilir ve 6



Nisan 1988'de yayınlanan bölümde, Holmes ani bir kararla sadık şıringasını Cornwall kumsallarına gömer.

Ne var ki bağımlılıklardan kurtulmak gerçek hayatta bu kadar kolay değildir. Brett'in günde en az üç paket içtiği sigaralar da buna dâhil. Aktörün gittikçe kötüleşen sağlığı antolojiyi tamamlama planlarını alt üst eder. Dahası Brett'in 1986 sonlarında başlayan bipolar bozukluk tedavisi çekimleri düzensizleştirince, dizi daha çok televizyon filmi formatında, Doyle'un eserine yepyeni öğeler katılarak, hatta öyküler birleştirilerek götürülmeye çalışılır. Brett 1995'te öldüğünde ise ekranlar o güne kadarki en iyi Holmes aktörünü yitirecek ve Cox'un antolojisi yarım kalacaktır.

MAIGRET'NİN PİPOSU

Pipolar ve dedektif romanları denildiğinde, İngilizlerin Sherlock Holmes'u varsa Fransızların da Jules Maigret'si vardır kuşkusuz. Belçikalı yazar Georges Simenon'un bu en ünlü karakteri sıkı bir pipo tiryakisidir.



Parisli komiser tütünlerin en Fransızı olan Scaferlati Caporal içer. Hanım köylü Maigret'nin, evlilik yıldönümlerinde karısı tarafından hediye edilen ve sürekli cebinde gezdirdiği piposunun markası ise yıllarca tartışılmıştır. Ta ki Chacom romanlardaki tanımlardan yola çıkarak ürettiği tıknaz pipoyu "Maigret" adıyla piyasaya sürene kadar.

Maigret hayranları Chacom'un piposunu komisere gerçekten çok yakıştırır. Öyle ki 2016 yılında, Rowan Atkinson İngiliz ITV televizyonunun dizisinde Maigret'yi ağzında Dunhill ODA ile oynayınca bazıları bunu komiserin Fransızlığına suikast olarak algılar. Bu tepkiler ancak iki ünlü Fransız aktör Jean Gabin'in Comoy's, Bruno Cremer'in Dunhill içerek Maigret'yi canlandırdıkları hatırlatılınca yatışacaktır.

ZAMPARA

Georges Simenon en az Jules Maigret kadar sıkı bir pipo tiryakisiydi. Ancak, ikili arasındaki benzerlik burada biter. Simenon 300'ün üzerinde pipoya sahip bir koleksiyoncuydu. Her hafta başında, pipolarından 12 tanesini ayırır, hafta boyunca bunları içerdi. Pipoları kendisi temizlemez, hafta bitince, o pipo düzinesini, yakınlarında köşkünün bulunduğu Lozan'daki Tabac Besson tütüncü dükkânına göndererek temizlettirirdi.

Simenon'un bunca piposu arasında en sevdikleri Dunhill 3103 modeli olanlardı. Dunhill yazarın siparişi üzerine gümüş bilezikli, altın bilezikli 3103'ler üretmişti. Simenon bir gün altın yaldızlı 3103 sipariş edince, Dunhill pipoyu Japonya'ya, bir *urushi* ustasına gönderir ve pipo yedi kat altın tozlu lakeyle kaplanır. Dunhill bu ünlü, zengin ve cömert müşterisini her zaman hoş tutmaya çalışmıştır. Öyle ki Simenon Royal Yacht'ın fazla ince kesildiğinden şikâyet edince, Dunhill "Maigret kesim" diye adlandırdıkları özel üretimi Simenon'a tedarik et-

meye başlar.

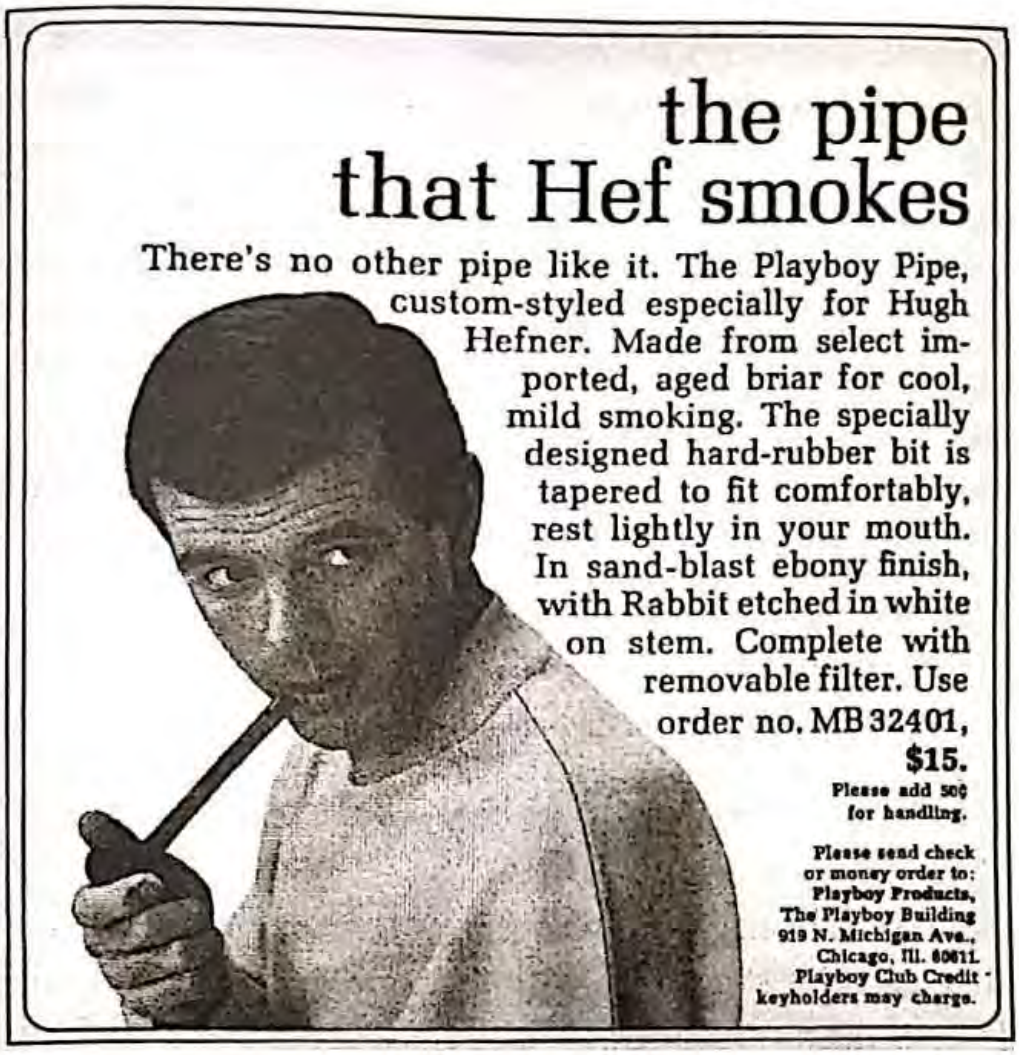
Yazar ile komiserin taban tabana zıt olduğu konu ise kadınlardır. Simenon ilk karısı Tigy'yle evliyken, 1925 yılında, Paris sahnelerinde hızla yükselen Amerikalı dansçı Josephine Baker'la iki yıl sürecek ilişkisi başlar. Bir başka Amerikalı dansçı, Gianna Lou Müller ise 1969'da dedikodu yazarı Igor Cassini'yle evlenip Nadia Cassini adını ve İtalyan magazin basınında "dünyanın en güzel popolu kadını" unvanını almadan önce, Simenon'un yatağında yerini alır. Ayrıca, Simenon'un kadın düşkünlüğü uğruna servet dökmekten asla kaçınmadığı, o çok övündüğü skorunun çoğunluğunu telekızların oluşturduğu da biliniyor.

Müller'le yaşadığı ilişki sırasında Simenon'un medeni hali özetle şöyledir: Eski metresi ve ikinci karısı Denyse Ouimet'den ayrılmış, Denyse'in hizmetçisi Teresa Sburelin'le birlikte yaşamakta. Bu tuhaf aile yapısının Simenon'un çevresindekilere mutluluk getirdiğini sanmayın. Uyuşturucu bağımlılığıyla, depresyonla yıllarca boğuşan kızı Marie-Jo 1978 yılında intihar ettiğinde, pek çok kişi Simenon'un hayat tarzını suçlamaktan çekinmeyecektir.

PLAYBOY

1953 yılı sonbaharında, psikolog ve yazar Hugh Marston Hefner Marilyn Monroe'nun ünlü olmadan önce, 1949'da çektirdiği, o güne kadar birkaç takvim sayfasında ama adı sanı belirsiz bir güzele ait gibi yayınlanmış çıplak fotoğrafların yayın hakkını satın alıyor. Kapağında giyinik Marilyn'in, içinde çıplak Marilyn'in yer aldığı, Playboy adı verilen yeni dergi 1953 Aralık'ında kapış kapış gidiyor.

27 yaşındaki Hefner'ın misyonu böylece belirlenmiş olur. Amerikan erkeklerinin hayallerini süsleyen giyinik kadınlar



1968 yılından Playboy piposu reklamı. "Hef'in içtiği pipo."

oynadıkları filmlerle, Hollywood'da, çıplak kadınlar bol rötuşlu fotoğraflarla, Playboy'da arz-ı endam edecek artık. Üstelik Hefner'ın düşünce özgürlüğü temalı liberal retoriğiyle paketlenerek. 24 Ekim 1959'da yayınlanmaya başlayan, *Playboy's Penthouse* adlı televizyon programı ise Hefner'ın hayatındaki ikinci dönüm noktası. Hefner program için tasarladığı kişiliği ve sahne aksesuarlarını titizlikle oluşturmuş. İçer gibi yapıp aslında sadece ağzının kenarında tuttuğu, Bing Crosby tarzındaki Dunhill kabuk briar sadece paralı değil, kültürlü, sofistike bir imaj için düşünülmüş. Televizyon sayesinde, gözlerden ırak dergi yayıncısının hafızalardan silinmeyecek bir şöhrete dönüşmesi gecikmez. Ancak, kendi yarattığı persona bir süre

sonra Hefner'ı içine çekmeye başlar. İri göğüslü, genç ve güzel sarışınlar, pahalı arabalar derken, günün birinde piposunu Sutliff'in Mixture No. 79 karışımıyla doldurup içerken de bulacak kendisini.

1960'larda, pipo ideal playboyun ayrılmaz parçası, Hefner da ideal playboyun ta kendisi olarak tescil edilince, S.M. Frank & Co. şirketi Hefner'la bir anlaşma yapar. Fransa'da ve İngiltere'de imal ettirilen, kalitesiyle değilse de şekliyle Hefner'ın Dunhill'lerine benzeyen, ağızlığında bir Playboy tavşanının yer aldığı pipolar piyasaya sürülür. Hefner'a gıptayla bakan erkekler en azından "onun" piposunu içerek hayatından bir gıdım tatmaya davet edilir.

TÜTÜN NASIL BASTIRILIR?

Sir Isaac Newton hakkında, daha Newton hayattayken uydurulan, en tanınmışı "ağaçtan başına düşen elma" olan pek çok hikâye vardır. Bunlardan bazılarında bir pipo rol alır. Genel kanı Newton'ın Trinity College'daki ilk günlerinde çevreye uyum için pipo içtiği, ancak saplantı derecesinde bağnaz bir Hıristiyana dönüştüğü ileri yaşlarında tütünün her türlüsünden uzak durduğu yönündedir.

Bu hikâyelerden birinde, genç Newton'a ilgi duyan bir hanımefendi ona kur yapmaya başlar. Fakat her zaman dalgın ve içe kapanık Newton bir yandan piposunu içmekte, bir yandan da aklından hesaplamalar yapmakta, kadını dinlememektedir. Konuşmasının bir yerinde, hanımefendi işaret parmağını ona doğru uzatınca, Newton parmağı alır ve piposundaki tütünü bastırmak için kullanır!

Bu hikâyede daha ilginç bir gerçeklik payı olsa gerek. Cinsel kimliğiyle de uzun tartışmalara konu edilen Newton hayatı boyunca hiçbir kadına karşı cinsel veya duygusal ilgi beslememiştir.

İZMARİT

Ünlü fizikçi Albert Einstein gençliğinden beri ağır pipo tiryakisiydi. Ona göre hayatta en değerli maddi varlıkları kemanı ve pipolarıydı. Yine de ilerleyen yaşında, doktorlar pipoyu bırakmasını söyleyince, onlara derhal uymuş ve pipo içmeyi bırakmıştı. Son yıllarında ağzının kenarında çiğnediği ama içi boş pipolarıyla çıkmıştır insanların karşısına.

Ancak, gerçek yıllar sonra, 1998 yılında ortaya çıkacaktır. Belçikalı yönetmen Françoise Wolff Einstein hakkında bir belgesel için, Einstein'ın kendisi gibi fizikçi olan torunu Bernhard Caesar Einstein'la temasa geçince, titizlikle saklanan bir aile sırrı ortaya dökülür.

Einstein sadece doktorları değil, ev halkını da kandırdığını zannediyordu. Çok sevdiği Revelation tütünü artık eve alınmadığı için, sokaktan sigara izmariti toplamaya ve bunları piposuna boşaltmaya, kendince gizliden gizliye içmeye başlamıştı. Hatta sırf bu yüzden, çalıştığı İleri Araştırmalar Enstitüsü'ne gidip gelirken kullandığı yolu değiştirmiş, izmarit bulmanın daha kolay olduğu caddeyi arşınlar olmuştu.

CANKURTARAN

2 Ekim 1948 günü Oslo'dan kalkan, *Bukken Bruse* adlı deniz uçağı Hommelvika koyuna inerken kaza yapıyor. Uçağın "dumansız" kısmındaki 19 yolcu can verirken, "dumanlı" kısımdaki yolcuların tamamı hayatta kalıyor.

Bu şanslı tiryakilerden birisi İngiliz matematikçi ve filozof Bertrand Russell. Yıllarca, bu olaydan bahsedip "pipo sağlığımı tehlikeye atmak bir yana, hayatımı kurtardı" diyecek. Hayatını gerçekten kurtarmış olsun veya olmasın, Russell pipo içmeye başladığı 22 yaşından ölümüne kadar geçen 75 yılda,

pipodan vazgeçmeyi aklına getirmemiştir zaten. Hatta piposuz bir hayatı düşünmesi mümkün değildir.

Çalışma masasında iki pipo dolu olarak hazır. Çalışmaya oturduğunda, birini bitirip diğerine başlar. Sonra tekrar doldurup ikisini de sırayla bitirir. Sonra tekrar... Derken, masasında saatler geçivermiştir. Bu halini, yakın çevresindekilerin çok iyi bildiği (ve yaka silktiği) kibiriyle, "yemek yediğim zamanlar ve uyuduğum zamanlar dışında ağzımdan pipo eksik olmaz" diye tarif eder.

GECE PİPOSU

İngiliz düşünür Thomas Hobbes günü egzersiz yaparak karşılar, çalışmalarını öğleden sonraya bırakırdı. Akşam yemeğinin ardından ise Hobbes'un en tuhaf mesaisi başlardı.

Odasına çekildiğinde, uşağı tarafından ağzına kadar doldurulmuş 10-12 adet pipoyu şöminenin kenarına dizilmiş olarak bulurdu. Şöminenin başına oturur, yerinden kalkmaksızın, bu pipoları sırayla yakarak içmeye koyulurdu. Nihayet, ya pipoların hepsini bitirdiği için ya da uykusu daha erken geldiğinden, yatağına uzanır ve uykuya dalardı.

pipo sohbetleri

Yunus Bakihan Çamurdan

"*Immanuel Kant'ın mütevazı keyifleri enfiye, çay ve pipodan ibaretti. Keskin öz disipliniyle tanınan Alman filozof ölçüyü kaçırmamak için sabahları sadece bir bardak çay ve bir dolum pipo içme kararı almıştı.*"

"Enfiye düşkünü Napolyon pipoyu keyif değil, daha çok diplomasi aracı olarak görürdü. Mecliste pipo tiryakisi ve hatırlı birisi mi var, piposunu hazırlatır ve ona *seve seve eşlik ederdi. Ama çoğu kez piposunu yakmadan!*"

"Lenin tütün içmeyi zavallılık, hastalık olarak görürdü. Troçki değil tütün kokusuna, dumanını görmeye bile tahammül edemezdi. Oysa Stalin'in en tanınmış yönlerinden birisi pipoya düşkünlüğüydü."

"Ünlü fizikçi Albert Einstein gençliğinden beri ağır pipo tiryakisiydi. Ona göre hayatta en değerli maddi varlıkları kemanı ve pipolarıydı. Yine de ilerleyen yaşında, doktorlar pipoyu bırakmasını söyleyince, onlara derhal uymuş ve pipo içmeyi bırakmıştı. Son yıllarında ağzının kenarında çiğnediği ama içi boş pipolarıyla çıkmıştır insanların karşısına."

"1956 yılında Küba'ya bir pipo tiryakisi olarak ayak basan Arjantinli devrimci Che Guevara ünlü Havana yaprağına hayran kalır ve Sierra Maestra'da piposunu Küba purosuyla doldurmaya başlar. Bundan sonra, purolar, özellikle en sevdiği Montecristo No 4 ve pipoları Che için birbirini bütünleyen keyifler olacaktır."

"1965 yapımı Birkaç Dolar İçin'in setindeyiz. Başrol oyuncusu Clint Eastwood için Tabernas Çölü'nün kızgın güneşi değil, İtalyan yönetmen Sergio Leone'nin ağzına sıkıştırdığı *Toscano asıl sabır sınavı. Nedeni basit; Eastwood tütünden* nefret ediyor. Rol arkadaşı ise durumdan hiç şikâyetçi değil. Evinden getirdiği lületaşı piposunu yakmış, keyfini çıkarıyor."



ISBN: 9786050698305



KALKEDON